

KAREL KAPLAN

**PROTISTÁTNÍ
BEZPEČNOST**

1945–1948

**HISTORIE UZNIKU
A PŮSOBNÍ
STB JAKO
MOCENSKÉHO
NÁSTROJE KSČ**

PLUS

PROTISTÁTNÍ BEZPEČNOST

© Karel Kaplan, 2015

Photo © ČTK/Rostislav Novák, Bohuslav Parbus, Jiří Rublič, 2015

ISBN 978-80-259-0364-3

KAREL KAPLAN

**PROTISTÁTNÍ
BEZPEČNOST**

1945–1948

**HISTORIE UZNIKU
A PŮSOBNÍ
STB JAKO
MOCENSKÉHO
NĚSTROJE KSČ**

PLUS

ÚVODNÍ SLOVO

O Státní bezpečnosti, jedné z nejmocnějších institucí komunistického režimu, bylo již zveřejněno mnoho poznatků, poprvé už v roce 1968, především však po listopadu 1989. O zločinech StB podaly svědectví její oběti, publikace a studie odborně historické, literatura faktu i komise pro revizi a rehabilitaci vedoucích komunistických funkcionářů (v letech 1955–1957 tzv. Barákova, 1962–1963 tzv. Kolderova a barnabitská komise).

Všechny rehabilitační komise, dokonce i komise stranické a ministerstva vnitra, přiznávaly hrozné zločiny, které Státní bezpečnost páchala, dosud však zůstávala stranou svědectví, která o své práci a o poměrech v StB vydávali její příslušníci, jedni z hlavních aktérů oné zločinné činnosti. A právě přesvědčení o potřebě doplnit obraz pohledem z druhé strany dominovalo jako rozhodující podnět ke vzniku tohoto rukopisu. Stírádají se v něm poznatky získané studiem archivních fondů různých institucí se svědectvím příslušníků Státní bezpečnosti, a zejména dokumenty obsahující svědectví příslušníků StB jsou zastoupeny v nezvykle velkém rozsahu.

Svědectví pracovníků a funkcionářů Státní bezpečnosti obsahuje velké množství výpovědí přednesených před komisemi nebo zaslanych ministrům vnitra, dále protokoly výslechů na prokuratuře nebo na Bezpečnosti, závěry inspekce ministra vnitra nebo ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ. Jde o svědectví či vyjádření zhruba sto šedesáti pracovníků, funkcionářů Státní bezpečnosti, zpravodajců a jejich resortních ministrů či náměstků. U některých osob se výpovědi či dopisy omezovaly na několik málo stran, u většiny byly písemnosti rozsáhlé, ojediněle i několikasetstránkové. Pouze ve výjimečných případech jsou uvedeny i výslechové protokoly obětí politických procesů, obvykle těch, kteří pracovali v Bezpečnosti nebo na jiných místech jí blízkých.

Nad písemnostmi vzešlými z dílen Státní bezpečnosti se vznášá velký otazník. Je nutné klást si otázku, na kolik jsou důvěryhodné, pravdivé. Dokumenty tohoto druhu je každopádně nezbytné podrobit důsledné kritice pramenů, ale je zřejmé, že mezi nimi existují znatelné rozdíly. U svědectví poskytnutých stranickým institucím hrál důležitou roli postoj uvědomělých komunistů, kteří cítili povinnost „své straně“ pravdivě odpovědět na předložené otázky. Rozhodovali se pro takový postoj buď z přesvědčení a ze stranické disciplíny, nebo z obavy, že si strana může případné nepravdy snadno zjistit a bude je trestat. Pozdější svědectví z doby revizí se zásadně odlišovala od protokolů o výsledcích vyšetřování. Jeho součástí bylo fyzické i psychické násilí, výpovědi byly vynucené a protokoly dodatečně upravovány. Tento rozdíl byl zásadního významu. Výslechové protokoly pořizované vyšetřovateli Státní bezpečnosti jsou použity ojediněle a při jejich citaci se postupuje podle dvou zásad. Využívá se pouze protokol pořízený během prvního výslechu vězně, protože ten ještě tehdy nebyl vystaven úpornému fyzickému a psychickému násilí. Protokol pořízený při výslechu se též využívá pouze v případě, že se vyslýchaný vyjadřoval k události potvrzené jinými výpověďmi.

Další rozdíl spočívá v odlišné době a politických poměrech, ve kterých svědectví vznikala – od období nejhroznějších zločinů, přes dobu revizí a dalších rehabilitací, tentokrát politických procesů s vedoucími komunisty. Od poloviny padesátých let už ve-

doucí orgány ve státech sovětského bloku některé zločiny oficiálně uznaly. Většinou je označovaly za chyby, úchytky, nezákonnosti, důsledky kultu osobnosti. Nyní je však už nemohly popírat nebo se chovat, jako by zločiny vůbec neexistovaly.

A je zde ještě jeden důležitý rozdíl mezi jednotlivými svědectvími: iniciátoři a vykonavatelé zločinů, výrobci politických procesů se nečekaně ocitli v protikladné pozici. Z vyšetřovatelů, konstruktérů obvinění se dostávali do postavení obviňovaných, vyšetřovaných, přinejlepším pouze svědků. Při tom zjišťovali, že je jejich strana opustila, a dokonce prověřuje jejich počínání, o němž byli přesvědčeni, že je správné, věřili, že svými činy sloužili straně, postupovali podle jejích politických směrnic. Rovněž rozpoznávali rychlý úpadek zájmu o výrobu dalších politických procesů a uvedené důvody je motivovaly k tomu, aby straně na otázky jim kladené odpovídali pravdivě. V jejich svědectví se odrážel jejich pohled na skutečnost, jejich vidění událostí. Kloubila se v nich pravdivá fakta s pokusem o vlastní obhajobu, doznání se zatajováním či zkreslováním jejich role. Ale hlavně přežívalo myšlení deformované ideologií a ještě více povoláním.

Profesionální deformace poznamenala svědectví v několika směrech. Někteří uznávali odsouzeníhodné metody používané Státní bezpečností v pounorovém období, nezapírali svůj podíl a uváděli další případy nezákonností. Většina doznávala, že si teprve po kritice uvědomila nesprávnosti svého počínání, pouze jednotlivci se zmiňovali o případech, kdy na hrůzné praktiky upozorňovali. Výjimečné byly i ojedinělé případy, kdy někteří upozorňovali na nevinu vyšetřovaných, dokonce navrhovali ukončit jejich vyšetřování a pustit je z vazby. Jiní nepopírali jednotlivé hrůzné výstřelky, jak se uvádělo ve zprávách, avšak nepřiznávali vlastní přímou účast, snad pouze vědomost o nepravostech. Připouštěli, že šlo o chyby jen ojedinělé, a podívovali se nad tím, že se najednou události z minulosti vyšetřují. Považovali je za přirozený postup v době zostřeného třídního boje a vzestupné aktivity mezinárodních i domácích nepřátel. Navíc připomínali, že stranické orgány o používaných metodách věděly nebo mohly vědět a mlčely. Jejich členové nebyli zcela přesvědčeni, že pracovní praktiky natolik ovlivnily vinu postižených, aby docházelo k revizi, nebo dokonce ke zrušení rozsudků. Podle nich si odsouzení tresty zasloužili, protože se trestných činů dopustili, a to přestože nepopírali, že v ojedinělých případech byla jejich „spontánní doznání“ vynucená.

Do třetí skupiny patří svědectví „těch skalních“, kteří odsouzení své činnosti nikdy nepřijali, argumentovali tím, že trestné činy, za které byly oběti odsouzeny, nebyly vyvráceny. Tito příslušníci StB necítili žádnou vinu za nezákonnosti buď proto, že se jich nedopouštěli, nebo proto, že šlo o metody ve Státní bezpečnosti tehdy běžně používané. Také se vymlouvali, že jednali na pokyn nebo s vědomím svých nadřízených, a odpovědnost za případné nesprávnosti přehazovali na jiné, vyšší funkcionáře včetně ministra i členů komunistického vedení.

Ke všem zmíněným úskalím patřil i časový odstup šesti (při revizi 1955–1957) a deseti let (1962–1963). Na něj se odvolávali mnozí dotazovaní. Někteří z nich najednou trpěli „ztrátou paměti“. V důsledku této „náhlé nemoci“ byli skoupí na odpovědi.

Na druhém pólu stáli ti, kteří s mimořádnou ochotou vypovídali a nebo i sepsali několik desítek stran zpráv. Přes zmíněné výhrady poskytnutá nebo „úředně“ vyžádaná svědectví obsahují hodně faktů o utajovaných jednáních a pokynech, o zákulisních intrikách a skutečných motivech. Odhalují i další činy, které zůstávaly i nadále skryté před veřejností nebo jejichž oficiální výklad byl nepravdivý a vyvolával pochybnosti nejen občanů, ale i účastníků událostí. Důležitým příspěvkem svědectví se stával fakt, že protizákonné, nelidsky hrůzné počínání potvrzovali sami jeho aktéři, vykonavatelé, ti, kteří byli u „toho“.

V textu uvedené poznatky i části zveřejněných dokumentů pocházejí ze studia archivních fondů. Hlavní fondy k tomuto tématu se nacházejí v Národním archivu (fond 01, 02/1, 02/3, 0/36, 03/10, 100/1, 100/36, 100/52, 100/45, 35/11, MV-N, tajné schůze vlády 1945–1948, Národní fronta 1945–1948, rehabilitační komise I a II, Komise barnabitská, Komise 1962–1963 a 1968–1969), Archivu ministerstva vnitra (nyní Archiv bezpečnostních složek, fond A 2, 305, 310, 370, ZM), ve Slovenském národním archivu (fond ÚV KSS), v Archivu armády České republiky (fond Obranné zpravodajství), Archivu Čs. strany socialistické (fond Orgány, bezpečnostní komise), Archivu ministerstva zahraničních věcí (fond Teritoriální oddělení USA), v Archivu Národního shromáždění (fond Bezpečnostní výbor).

Po delší úvaze jsem se rozhodl pro málo obvyklý způsob zpracování tématu. Hned na počátku nutno zdůraznit, že nejde o odborně historickou studii, která by obsahovala všechny tomu odpovídající náležitosti. Zvolil jsem formu volného vyprávění, kombinaci výkladu vlastních poznatků ze studia s texty částí svědectví i jiných dokumentů. Některá svědectví jsou použita v nezvykle velkém rozsahu. Mimo jiné i proto, že přispívají k ucelení názoru o jejich autorovi. V nemálo případech se autoři svědectví názorově různí zásadně nebo v dílčích problémech. V odlišnostech některých svědectví se odrazil názorový posun autorů. Více či méně odlišně posuzovali události v roce 1955–1956 než o osm let později, časem se stávali sdílnějšími a někteří z nich hodnotili činnost Státní bezpečnosti kritičtěji. Výklad obsahuje také příběhy a stručný popis událostí, které zasáhly do vnitropolitického života a v nichž hrála Státní bezpečnost a zpravodajství významnou, nebo dokonce rozhodující roli. A rovněž bez povšimnutí nezůstaly ani osudy některých osob spojených s Bezpečností.

U zrodu této publikace stála snaha přispět k utváření obrazu o skutečné roli a činnosti Státní bezpečnosti, zejména v zakladatelském období komunistického režimu. Snad kniha rozšíří povědomí veřejnosti o zločinech, kterých se dopouštěla tato mocná instituce, a o tom, jak zasahovala do osudů občanů. Naplní-li kniha, která je jakousi úvodní částí či předehtou kroniky StB, toto poslání, splnila svůj záměr a kronika může pokračovat.

Karel Kaplan

STRUČNĚ O ROLI STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

Státní bezpečnost náležela posledních čtyřicet let své existence k hlavním, možno říci nosným sloupům komunistického režimu. Měla v něm vždy jasně vymezené poslání – ochranu totalitního systému v tehdy existující podobě a mocenských pozic vládnoucí skupiny, stručně vyjádřeno, byla spojena s režimem a režim s ní, vždy šlo o jejich vzájemnou vazbu, až existenční či životní závislost. Státní bezpečnost byla jedním, nikoliv jediným článkem mocenského systému monopolně vládnoucí komunistické strany. V režimu vlády KSČ fungovalo mocenské ústrojí sestávající z řady nástrojů politické, ekonomické, ideologické a sociální povahy, jichž nositelé a vykonavatelé moci více či méně účinně využívali k uplatnění své totální nadvlády nad společností. V tomto mocenském ústrojí měla Státní bezpečnost zvláštní místo a privilegované postavení, které vyplývalo z její role nejdůležitější složky represivního aparátu a z její povinnosti dohlížet ze svého resortního hlediska na činnost všech článků mocenského ústrojí. Kromě toho její aktivita zásadně spoluvytvářela politickou atmosféru ve společnosti a vnášela do ní zvlášť silný prvek nejistoty a strachu.

Právě poznání konkrétní podoby vztahu komunistické strany a StB a postavení Státní bezpečnosti v mocenském mechanismu má klíčový význam pro vymezení role StB, pro hodnocení její činnosti a pro porozumění její historii. Přes neměnnost základních principů komunistického režimu se stranická politika i podoba systému nevyhnula více či méně důležitým korekturám, vynucovaly si je vnitřní i mezinárodněpolitické události a přizpůsobovala se jim i role či konkrétní úkoly Státní bezpečnosti. Její poslání a smysl její existence se však neměnily.

Základním a také výchozím principem komunistického systému byl mocenský monopol strany. Vnitřní uspořádání, poměry a zakořeněná praxe ve straně vedly k tomu, že faktickým nositelem moci byla úzká skupina vedoucích funkcionářů. Existovala a fungovala v podobě institucí. Tvořily ji ústřední stranické orgány – politický sekretariát (do roku 1954), politické byro (1954–1962), předsednictvo ÚV KSČ či pouze sekretariát ÚV. Ostatní stranické instituce – orgány krajské, okresní, základních organizací, jejich komise, a zejména stranický aparát – působily v roli vykonavatelů moci, uskutečňovatelů vůle mocenské skupiny, její politické linie posvěcené souhlasem ústředního výboru či sjezdu KSČ. Vykonavatelé moci se podíleli na tvorbě celostátní politiky a usneseních ve velice omezeném rozsahu a ještě diferencovaně. Nejvíce rozhodnutí ovlivňoval stranický aparát, neboť připravoval podklady pro usnesení nebo se účastnil jejich výroby. Zvlášť významně, možno říci největším dílem, se aparát prosazoval jako vykonavatel moci. Ve stranickém životě mu příslušelo usměřovat, nebo dokonce určovat výklad přijatých usnesení i způsob jejich realizace, tedy politickou praxi. Ostatní vykonavatelé moci se na formování stranické politiky podíleli zprostředkovaně, nezávaznými připomínkami v rámci vnitrostranických nebo celostátních diskusí před sjezdy, konferencemi

apod. K výjimkám docházelo v kritických až krizových chvílích, kdy si „tlak zdola“, vynucoval korektury oficiální politiky.

Takto fungující strana tvořila páteř mocenského systému. Oficiální projevy a dokumenty nepoužívaly termín „komunistický mocenský monopol“, hovořily o „vedoucí roli strany“. Pod tímto pojmem se maskovala komunistická diktatura už od státního převratu v únoru 1948 a právního zakotvení se jí dostalo v ústavě z roku 1960. Významnou a vlivnou složkou mocenského mechanismu byla Státní bezpečnost. Ve stupnici důležitosti vykonavatelů moci zaujímala přední místo, lze říci rovnocenné se stranickými institucemi. Postavení Státní bezpečnosti klade otázku o způsobu uplatňování vedoucí role strany vůči ní. Komunistické instituce praktikovaly různé způsoby, můžeme je rozdělit do tří základních forem – přímé, nepřímé a kombinované stranické řízení. Kromě toho, nebo přesněji nad nimi, vévodily další tři zásady, považované funkcionáři za samozřejmé a nezpochybnitelné.

Za prvé – pro všechny ústavní orgány, státní úřady i články hospodářského řízení, pro společenské organizace a jejich funkcionáře byla závazná stranická usnesení. Za druhé – komunistické instituce si monopolizovaly právo rozhodovat o obsazování všech vedoucích nebo jinak důležitých funkcí ve všech oblastech veřejného života. Za třetí – nositelé moci si přisvojili další právo: vyjmout podle své úvahy kterýkoliv resort, úsek nebo záležitost z pravomoci vlády, ministerstev, parlamentu a převést je na sebe nebo na zvlášť zřízené útvary (komise).

Přímé řízení spočívalo v tom, že některé úseky veřejné činnosti podléhaly stranickým institucím. Obvykle jim stranický aparát ukládal úkoly, určoval směr jejich působení (např. šlo o hromadné sdělovací prostředky, katedry marxismu-leninismu na vysokých školách, společenskovědní ústavy Akademie věd, kulturní svazy, cenzuru aj.). Nepřímé řízení znamenalo, že stranické instituce zajišťovaly realizaci svých usnesení a směrnic prostřednictvím komunistů-funkcionářů v organizacích, úřadech, v řídicích strukturách hospodářství i kultury, u malých zájmových organizací a v nekomunistických stranách prostřednictvím orgánů Národní fronty. Více možností obsahovalo kombinované řízení. Kloubily se v něm prvky přímého (např. účast pracovníka stranického aparátu na schůzích vedení masových organizací, kolegia ministra) a nepřímého řízení (spolupráce stranického aparátu s funkcionáři resortů při vypracování zpráv pro vedení, časté i pravidelné porady s předsedy stranických organizací na úřadech, závodech, utváření komisí z odborníků na řešení resortních problémů apod.). Praxe uplatňování vedoucí role strany doznávala změny. V jejím vývoji se prosazovala tendence k oslabování přímého řízení ve prospěch dvou dalších způsobů.

Uplatňování vedoucí úlohy strany ve Státní bezpečnosti se vyznačovalo některými zvláštnostmi, které vyplývaly z charakteru a poslání tohoto mocenského útvaru (instituce). Státní bezpečnost patřila mezi úřady vyňaté z pravomoci vlády a podřízené stranickým orgánům. Její činnost a její výsledky podléhaly režimu přísného utajení. A to platilo i pro nejvyšší a nejnižší stranické orgány. Částečné informace dostávali pouze dva tři jedinci. Ostatní se dozvěděli o jednotlivých akcích Státní bezpečnosti neoficiálně nebo je vyvodili ze získávaných poznatků. Komunistické vedení jako nejvyšší mocenský orgán nebo jím jmenované komise obdržely zprávy až při ukončení akce, např. v politických procesech před jejím předáním justici. Pouze v ojedinělých případech se seznamovaly jednou, maximálně dvakrát průběžně. Stávalo se tak u akcí, kterým se připisoval mimořádný politický význam, obvykle v přípravě monstrprocesů celostátních nebo výjimečně i regionálních.

Speciální postavení měl generální tajemník strany, který o Státní bezpečnost „stranicky pečoval“ a se kterým resortní ministr nebo velitel Státní bezpečnosti, výjimečně i náčelníci jejích ústředních odborů byli ve styku. Dostával nejen informace o připravovaných nebo už probíhajících akcích, ale všichni od něho vyžadovali radu a souhlas se svými záměry. Resortní ministr měl privilegium, v některých případech povinnost osobně informovat předsedu strany a prezidenta republiky (od června 1948) Klementa Gottwalda. Přicházel jak s požadovanými informacemi, tak z vlastní iniciativy podával zprávy a chtěl mít svá rozhodnutí posvěcená „nejvyšším“.

Do poloviny roku 1951 se uplatňovala nepsaná dohoda, podle které ve straně za Bezpečnost odpovídal Rudolf Slánský, armáda spadala pod Gottwalda a ten si následující dva roky vzal na starost také Bezpečnost. Utajované, nekontrolované a nekontrolovatelné počínání Bezpečnosti přitom vzbuzovalo u vedoucích komunistů obavy, zda nejsou objektem jejího zájmu i oni. V době revize politických procesů, kdy se dozvídali o pracovních metodách Státní bezpečnosti, se tajnost stala využívanou výmluvou. Většina vedoucích komunistů, dokonce i tehdejší resortní ministři se bránili odpovědnosti za zločiny, protože o nich nedostávali zprávy a neznali pravdu o pracovních metodách používaných v jejich resortu. A tak se v závěrech revizní a dvou rehabilitačních komisí ÚV KSČ a v oficiálních dokumentech a propagandě do roku 1968 za hlavního viníka politických procesů, rozmanitých druhů represe a nezákonnosti označovala Státní bezpečnost a část justice. Vedoucí komunistické instituce a jejich členové (pokud sami nekončili jako oběti) zůstávali bez viny.

Ve skutečnosti však ve stupnici odpovědnosti za spáchané zločiny figurovaly uvedené orgány a ústavní instituce na prvním místě. Z několika důvodů:

- 1/ Vedoucí komunistické instituce vytvořily a stály v čele společenského zřízení, komunistického systému, který zločinnou činnost Státní bezpečnosti umožňoval a dovoloval.
- 2/ Státní bezpečnost byla nedílnou součástí existujícího režimu s posláním tvořit jeho pevnou oporu až jednu z podmínek jeho bytí. Její vymezené poslání jí zajišťovalo privilegované postavení.
- 3/ Státní bezpečnost se řídila usneseními a směrnicemi komunistického vedení. Realizovala jeho politiku, a to způsobem jí odpovídajícím, svoje konkrétní úkoly vyvozovala z oficiální politické linie.
- 4/ Komunistické vedení vyňalo Státní bezpečnost z pravomoci vlády a převzalo ji do vlastní pravomoci. Formálně zůstávala ústavní a zákonná odpovědnost na vládě, fakticky i politická odpovědnost přecházela na skutečné nositele moci – příslušné orgány ÚV KSČ.
- 5/ Vedoucí komunisté určovali formy a praxi uplatňování vedoucí role strany vůči Státní bezpečnosti, tedy způsob jejího řízení. A také kontrolu její činnosti.
- 6/ Stranické orgány rozhodovaly o personálních záležitostech Státní bezpečnosti, o obsazování funkcí vymezených v tzv. kádrové nomenklatuře. Rovněž schvalovaly její početní stavy i organizaci. Činnost Státní bezpečnosti ovlivňovaly stranické instituce, do poloviny roku 1951 bezpečnostní komise v ústředí, krajích a okresech a početná síť komunistických organizací. Ve stranickém aparátu v ústředí a v krajích spadala péče o Státní bezpečnost do oddělení státní administrativy (nebo branně bezpečnostního výboru), v okresech připadla tato úloha vedoucímu tajemníkovi KSČ. Zmíněné bezpečnostní komise dostávaly alespoň částečné informace v průběhu a na závěr některých akcí Státní bezpečnosti. Stranické organizace a aparát se

jimi nezabývaly, byly před nimi utajeny. Způsob stranického řízení Státní bezpečnosti neumožňoval kontrolu její činnosti, v ještě horším stavu byla kontrola ústavních institucí, ta fakticky vůbec neexistovala.

- 7/ Přesto či právě proto, že komunistické vedení nevytvořilo a nechtělo vytvořit systém kontroly Státní bezpečnosti, neslo plnou odpovědnost za její zločinnou činnost. Zároveň však je nutné vidět i druhou stránku této odpovědnosti. Vedoucí komunisté měli dostatek informací, které přímo i nepřímě odhalovaly pracovní metody. Ty dostačovaly k tomu, aby proti nim mohli zakročit. Neučinili takový krok ať už ze strachu, lhostejnosti nebo z přesvědčení o jejich oprávněnosti „v ostrém třídním boji“. Odhodlali se k němu teprve v době, kdy metody Státní bezpečnosti ohrožovaly už i je samé.

Od poloviny padesátých let doznal praktikovaný způsob stranického řízení Státní bezpečnosti určité změny. Už o čtyři roky dříve zanikly bezpečnostní komise na všech stupních a jejich roli převzaly příslušné stranické orgány a jejich aparát. Hlavně však už první, ještě velmi omezené poznatky o činnosti Státní bezpečnosti, jako by vedoucí komunisty probudily z nevědomosti, a oni počali formulovat dvě příčiny zločinného počínání této represivní složky jejich mocenského systému. Nejdříve o tom hovořili sami mezi sebou a teprve později se svým stanoviskem seznamovali i nižší funkcionáře. Za první příčinu odsouzeníhodných metod StB označili to, že je zavedli již odsouzení komunističtí funkcionáři, konkrétně Rudolf Slánský, Karel Šváb, Bedřich Reicin, Jarmila Taussigová a jejich spolupracovníci v Bezpečnosti, postižení v tzv. následných procesech. Tato argumentace trpěla vážnou slabinou: uvedení funkcionáři se totiž nalézali už tři až pět let ve vězení, nebo byli dokonce popraveni, a metody Státní bezpečnosti přesto zůstávaly v podstatě neměnné. Na tuto výtku reagovali komunističtí funkcionáři standardní odpovědí – metody přežívaly, nepodařilo se je ještě překonat.

Komunistické vedení vymezilo i druhou příčinu užívání nesprávných a odsouzeníhodných metod StB a těžko posoudit, zda s ulehčením nebo spíše z přesvědčení o správnosti odhalené pravdy. Vedení KSČ došlo k závěru, který patřil k několika málo příznáním vysloveným komunisty v krátkém záchvatu sebekritiky v letech 1953–1954. Tento závěr, byť nebyl takto jednoznačně vysloven, lze formulovat následovně: Státní bezpečnost se nám vymkla z rukou, a dokonce prováděla vlastní politiku a předurčovala v mnoha případech rozhodování naše i nižších orgánů. Vedení KSČ se též shodlo na receptu k řešení tohoto nesprávného stavu a praxe: důsledně uplatnit vedoucí úlohu strany ve Státní bezpečnosti. Právě tato cesta nebyla v souladu s tehdejší principem obsaženým jako usnesení i výzva ve stranických dokumentech o dodržování či obnově zákonnosti (přesněji socialistické). Důsledné uplatňování vedoucí úlohy sice mohlo rozšířit kontrolu nad činností a poměry ve Státní bezpečnosti, ale naopak posílilo její postavení jako instituce strany, nikoliv státu, vlády. V praxi se změna projevila v tom, že ministr vnitra předkládal od roku 1954 komunistickému vedení zprávy o činnosti, případně o stavu a kvalitaci příslušníků, o poměrech v chystaných nebo už ukončených akcích, o připravovaných opatřeních v organizaci, pracovních metodách apod. Kromě toho komunisté ve vedoucích funkcích dostávali (přímo jen první tajemník, který rozhodoval, komu je zpřístupní) informace o názorech občanů, o některých organizacích a jednotlivcích, zpracované na základě agenturních zpráv nebo kontrolované korespondence občanů.

Informovanost komunistického vedení jako celku i jednotlivých jeho členů o činnosti, výsledcích a poměrech ve Státní bezpečnosti se od poloviny padesátých let znatelně rozšířila, také příslušný útvar stranického aparátu, zejména v ústředí, měl poněkud vět-

ší pravomoci. Neproniknutelná clona, která zahalovala činnost Státní bezpečnosti a její metody, se ale protrhla jen zčásti. Nejvíce se zmíněný průlom projevil v jednáních ministra vnitra a prvního tajemníka ÚV. I po provedených změnách však Státní bezpečnost i nadále zůstávala uzavřenou institucí, po různých otřesech si udržovala rovněž privilegiované postavení v mocenském mechanismu a ve společnosti vůbec. Tajemná atmosféra, kterou byla její činnost opředená, nadále ztěžovala, ba vylučovala její účinnou kontrolu. I v této oblasti se docílilo jen malé nápravy. Dřívější informační zdroje o poměrech ve Státní bezpečnosti z tří pouťorových let zmizely. Tvořili je agenti stranického aparátu působící v Bezpečnosti (měly je k dispozici evidenční odbor a komise stranické kontroly ÚV KSČ). Později informace přicházely oficiální cestou od ministra a hovořily obvykle o úspěších nebo plánech Státní bezpečnosti, výjimečně o nedostacích, o těch se vedoucí komunisté nadále dozvídali neoficiálně, pokoutně, anonymně. Přes všechny změny v uplatňování vedoucí úlohy strany od poloviny padesátých let zůstávala Státní bezpečnost v takovém postavení, které jí umožňovalo působit jako významná i samostatná politická síla.

ROK 1945 – ČAS VELKÝCH ZMĚN

Následující stručný pohled do historie Státní bezpečnosti se více podobá poznámkám nebo záznamům z kroniky než ucelenému obrazu. Začíná prvním poválečným rokem 1945 a poté se zabývá roky 1946–1948 a zaměřuje se na události, které se odehrály ve Státní bezpečnosti a v politickém zpravodajství nebo je ovlivnily.

Pro sledované téma není nezbytné vracet se k předválečným předchůdkyním těchto institucí a obšírněji se o nich zmiňovat.¹ Kromě příbuznosti názvů je spojoval jen převod nemalé části předválečných pracovníků do nově vznikajících útvarů.² Před válkou existovala policie státní, tajná a politická. Avšak Státní bezpečnost, také tajná a politická, byla ve skutečnosti pravým opakem oné předválečné. Protiklad vyplýval přinejmenším ze dvou faktů. Ta předválečná působila v demokratickém státě a podřizovala se jeho ústavě a zákonům, poúnorová v diktátorském režimu, který jí umožňoval páchat nezákonnosti a zločiny, a dokonce k nim vybízel. Posláním předválečné tajné státní policie bylo chránit demokratické uspořádání státu, jeho jednotu a existenci před vnějšími nepřáteli a jejich domácími spojenci, ta poúnorová naopak sloužila k ochraně monopolní, totální nadvlády jedné strany, tedy komunistické diktatury. Protikladnost dosahovala takové hloubky a rozsahu, že vůbec nelze ani uvažovat o nástupnictví.

Znatelné rozdíly vyplývají také ze srovnání Státní bezpečnosti ze tří poválečných let s tou poúnorovou. Její struktura a činnost nebyly takové, jaké jsou známy ze čtyřicetiletého řádění po únoru 1948, ačkoli od podzimu 1947 lze pozorovat, jak do úkolů ukládaných ústřednou pronikaly a jak sílily prvky, které skrývaly předzvěst poúnorových praktik. Od ledna 1948 začleněním zpravodajských útvarů do Státní bezpečnosti nabírala StB organizační podobu poúnorové následovnice. Rovněž v její činnosti, přesněji hlavně v přiřazené zpravodajské oblasti plně ovládané komunisty, se šířily a vystupňovaly

¹ Státní bezpečnostní a zpravodajská služba v letech 1918–1939 prošla několika změnami. Služby spadaly pod ministerstvo vnitra a zemské úřady. Zvláštní postavení měl zemský policejní úřad v Praze, vykonával některé funkce celostátní. V roce 1937 se uskutečnila reorganizace státní bezpečnosti, a zejména zpravodajské složky, vzniklo oddělení s názvem „Prezidium, oddělení pro státní bezpečnost“, zkratka STB. Podle odhadu Studijního ústavu ministerstva vnitra z roku 1954 pracovalo v útvarech státní bezpečnostních a zpravodajských v druhé polovině třicátých let kolem 500 specializovaných pracovníků. Skutečný počet se rozšiřoval o pracovníky se stejnou činností v policejních útvarech řízených ministerstvem vnitra, jakož i v jiných odděleních státního aparátu. (ZIKMUNDOVSKÝ, Zdeněk: *Organizace státobezpečnostní a zpravodajské služby v ČSR 1919–1938 a 1945–1948*, rukopis.)

² Z četnictva a policie přešlo v roce 1945 do SNB 18 020 příslušníků. Neprověřených byly dva tisíce. Během půl roku od května 1945 bylo nově přijatých v českých zemích 10 467 a další přicházeli. Koncem listopadu 1945 dosáhl počet příslušníků SNB v českých zemích čísla 32 027. (HOLUB, O.: *Vývoj SNB a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948–1960*, Praha 1978.)

nezákonné metody charakteristické pro dobu poúnorovou. Do ledna 1948 Státní bezpečnost a politické zpravodajství fungovaly jako dva samostatné útvary, volně spojené pouze v centru, v oddělení ministerstva vnitra. Poněkud odlišné organizační uspořádání obou bezpečnostních složek se dlouho zachovávalo na Slovensku. Ministerstvo vnitra, jehož ústředny obou složek se snažily – a ne bez úspěchu – zavést jednotnou organizaci.

V letech 1945–1948 se rodily základy nové organizace i poslání Bezpečnosti. Politický systém na principu Národní fronty znemožňoval, aby všechny bezpečnostní složky monopolně ovládli komunisté. Ti sice vynakládali v tomto směru značné úsilí, avšak naráželi na stále silnější odpor nekomunistických stran. Zápas o Bezpečnost se brzy zařadil mezi zvlášť významné faktory tehdejšího mocenskopolitického boje, a v únoru 1948 dokonce k rozhodujícím motivům vládní krize. I přes odpor nekomunistických stran se jejich vládním partnerům podařilo ovládnout mocensky nejdůležitější bezpečnostní útvary a postupně různými reorganizacemi a personálními změnami rozšiřovat své pozice v útvech ostatních. Díky tomu mohli vedoucí komunisté v Bezpečnosti působit jako samostatná síla na vnitropolitické scéně zejména od přelomu let 1947 a 1948. Způsobem vlastním Bezpečnosti podporovali svou stranu v jejím ofenzivním nástupu k monopolní moci, který vyvrcholil v únoru 1948.

V roce 1945 nastaly už na postupně osvobozovaném území a po skončení války v celém Československu složité a neklidné poměry z hlediska bezpečnosti občanů, majetku i státu. Taková situace provází konec každé války, zvláště tak velké a kruté. Úspěšné řešení obtížné situace do značné míry závisí na schopnosti státní správy a času, kdy vláda dostane vývoj pod kontrolu. Důležitým nástrojem k obnově pořádku jsou organizované útvary státní moci – Bezpečnost a armáda. Právě v této době se utvářela nová a přetvářela dosavadní Bezpečnost. Její poslání, konkrétní úkoly, organizaci i činnost ovlivňoval běh více i méně dramatických událostí. Jak dědictví stále živé minulosti a vyrovnávání se s ní, tak výstavba „nové republiky“ a spory o její podobu.

Německým podpisem kapitulace 8. května 1945 se v Evropě uzavřela jedna etapa – druhá světová válka. V Československu však ještě téhož dne na několika místech docházelo k bojům s roztržštěnými zbytky okupační armády. Válka sice skončila, ale ještě několik měsíců doznívala a dědictví, které zanechala, přežívalo ještě dlouho. Přechod k mírovým poměrům plynul na povrchu jako radost z konce válečných a okupačních hrůz a strachu, z dosažení svobody a jako oslava vítaných, očekávaných přeměn a životních nadějí, narážel však na jevy, které nastoupený směr zdržovaly i ohrožovaly. V české a slovenské společnosti se ještě stále a silně připomínala prožitá a nezapomenutá válečná a okupační minulost a pokusy o to vyrovnat se s ní plodily nové ostré spory, konflikty a nepřátelství. Nastal koloběh odhalování viny a vykonávání trestu. V tomto procesu se kromě uplatnění spravedlnosti, práva a zákonů vytvářel prostor pro případy nezákonností, zvlůle, násilí, pro živelnou odplatu, nekontrolované a nekontrolovatelné činy, trestné a nelidské uspokojování osobních zájmů. Vzrušené i rázné vyrovnávání s minulostí v Československu doplňovala a rozšiřovala prováděná, možno říci nová koncepce uspořádání státu. Všechny hlavní politické směry ji požadovaly a téměř veškerá veřejnost podporovala. V koncepci se promítala prožitá minulost do budoucnosti státu. Tento průnik do budoucnosti byl především chápán jako historická povinnost politické reprezentace využít příznivé situace k trvalému zajištění státní existence českého a slovenského národa, a tedy vybudovat osvobozené Československo jako národní stát bez národnostních (neslovanských) menšin.

Několik poválečných měsíců zneklidňovaly českou i slovenskou veřejnost, zvláště silně v pohraničních oblastech, různé i hrůzné nepřátelské činy občanů německé národnosti. Dopouštěli se jich jednotlivci i skupiny příslušníků bývalých nacistických organizací.³ Nebo osoby, na které dopadaly důsledky retribučního soudnictví nebo chystaného odsunu. Půl roku přicházely téměř každodenně na ministerstvo vnitra zprávy o ilegálních přechodech z Německa a zpět do Německa a Rakouska. Hranice překračovali občané německé národnosti, ozbrojení i neozbrojení.⁴

Zvláštní a samostatnou kapitolu tvořily ozbrojené skupiny banderovců. Příslušníci armády ukrajinského odboje, která se po boku nacistických vojsk zúčastnila válečného tažení, přicházeli do Československa z Polska. Působili nejvíce na Slovensku, především ve východní části. Jejich aktivita vytvářela neklidnou situaci. Později se už jen zbytky banderovců přemísťovaly na Moravu a do Čech a pokoušely se probít do západního Německa. Proti banderovským skupinám bojovaly jednotky Bezpečnosti (nejen pohotovostní pluk) a armády.⁵

Každá poválečná doba je spojena s velkým pohybem obyvatel. Jeho rozsah u nás ovlivňoval konec okupační nadvlády v českých zemích a zánik slovenského státu. Oběti nacistů se vracely z věznic a koncentračních táborů do svých domovů. Rovněž nasazení na nucené práce v Německu mířili domů. Z ilegality vystupovali účastníci odboje, úkryt opouštěly partyzánské skupiny. Vraceli se funkcionáři a úředníci exilových institucí a s nimi další emigranti. Příslušníci vojenské brigády v SSSR nadále působili v armádních službách. Později přicházeli vojáci ze západních jednotek a ze zahraničí se vraceli příslušníci vládního vojska. Podkarpatskou Rus opouštěli občané, kteří se usazovali na Slovensku a v českých zemích. Naopak orgány sovětské armády soustřeďovaly zejména občany ruské, ukrajinské i jiných národností v SSSR, kteří se nacházeli na československém území a neměli (nebo i měli) jeho občanství, a odvážely je do Sovětského svazu. Většina se jich už nevrátila. Podobný osud stihl několik tisíc československých občanů na Slovensku. Jejich návrat ze SSSR se uskutečňoval postupně a doba návratu se často protahovala.

³ Orgány ministerstev vnitra a národní obrany získávaly informace o kurzech pro výcvik „Wehrwolu“ před koncem války. 28. srpna 1945 zpracovalo ministerstvo vnitra zprávu o organizaci a činnosti „Wehrwolf“ v českých zemích. Zpráva obsahovala přehled 17 pohraničních úseků. Autoři zařazovali do „Wehrwolu“ i činy, kde přímá spojitost se skupinou nebyla přesvědčivá. Rozsah aktivit „Wehrwolu“ se tak poněkud zkracoval. Ze závěru zprávy: „... organizace Wehrwolf byla dobře organizována a připravena na podzemní a teroristickou činnost ještě před ukončením války. Organizace tato navazovala na organizaci Volkssturmu, NSDAP a Hitlerjugend. Rychlým spádem vojenských událostí v dubnu t.r. byla tato organizace jako celek rozbita, takže dnes zůstaly v jednotlivých prostorech pouze skupiny bez ústředního vedení. Odstupem času však snaží se tyto skupiny znovu zorganizovat a navázat spojení... zdá se, že ústředna podzemní činnosti funguje v prostoru Drážďan nebo v prostoru Hirschbergu. Není vyloučeno, že během času dojde k centrálně řízenému podzemnímu odporu.“

⁴ Vyskytovaly se rovněž případy, kdy příslušníci poražené nacistické armády se skrývali v lesích. Chtěli se probít na západ a dopouštěli se násilí na občanech. Motivy ilegálního překročení hranic byly různé: útek před nuceným vystěhováním, před retribučním soudem, před uvězněním v internačním táboře. Někteří se pokoušeli před nebo po vysídlení dostat přes hranice část svého majetku (dobytek, zařízení aj.). Jiní se věnovali převádění osob, majetku, korespondence a pašování.

⁵ FIALA, J.: *Zpráva o akci B*. Praha 1994.

Pohyb obyvatel probíhal i opačným směrem. Němci, kolaboranti a zrádci, kteří přímo pracovali v aparátu okupační moci nebo s ním spolupracovali, měli stanout před mimořádnými soudy. Část z nich před „živelným hněvem“ a před trestem utekla do ciziny. Většina, několik tisíc, skončila ve vazbě, v internačních táborech a poté před soudem nebo trestními komisemi. Obnovenou republiku opouštěli říšští Němci, kteří se přistěhovali po roce 1939 anebo jako „národní hosté“ ke konci války. Odcházeli s ustupujícím německým vojskem z obavy před očekávanou pomstou Čechů a také ze strachu před Rudou armádou nebo byli vysídleni v probíhajícím „divokém odsunu“. Podobně dopadli Maďaři na Slovensku i Poláci na Těšínsku, kteří se přistěhovali do oblastí zabraných v roce 1938.

Největší pohyb obyvatel, který způsobil významné, hluboké proměny československé společnosti, byl odsun občanů německé národnosti a rovněž opatření vůči občanům maďarské národnosti. Zhruba během čtyř či pěti poválečných měsíců probíhala první etapa – „divoký odsun“. Uskutečnila se před rozhodnutím postupimské konference velmocí o odsunu německé menšiny z Polska, ČSR a Maďarska. Úřady vystěhovaly z českých zemí několik desítek tisíc občanů německé národnosti, kteří do srpna 1945 měli československé státní občanství. V etapě „divokého odsunu“ docházelo k případům nelidských krutostí, bezdůvodného násilí, zvlů a bezpráví. Tyto jevy vedly k útrapám, k hrozným zásahům do života odsunutých a v mnoha případech vyústily v zabíjení, vraždy a sebevraždy. Nejvíce těchto případů se odehrálo v pohraničních oblastech českých zemí. Nebyli jich ušetřeni ani lidé ve vnitrozemí, postihovaly jedince i skupiny Němců a rovněž občany české národnosti vězněné nebo internované a souzené pro podezření z kolaborace s okupanty a ze zrahy.⁶

S odsunem Němců byl spojen i příchod československých občanů do pohraničí. V první osídlovací vlně, která se vyznačovala převážně živelností, byli dost silně zastoupeni ti, kteří využili příležitosti k drancování, zabírání cenností apod. Tito „zlatokopové“ se vrátili po splnění svých zájmů zpátky do místa svého bydliště. V následující vlně už převážoval až dominoval organizovaný příchod osídlenců. Nadále se udržoval dost velký počet těch, kteří vyslyšeli výzvy politiků a také využili příležitosti ke zlepšení své sociální situace. I mezi těmi, kteří se rozhodli trvale usídlit v pohraničí, se objevily případy obohacování. Ojedinele též mezi těmi, kteří měli vystupovat jako ochránci národního majetku.

Osídlování pohraničí přinášelo mnohé obecné problémy a samozřejmě také konkrétní problémy v konkrétních místech. Většina příchozích začínala nový život, zakotvila v neznámém prostředí, ne vždy v příznivých podmínkách. Vyskytovaly se spory osídlenců s německými občany, někde i s českými starousedlíky, kteří se po válce vrátili do svého původního domova. V mnoha místech postrádali bezpečnost osob a majetku, ohrožovali ji jednotlivci i skupiny Němců už odsunutých nebo na odsun čekajících. Ve vážný problém se vyvinula tato skutečnost: Občané, kteří přicházeli v prvním poválečném půlroce, se navzájem neznali. Nevěděli nic o minulosti svých nových sousedů. Postupně se odhalo-

⁶ V „divokém odsunu“ pokračovaly vztahy mezi českým a německým národem (včetně „sudetských Němců“), které nastolila nacistická okupační moc a její cílevědomá koncepce velmocenské politiky. Do vztahu k českému národu vnesla německá moc „rasově nadřazených“ násilí, zvlů, hromadné vraždy, koncentrační tábory, ponižování, nátlak, likvidaci občanských práv a práva na státní existenci. Rodily a dotvářely se plány na konečné řešení „české otázky“, na germanizaci českých zemí. Konečné řešení: český národ likvidovat. Výbuchy živelného vypořádávání se s Němci v „divokém odsunu“ měly původ ve vztahu, který nacističtí okupanti zavedli za války. Její výsledek změnil pozice obou aktérů. Odkaz na vztah zavedený okupanty může přispět k poznání motivu krutostí v „divokém odsunu“, nemůže je však ospravedlnit či omluvit.

valy temné stíny v životě některých osídlenců, dokonce i místních, ojediněle i okresních funkcionářů. Vyskytovaly se mezi nimi osoby s více záznamy v trestním rejstříku a také ti, kteří do pohraničí utíkali před retribučním dekretem nebo před odmítnutím tehdy vyžadovaného potvrzení o národní a politické spolehlivosti.

Poněkud odlišné poměry panovaly v severomoravském pohraničí. Mezi Polskem a Československem se rozhořel spor o Těšínsko. Polská vláda usilovala o jeho připojení, československá trvala na respektování předmnichovských hranic. Požadavek Varšavy měl příznivý ohlas a podporu mezi polskou menšinou v ČSR. Na aktivitu v tomto směru odpovídaly české úřady vlastními akcemi. Spor se stupňoval a napětí v regionu rostlo. Nechyběly případy ostrých vzájemných útoků nejen politických a propagandistických, podporovaných vládami obou států.⁷

Poválečnou situaci v Československu ovlivňovala také přítomnost a počínání spojeneckých armád – sovětské a americké. Až do jejich odchodu v listopadu 1945 se někteří příslušníci Rudé armády dopouštěli různých „nepřístojností“ (tehdy používaný termín). Hrubě zasahovali do bezpečnosti osob, na mnoha místech vyvolávali a udržovali stav nejistoty a strachu. Rovněž se vyskytovaly, zejména v prvních měsících, časté případy využívání mocenské pozice. Omezovali a vyřazovali československé místní orgány i vyšší úřady z výkonu jejich funkce.⁸ Zvláštní kapitolu představovala činnost některých sovětských orgánů, útvarů vojenských i civilních, pověřených speciálními úkoly. Při výkonu své funkce postupovaly nekompromisně a bezohledně. Uplatňovaly vlastní výklad dohod uzavřených s československou vládou a neústupně prosazovaly svá stanoviska.⁹

Množství nepřístojností amerických vojáků, na které si občané i úřady stěžovali, bylo v porovnání se sovětskými prohřešky zanedbatelné. Krádeže byly hlášeny jen výjimečně a znásilnění mnohem méně. Ani konfliktů amerických vojáků s místními obyvateli a úřady nebylo hlášeno mnoho. Rozdíl v množství „nepřístojností“ vyplynuly ovšem také z několikanásobně vyššího počtu sovětských vojáků v ČSR. Nejvíce stížností na americké velitele se týkalo omezování až neuznávání pravomocí státních orgánů a nedodržování předpisů či zvyhodňování občanů německé národnosti.

⁷ *Slezský sborník*, roč. 98, č. 1/2 (2000), s. 119–126. Časopis Slezského zemského muzea, série B, č. 1, r. 2001, s. 35–73. (Moskevská jednání o Těšínsku v červnu 1945.)

⁸ Od přechodu válečných operací na československé území každodenně docházelo k nepřístojnostem, kterých se dopouštěli sovětsí vojáci na občanech československých a zvláště německé národnosti. Nejvyššího stupně vlna nepřístojností dosáhla na Slovensku. V českých zemích se trochu zmírila, avšak pokračovala. Pod používaným termínem nepřístojnosti se skrývala stupnice činů a hrubostí různého druhu. Patřily mezi ně krádeže malé (hodinky, kolo, potraviny, šatstvo ap.), větší (dobytek, cennosti, kožichy aj.) a velké hodnoty (sklady potravin, majetek, zabavování a odvoz věcí v rámci válečné kořisti, např. odvoz strojů, finančních prostředků z bank aj.). K početným případům náleželo znásilňování žen. Při nepřístojnostech docházelo ke konfliktům sovětských vojáků s občany, které často vyústily v použití násilí i zbraní. Některé končily smrtí. Mezi vykonavateli nepřístojností narůstal počet dezertérů Rudé armády, kteří se ukrývali a pohybovali v uniformách.

⁹ Orgány NKVD a zvláštní úřad prováděly internaci osob ruské národnosti žijících v ČSR a zajišťovaly jejich nucený odvoz do SSSR. Útvar NKVD vyhledával mezi válečnými zločinci ty, o které měl zájem, přebíral je od československé bezpečnosti a transportoval do Sovětského svazu. Útvar zabývající se válečnou kořistí kromě už zmíněného odvozu průmyslového zařízení se zajímal o doklady, které obsahovaly výrobní tajemství. Útvar, který se staral o zásobování přítomných sovětských vojenských jednotek, odebíral výrobky, jejichž úhrada později vyvolala spory a nakonec se nepodařilo platbu vymoci.

Místní i okresní funkcionáři národních výborů a správních komisí posílali hlášení o nepřístojnostech nadřízeným úřadům a stejně postupovaly i bezpečnostní složky. Někteří funkcionáři informovali nejbližší příslušné velitele sovětských a amerických jednotek a dožadovali se nápravy, případně náhrady. Ve stejném duchu jednali českoslovenští styční důstojníci s velitelstvím obou armád v ČSR. Vynaložené úsilí bylo ale jen částečně úspěšné.¹⁰

Ve vztazích občanů a úředních míst s přítomnými vojáky obou velmocí se však neprojevovaly pouze negativní jevy, napětí a konflikty. Převažoval stav vzájemného porozumění a pomoci a prosazoval se i přes překážky způsobené nepřístojnostmi, jejichž vliv omezovala také skutečnost, že se nedoporučovalo jejich zveřejňování ve sdělovacích prostředcích.

Poválečná situace v každém státě, kterým se přehnala fronta, je velmi složitá. Jedna část Československa se zbavila okupantů, v druhé části se rozpadl celý stát. Vystavlo mnoho nových problémů a doznívaly staré. Rodily se další dosud neznámé úkoly, spory, konflikty a jistou dobu trvalo, než se přetvořily dosavadní nebo ustavily nové státní instituce a vláda dostala situaci v zemi pod kontrolu. Za takového stavu vždy existují příznivé podmínky pro svévolné, živelné, nekontrolované a nekontrolovatelné počínání některých jednotlivců i skupin. Tyto osoby vstupovaly na scénu, využívaly příležitosti a chápaly se moci, přebíraly spravedlnost do svých rukou, vykládaly si ji a uplatňovaly vlastním svérázným způsobem. Nerespektovaly již platné zákony, směrnice, předpisy a nastolovaly v místech či oblastech svého působení zvláštní a svými činy a postupem bránily obnově zákonitosti a právního řádu.

Výrazným rysem přechodu od konce druhé války k mírovým poměrům bylo vypořádávání se s viníky a spoluviníky šestileté hrůzy, utrpení, zločinů na jednotlivcích i na národu. K těmto obtížím a problémům, které (nebo podobné) prožívaly všechny nacisty okupované evropské státy, se v Československu přidávaly další jevy, vyplývající ze zmíněného řešení vztahu k občanům německé a maďarské národnosti, konkrétně a především z probíhajícího „divokého odsunu“.

Poválečná situace a rychlý tok událostí a prosazování práva vyžadovaly zkušenou policii a kladly na ni velké nároky. Zvlášť mimořádné požadavky se hromadily v pohraničních oblastech, kam čeští a slovenští příslušníci bezpečnostních složek nastupovali. A v této neklidné, nervózní a pro bezpečnostní útvary náročné době se prováděla jejich přestavba. Nově se určovalo poslání bezpečnostního sboru, probíhaly personální změny, přetvářela se jeho vnitřní struktura, způsob řízení, zajišťoval se nábor nových příslušníků.

Kromě příslušníků Bezpečnosti se zejména během dvou či tří poválečných měsíců plnění jejich úkolů ujímaly různé ozbrojené skupiny, nejvýznamnější složku tvořily vojenské útvary. Armáda tehdy představovala hlavní, největší mocenskou sílu, kterou měla vláda k dispozici. Vojenská složka se skládala z útvarů mobilizovaných vojáků a důstojníků a z čs. armádního sboru v Sovětském svazu. Nejvíce stížností na počínání československých vojáků připadlo na příslušníky armádního sboru. Někteří si vykládali

¹⁰ Stěžovatelé dostávali ujištění, že se případy vyšetří, potrestají a učiní potřebná opatření. Velitelství obou armád projevila snahu slib splnit. Američané vydali rozkaz či směrnice, které přispěly k odstranění nepříznivých jevů ve vztahu k orgánům československé státní moci. U sovětských vojáků se náprava v očekávaném rozsahu nedostavila. Mnoho případů nepřístojností bylo vyšetřeno a potrestáno. Celkový počet hlášených stížností sice znatelně poklesl, ale zcela nepřestaly.

V roce 1945 na již osvobozeném území nastaly složité a neklidné poměry z hlediska bezpečnosti občanů, majetku i státu, neboť každá povalečná doba je spojena s velkým přesunem obyvatel. Úspěšné řešení obtížné situace do značné míry závisí na schopnosti státní správy dostat vývoj pod kontrolu a důležitým nástrojem k obnově pořádku jsou organizované útvary státní moci, mj. Bezpečnost. (Havlíčkův, tehdy Německý Brod po osvobození, květen 1945)

nařízení a pokyny po svém a tomu odpovídaly i časté případy nezákonného a nelidského počinání. Ale i někteří vedoucí armádní činitelé využívali své momentální mocenské pozice a dávali ústní směrnice, které se ne vždy ztotožňovaly s politikou vlády. Armádní jednotky působily především v pohraničních oblastech a podílely se na „divokém odsunu“ a kromě jednotek československých tu působily také útvary sovětské a americké armády. Nacházely se v nadřazeném postavení vůči domácím bezpečnostním útvarům. Jim zůstala pouze možnost na nepřístojnosti příslušníků upozornit jejich velitelství, požadovat vyšetření, vyvozování důsledků. Zasahovat proti spojeneckým vojákům mohli pouze ve výjimečných případech a jen o některých akcích prováděných útvary spojeneckých armád byly bezpečnostní orgány informovány předem a ve zcela výjimečných a ojedinělých případech se jich účastnily.

Jakmile skončilo květnové povstání, v českých zemích si roli bezpečnostních útvarů přivlastnili ozbrojení účastníci konfliktů nebo ti, kdo se podíleli na odzbrojování prcháících německých vojáků a funkcionářů okupačního aparátu. Vytvářeli skupiny, které se oficiálně nazývaly a byly také známé jako revoluční gardy (RG). Stejnou úlohu plnily i partyzánské oddíly. Z podnětu odborového vedení vznikaly závodní milice, potřebné nejen k ostraze podniků.

Revoluční gardy a jim podobné skupiny působily v místě svého vzniku a blízkém okolí i v některých jiných místech. V některých městech (nejen v Praze) byly utvářeny nebo se rodily živelně a odjížděly odtud do pohraničí zajišťovat pořádek v oblastech s převahou občanů německé národnosti. Starousedlíci a nově přistěhovaní občané i místní funkcionáři je nejdříve přijímali s úlevou, s pocitem jistoty, oceňovali jejich služby, ale na některých místech byly brzy hlášeny stížnosti na jejich počinání, z nichž vyplývalo, že mezi příslušníky revolučních gard se nacházejí osoby, které se dopouštějí trestných činů i jiných nepřístojností odporujících jejich poslání. Bezpečnostní složky, místní úřady a funkcionáři byli v takových případech bezmocní. Omezovali se na stížnosti a na úspěšné zásahy armády, která „radikální řádění“ revolučních gard mohla zastavit. Některé zákroky končily jejich rozpuštěním a odchodem.¹¹

¹¹ Např. z Prahy a Mladé Boleslavi odjela skupina RG do Liberce, Teplic-Šanova a jiných měst v pohraničí. Na Moravě s podobným posláním přijížděly skupiny Moravská brigáda, Rudá Morava. Místní funkcionáři ve stížnostech na některé skupiny nebo příslušníky RG uváděli drancování, hrubé zacházení, rozkrádání národního majetku aj.

Partyzánské oddíly, které působily bezprostředně po válce ve vnitrozemí i v pohraničí, byly dvojího druhu. K prvním patřily ty, které dlouho nebo delší dobu bojovaly proti okupantům. Druhou tvořily skupiny, které se zrodily 5. května a později. Stávalo se, že se vydávala potvrzení o účasti v partyzánském oddílu i několik dní po ukončení války. Počinání partyzánských oddílů se téměř neodlišovalo od revolučních gard. Podobně vyznívaly pochvaly a také stížnosti občanů i úřadů na jejich činnost. Některé jejich činy se uchovávaly dlouho v paměti občanů a ti o nich často hovořili.¹²

Úsilí iniciátorů zrodu ozbrojených závodních milicí směřovalo k vyššímu cíli než k potřebné ochraně podniků. V souladu s představou o dělnickém charakteru probíhající revoluce měly milice reprezentovat mocenské postavení pracujících vrstev a chránit chystané znárodnění. Ustavování dělnických milicí se začalo rozvíjet a od počátku je provázely spory odborů s ministerstvem vnitra o dalším osudu milicí.¹³

Po ukončení války působilo na československém území několik různých ozbrojených složek a kromě nepřátelských všechny proklamovaly stejný úkol – zajistit klid, bezpečnost, pořádek, dokončit vítězství včetně obnovy republiky v předmnichovských hranicích a vypořádat se s minulostí, viníky i jejich příznivci spoluodpovědnými za prožité hrůzy. Většina skupin postupovala samostatně, postrádaly ústřední vedení a řídily se vlastním výkladem politických směrnic nebo jen vlastní úvahou a pocitem. I v armádě, u které se předpokládaly jednotné pokyny, se jejich plnění lišilo podle jednotlivých velitelů. Kromě toho si občané snadno obstarávali zbraně a pochopitelně mnozí je vlastnili už dříve. Nejenže vážla nebo zcela chyběla koordinace útvarů, které vystupovaly v roli ochránců bezpečnosti a pořádku, ale docházelo mezi nimi i ke sporům a konfliktům. Přispívaly k tomu jak revoluční nálady ve společnosti a silně radikální postoje samozvaných strážců pořádku, tak jejich nezkušenost s policejní prací. Na místa v Bezpečnosti nastupovali někteří vězňové propuštění z nacistických věznic a koncentračních táborů (mnozí působili jako dozorcí v internačních táborech) a ve výkonu služby se projevilo, že ne všichni překonali ukrutnosti a utrpení, které ve věznicích prožili, respektive ne všichni překonali touhu po pomstě. Za této složité i rozporné situace bylo téměř nemožné, aby se prosadily dosavadní policejní složky jako koordinující síla na úseku Bezpečnosti. Ozbrojené skupiny je nerespektovaly, a jejich postavení navíc postrádalo autoritu a také stabilitu. Závažnost situace si vynutila nezbytná opatření vedoucí k tomu, aby vláda dostala poměry pod kontrolu.

Výnos ministerstev obrany a vnitra z 13. června 1945 rušil revoluční gardy a zakázal činnost partyzánských oddílů, narazil ale na nespokojenost některých velitelů a příslušníků skupin a ti provedení výnosu oddalovali. Uplynuly téměř dva měsíce a následoval další výnos (z 3. srpna 1945). Ministerstvo vnitra konstatovalo, že červnové nařízení nebylo důsledně provedeno: „Existují ještě zbytky RG, partyzánských jednotek nebo civilních skupin, které samovolně zasahují do výkonu bezpečnostní služby, často pod pláštěm, že jsou zařazeny do SNB, a svými neodbornými zásahy šíří neklid a nejistotu.“ Ministr

¹² V druhé části bylo nemálo skupin, které charakter partyzánského oddílu postrádaly nebo i většina jejich příslušníků začala svou „odbojovou činnost“ několik dní po začátku květnového povstání. Vyskytly se ojedinělé případy, kdy skupiny vytvářeli samozvaní velitelé, přidělovali si a používali vysoké vojenské hodnosti. Měli zájem na početnosti svého oddílu, a tak přijímali a vystavovali potvrzení osobám, které s odbojovou partyzánskou činností neměly nic společného. Stížnosti občanů a úřadů na některé partyzánské oddíly se týkaly nezákonností, bezdůvodného násilí, rychlých rozsudků a také drancování, obohacování ap.

¹³ *Odbory a naše revoluce*. Praha 1968, s. 249–275. (LEHÁR, L.: Závodní milice 1945–1948.)

vnitru uložil, „aby nařízená likvidace byla neprodleně a úplně provedena“. Zdůraznil, že péče o vnitřní bezpečnost přísluší výhradně národním výborům, které k jejímu provádění mají k dispozici SNB. Ministrův příkaz uzavíral pokyn: „Jakékoliv samovolné tvoření ozbrojených skupin a jejich zasahování do výkonu bezpečnostní služby budiž potlačeno a proti viníkům zakročeno.“ Červnový výnos ponechával pro střezení průmyslových podniků ozbrojené závodní milice, později se jednání ministerstva vnitra o zrušení závodní milice uzavřelo dalším výnosem.¹⁴

Kořeny výstavby bezpečnostního sboru ve třech poválečných letech a politických zápasů o něj sahají až do období jednání o programu a složení první vlády. Porady zástupců čtyř politických stran (národně socialistické, sociálně demokratické, komunistické a lidové) a Slovenské národní rady proběhlo v Moskvě v březnu 1945. Důležité rozhodnutí pro další vývoj Bezpečnosti padlo při sestavování vlády. Ministrem vnitra se stal komunista Václav Nosek a jmenování komunisty nenarazilo na odpor představitelů ostatních politických stran. Otvíral se prostor pro budování pozic komunistů v bezpečnostních složkách.¹⁵

Ministr Nosek poprvé promluvil k pracovníkům ministerstva 15. května 1945. Do úřadu přišel spolu s pěti komunisty, kteří brzy nastupovali do vedoucích funkcí, mimo jiné také v Bezpečnosti. Zde se nejdříve opíral o komise vnitřní národní bezpečnosti (KVNB), které působily při zemských národních výborech v Čechách a na Moravě. Ustavovali je také v okresech a tvořili je zástupci politických stran. Neměly však dlouhého trvání, jejich stranické složení nevyhovovalo komunistům, nevytvářelo totiž příznivé podmínky pro uskutečňování jejich představ o Bezpečnosti a plánů, které s ní měli, neboť v komisích převažovala snaha organizovat Bezpečnost po vzoru předválečném, hlavně po vzoru četnictva. Kromě toho přibývaly poukazy na neschopnost komisí plnit stále rostoucí úkoly.¹⁶

¹⁴ Červnový výnos ministerstev obrany a vnitra nařizoval rozpustit ve dnech 12.–17. 6. 1945 „všechny ozbrojené jednotky, které jsou dosud mimo rámec čs. armády a SNB. – Velitelé rozpustěných jednotek jsou osobně odpovědní za řádné odevzdání výzbroje a výstroje.“ Ve vyjádření příslušného oddělení ministerstva vnitra v dalším, srpnovém výnosu se uvádělo, že v pohraničním území byla podle stavu z 28. září 1938 obnovena činnost úřadů národní bezpečnosti. Jim „byly přiděleny jako výkonné služby též útvary SNB, a to v zásadě v rozsahu systemizovaném v r. 1938...“ V srpnovém výnosu bylo rovněž zdůrazněno: „Nikdo jiný než příslušníci tohoto sboru [SNB] není oprávněn provádět zajišťování a zatýkání osob.“

¹⁵ Vedoucí komunisté v moskevském exilu považovali za samozřejmou záležitost, že jejich funkcionář zasedne v čele ministerstva vnitra. K. Gottwald původně počítal pro tento resort s R. Slánským. Pro V. Noska se rozhodl zřejmě proto, že byl přijatelný pro představitele ostatních stran, neboť někteří ho znali z londýnského exilu. A také proto, že s R. Slánským už počítal do funkce generálního tajemníka strany. – Komunisté měli obsazené slovenské pověřenectvo vnitra, v čele byl G. Husák, vystřídal ho J. Viktorý.

¹⁶ ZIKMUNDOVSKÝ, Z.: *Organizace státní bezpečnosti a zpravodajské služby v ČSR v letech 1919–1938, 1945–1948*. Odborná komise ministerstva vnitra, Praha 1990. Úkoly komisí byly velice rozsáhlé. Věnovaly se budování Sboru národní bezpečnosti a velkou část jejich činnosti zabíralo vyšetřování činitelů nacistického okupačního aparátu, příslušníků nacistické policie, českých kolaborantů, některých předválečných politických stran. Komunističtí členové komisí i další funkcionáři nebyli s činností komisí spokojeni. Dospěli k názoru, že v nich mají převahu „exponenti pravice“ a nepolitičtí úředníci. Rozhodli komise po necelých dvou měsících rozpustit (zahájily činnost 11. 6. 1945), skončily v srpnu. Na základě výnosu z 31. 7. 1945 je vystřídaly zemské odbory Bezpečnosti.

Václav Nosek a komunisté ve vedoucích funkcích ministerstva vnitra stáli před řadou důležitých kroků, přední místo zaujímal výstavba bezpečnostního sboru. První poválečná vláda schválila ministrův návrh nové organizace bezpečnostní služby ještě v Košicích a vládní usnesení obsahovalo dva organizační principy: Bezpečnost je jedna celostátní organizace řízená jednotnými zásadami; sbor tvoří tři útvary – uniformovaný, pohotovostní a neuniformovaný. V roce 1945 se členily do pěti složek: pořádkové, kriminální služby, Státní bezpečnosti, zpravodajské služby a pohotovostního pluku. Tato struktura Sboru národní bezpečnosti se v následujících letech upravovala, ale dělení na tři základní části přetrvalo. Poněkud odlišně se rodila bezpečnostní služba na Slovensku. Již v únoru 1945 Slovenská národní rada rozpustila četnictvo a všechny policejní organizace. Utvářela jednotný SNB, počítala v prvé řadě s výměnou dosavadních policistů a četníků, které nahradí partyzáni a další účastníci odboje.¹⁷

Ve vnitřní organizaci, postavení (a životě) bezpečnostních složek se uplatňovaly principy vojenské organizace a dvojí podřízenosti. První zajišťoval jednotné a centralizované řízení, závaznost rozkazů a pokynů pro všechny podřízené útvary. Na této pyramidě stálo ministerstvo vnitra v čele s ministrem a jemu podřízená hlavní velitelství či úřadovny jednotlivých složek. Na Slovensku příslušela velká pravomoc, téměř ministerská, pověřenectvu vnitra a jeho sedmému odboru („sedmička“). Již v příštím roce, hlavně po parlamentních volbách 1946, sílila tendence ministerstva omezovat autonomní prvky v postavení „sedmičky“. Organizační struktura téměř u všech složek vypadala takto: ústřední velitelství (hlavní nebo ústředna) – součást ministerstva vnitra, zemská a oblastní velitelství (či úřadovna), okresní velitelství (či pobočka), místní velitelství a stanice (pouze u pořádkové služby, též na Slovensku). Pouze pohotovostní pluk byl nejdříve podřízen zemskému velitelství v Praze, později pohraniční pluky hlavnímu velitelství SNB u ministerstva vnitra.¹⁸

Druhá stránka dvojí podřízenosti spočívala v postavení Bezpečnosti jako výkonného orgánu správních institucí, tedy národních výborů. U všech složek příslušela poměrně rozsáhlá pravomoc zemským národním výborům (a pověřenectvu vnitra), jejich bezpečnostním komisím a bezpečnostnímu referentovi. Také v okresech disponovaly, byť menší, pravomocí vůči bezpečnostním útvarům stejné instituce (s výjimkou pohotovostního pluku a zpravodajství). Místní národní výbory mohly využívat spolupráce s místními stanicemi Veřejné bezpečnosti.

V bezprostředně poválečných týdnech charakterizovala bezpečnostní situaci nepřehlednost až chaos. Zjednodušeně řečeno, bezpečnostní službu vykonávaly vedle sebe dva druhy příslušníků. Nadále působily policejní a četnické sbory, obecní strážníci předváleční a protektorátní a zároveň příslušníci nově se rodícího Sboru národní bezpečnosti. V obou skupinách probíhaly rozdílné procesy. První prodělávala očistu od těch, kteří neprošli prověrkou okupační minulosti. Druhá skupina ještě v polovině června 1945 prováděla

¹⁷ Předsednictvo Slovenské národní rady rozpustilo 23. února 1945 četnické a policejní formace a utvořilo nový orgán pro bezpečnostní službu – Národní bezpečnost.

¹⁸ Pouze pořádková složka byla organizačně rozvětvena do míst, do stanic SNB. Kriminální službu v místech vykonávali pouze vybraní příslušníci SNB. Státní bezpečnost měla oblastní úřadovny a pobočky v okresech. Zpravodajská služba (jakož i StB) patřila pod odbor Z ministerstva vnitra, měla zemské odbory Bezpečnosti (ZOB-II) a oblastní úřadovny (OZO).

¹⁹ Tehdejší zemský velitel SNB v Čechách nařídil odvody nováčků. K 18. červnu bylo přijato kolem 7500 zájemců. Povoleno bylo přijmout pouze šest tisíc. Zpráva pro ministerstvo vnitra uváděla, že „odvody (nábor)

nábor příslušníků z vybraných členů partyzánských a revolučních jednotek a z řad těch, kteří se vrátili z nacistických věznic a koncentračních táborů. I u nich se zkoumala státní, národní a mravní spolehlivost.¹⁹

Mezi oběma skupinami panovaly napjaté až nepřátelské vztahy, které nutnou spolupráci ztěžovaly, a na takový stav dostávalo ministerstvo vnitřní stížnosti z řady míst. Komunisté se netajili nespokojeností s nedostatečnou očistou příslušníků dřívějších útvarů. Nelíbil se jim jak vysoký počet „minulých“ převedených do nového sboru, tak neúměrně velké množství příslušníků ponechaných ve velitelských funkcích. Ostatní politické strany nedávaly najevo nadšení z připravované a už začínající výstavby SNB, spíš k němu měly výhrady, především k ustavování nových útvarů a k úplnému zatracení předválečné organizace policejní služby. Někteří považovali vznikající strukturu za provizorium vynucené bezprostředně poválečnými úkoly, které za určitý čas pominou. Kromě toho poukazovali na nepříznivé důsledky propouštění zkušených „minulých“ policistů, odborníků, které nemohou nahradit houfně přijímaní nováčci. Ti navíc neprošli žádným šetřením o jejich státní, národní a mravní spolehlivosti. Podle zprávy pro ministerstvo vnitřní „do SNB se dostalo následkem toho mnoho osob, které jako strážcové veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti nejsou na místě, a plk. Veselý-Šteiner [zemský velitel] se sám vyjádřil, že bude třeba propustit dobrou polovinu odvedeného mužstva pro neschopnost“.

Vytvoření jednotného a jednotně řízeného Sboru národní bezpečnosti vstoupilo na pořad dne jako naléhavý úkol. V návrhu příslušného oddělení ÚV KSČ na provádění bezpečnostní politiky stálo na prvním místě: „Usilovat o skutečné sloučení sboru – systematické působení všemi prostředky na příslušníky bývalé policie a četnictva i mladé příslušníky sboru za účelem skutečného sjednocení... odstranit vše, co dříve příslušníky sboru stavělo proti sobě.“ Navrhovaná organizace se uskutečnila v pozměněné podobě (už zmíněné). Také bylo uplatněno rozhodnutí komise o převodu prověřených příslušníků nynějších policejních a četnických sborů do SNB, a to urychleně do 5. července. Do té doby se nacházely v likvidaci.²⁰

Zárodky budoucích sporů o Bezpečnost byly patrné již během vzniku jednotného bezpečnostního sboru. Komunisté usilovali o ovládnutí Bezpečnosti a předem počítali s úspěchem. V jejich prospěch hrály dva zmíněné principy výstavby jimi prosazené. Jednota bezpečnostního aparátu s vojenskou disciplínou umožňovala prostřednictvím ministra a komunistů na vedoucích místech prosazovat zájmy a politické záměry vlastní strany a do velitelských nebo jiných vysokých funkcí v jednotlivých složkách na ministerstvu vnitřní postupně Václav Nosek jmenoval komunisty. Podřízenost SNB správ-

nováčků byly provedeny překotně a nepromyšleně“. Např. „v Praze bylo včleněno do SNB bez výběru asi 1800 mužů a bylo to odůvodněno tím, že SNB bude střežit různé objekty“. Tento úkol Bezpečnosti v době míru nepřísluší. Do SNB byli odvedeni i nováčci, kteří neprošli základním vojenským výcvikem.

²⁰ Členy komise pro civilní bezpečnost byli E. Hršel, G. Spurný, L. Kopřiva, K. Šváb. Komise, kterou účastníci schůze ustavili, se skládala ze zástupců ministerstva vnitřní, ústředního oddělení Bezpečnosti ÚV KSČ, zemského národního výboru, zemského odboru Bezpečnosti, politického zpravodajství a sekretáře. Komise brzy zanikla a jejich roli převzala bezpečnostní komise ÚV KSČ. Jejich návrh organizace SNB po třech hlavních liniích počítal se Státní bezpečností jako součástí pořádkové služby, naopak se samostatným zpravodajským útvarem. Organizační strukturu si představovaly tak, že budou ústřední, zemské, okresní a místní oddělení Bezpečnosti jako výkonné orgány národních výborů. Nakonec místo oddělení nastoupila hlavní, zemská, oblastní velitelství nebo úřadovny jednotlivých bezpečnostních složek (jak již zmíněno).

ním orgánům komunistické straně také vyhovovala, neboť její členové obsadili čelné funkce v zemských a okresních národních výborech. V roce 1945 zastávali téměř všude místa bezpečnostních referentů. Později vedoucí komunisté řadili mezi své úspěchy také vytvoření politických složek – Státní bezpečnosti, zpravodajství a „pohotovostních útvarů NB, které byly zálohou strany“.

Navzdory velkému úsilí a zmíněným výhodám se komunistům nepodařilo všechny bezpečnostní složky ovládnout. V českých zemích i na Slovensku svého cíle dosáhli ve zpravodajských útvarech a v pohotovostních oddílech. V obou převažovali noví příslušníci, z nichž bylo kolem 80 % členy komunistické strany. Slabší výsledky zaznamenali ve Státní bezpečnosti. Bez úspěchu zůstávali ve složce pořádkové (útvary Veřejné bezpečnosti) a v kriminální. Ve Veřejné bezpečnosti zaznamenali pouze pětinu členů KSČ a tento stav připisovali zejména převodu příslušníků předválečných a válečných policejních složek do SNB, hlavně do Veřejné bezpečnosti. Kriminální útvary z obdobných důvodů vykazovaly ještě nižší podíl komunistů, vyznačovaly se až převažujícím vlivem národně socialistickým.

V tomto pro ně nepříznivém stavu, jehož příčiny spatřovali také v nedůsledné poválečné očistě policejního sboru, zaměřovali komunisté své úsilí na ovládnutí Bezpečnosti dvojím směrem. Za prvé se orientovali na výstavbu nových složek, které chápali jako politické. Za druhé pokračovali v obsazování velitelských míst členy své strany. Komunisté (jak zmíněno) plně ovládali zpravodajství a pohotovostní pluky, ve Státní bezpečnosti nedosáhli takového zastoupení, a díky tomu ani očekávaného stupně podřízenosti. Způsobilo to především stranické rozvrstvení příslušníků StB zejména v Čechách, kteří přecházeli z bývalých policejních sborů, a vedoucí komunisté v Bezpečnosti dostávali v roce 1945 a 1946 od nižších funkcionářů v StB stížnosti na situaci straně nepříznivou. Doufali však, že v této složce přesto drží dost velitelských míst v oblastech i okresech a při využití důsledně uplatňované „vojenské podřízenosti“ a stranické poslušnosti bezpečnostních referentů budou i zde schopni prosazovat své záměry.

Během jednoho poválečného roku se komunistům podařilo obsadit všechna vedoucí místa v ústředí bezpečnostních složek a provést řadu personálních změn v jejich aparátu. V menším rozsahu k přesunům docházelo u zemských, oblastních i okresních velitelství bezpečnostních útvarů. Ze zpravodajství odcházeli většinou zkušení důstojníci před válkou činní ve vojenském zpravodajství a výměna zde a rovněž ve Státní bezpečnosti narážela na nemalou překážku – na odbornost. Noví příslušníci získaní nábořem byli skutečnými začátečníky, z nichž čtvrtina z různých důvodů brzy Bezpečnost opustila. Kromě nových, získaných nábořem, nebo stranických funkcionářů vyslaných do velitelských míst zůstávali nebo postupovali ti předváleční policisté, kteří v roce 1945–1946 vstoupili do komunistické strany.

Celkový obraz politického rozvrstvení Sboru národní bezpečnosti v prvním poválečném roce vypadal takto: V důsledku několikanásobně vyššího počtu příslušníků veřejné složky ve sboru nedosahovali komunisté převahu v celé bezpečnostní službě. Tento poměr neměnila ani téměř 80 % příslušnost ke KSČ ve zpravodajství a pohotovostním pluku. Ve Veřejné bezpečnosti byli silně zastoupeni národní socialisté a komunisté, méně sociální demokraté a nejslaběji lidovci. Mnoho příslušníků Veřejné bezpečnosti bylo bez stranické příslušnosti. Jiný obraz poskytoval velitelský sbor. Největší podíl získali komunisté, své zastoupení v roce 1945 odhadovali zhruba na polovinu. Tvořili ji téměř stoprocentně velitelé a jejich aparát ve zpravodajství a pohotovostním pluku a značná část ve Státní bezpečnosti. Ve veřejné složce opět na velitelských místech zůstávali

ve velkém počtu nestraníci a hojně byli zastoupeni národní socialisté. Zejména na nižších stupních (stanice, okresy) si bezpartijní a nekomunisté udržovali převahu. V kriminální službě byli komunisté zastoupeni malým dílem, a to nejen mezi příslušníky, ale i na velitelských místech s výjimkou ústředny.

Údaje ministerstva vnitra, které po únoru 1948 hodnotilo stav a personální situaci v letech 1945–1948: „Do SNB bylo přijato více jak 25 000 pracovníků bývalých policejních sborů. Naprostá většina rozhodujících míst byla v rukách těchto lidí. Očista v bezpečnosti nebyla téměř vůbec provedena. Na práci očistných komisí měli komunisté velmi malý vliv. – Straně se podařilo, aby do bezpečnosti přišlo více jak 14 000 nových pracovníků, většina odbojových pracovníků. Z nich byli mnozí členové strany. Skoro 4000 z nich z různých důvodů odešlo z bezpečnosti.

Strana se v zásadě orientovala na obsazení nejdůležitějších velitelských míst, např. hlavního velitele a zemské a oblastní velitele SNB, velitele StB a ZOB na všech stupních a rovněž velitele pohraničních útvarů. Nebyl to jednorázový proces a do Února 1948 bylo ještě 50 % velitelských míst na oblastech a okresech obsazeno nekomunisty. Ve snaze obsadit důležité funkce ve zpravodajském aparátě a Státní bezpečnosti převzala strana řadu intelektuálů, kteří měli dostatečné vzdělání, bez něhož nemohli funkce zastávat. Tito lidé neměli však ani politické zkušenosti a nebyli vůbec ideologicky pro svou práci připraveni. Byli silně zatíženi měšťáctvím a projevoval se u nich kariérismus.

Strana měla obsazenu ZOB, StB a pohraniční útvary. To však bylo kolem 8000 pracovníků. Více jak 28 000 pracovníků patřilo počátkem ledna 1948 k pořádkové složce a kriminální službě. Tyto složky nebyly mimo klíčová velitelská místa v rukách strany. Pouze na 20 % těchto pracovníků se stalo členy KSČ.

Strana byla situací přinucena využít buržoazních odborníků, hlavně odbojových pracovníků. Tito byli považováni za důležité funkce. Tento fakt měl negativní rys, že bezpečnostní práce – ve všech složkách – byla poznamenána policejní praxí, využívaly se zkušenosti, metody a formy práce buržoazních bezpečnostních sborů. Naprostá většina nových pracovníků bezpečnosti prošla školami, v nichž byl prováděn „reformovaný“ výklad policejních metod.“

Podle ministerských údajů pracovalo před únorem 1948 ve Veřejné bezpečnosti 20 771 osob. Z nich bylo komunistů do roku 1945 134, v roce 1945 přibýlo 3488, v následujícím roce dalších 1366, v roce 1947 1013, do 20. února 1948 se počet zvětšil o 696 a dosáhl 6699. Ze 17 829 příslušníků (bez pracovníků správy národní bezpečnosti) působilo 12 312 v policejních útvarech před rokem 1939, během války nastoupilo 1227 a 4290 od roku 1945.

Statistické údaje doplňovali autoři zprávy komentářem: „Většina mladých příslušníků, přistoupivších do SNB po roce 1945, vykonávala službu u pohraničních útvarů anebo u ZOBu, zatímco složka Veřejné bezpečnosti se skládala téměř výlučně ze starých příslušníků, kteří nastoupili za předmnichovské republiky anebo za protektorátu k policii a četnictvu. Vzhledem k tomuto složení vliv strany byl zde poměrně malý. Byl

Jakmile skončilo květnové povstání, v českých zemích si roli prvních bezpečnostních útvarů živelně přivlastnili ozbrojení účastníci konfliktů. Vytvářeli skupiny, které se oficiálně nazývaly revoluční gardy. Z měst odjížděly revoluční gardy do pohraničí zajišťovat pořádek v oblastech s převahou

Němců, občané i místní funkcionáři je nejdříve přijímali s úlevou, ale na některých místech byly brzy hlášeny stížnosti na jejich nepřístojné počínání. Výnos ministerstev obrany a vnitra revoluční gardy zrušil 13. června 1945. (Přehlídka revolučních gard 28. 5. 1945)

udržován osvětovými důstojníky pomocí aparátu strany. Nemalý vliv na to, že lidé se ke straně hlásili, měla skutečnost, že vedoucí postavení na ministerstvu vnitra měla strana. Komunisté měli v rukou hlavní velitelství a zejména osobní oddělení, rozhodovali o služebním zařazování a povyšování, což působilo nemálo na staré příslušníky ke vstupu do strany. Přesto ale počet členů strany ve Veřejné bezpečnosti byl kolem 25–30 %, zatímco u pohraničních útvarů byl 70–80 %, ačkoliv do pohraničních útvarů bezpečnostní referenti ONV vůbec nezasahovali a krajské sekretariáty jen zřídka. Zkušenosti ukázaly, že celá řada starých příslušníků k nám vstoupila z prospěchu a že značná část těchto lidí je zatížena služebnictvím a starým četnickým chytráctvím.“

Ještě čísla z Moravy (bez Slezska) k březnu 1946: Z šesti oblastních velitelů SNB byli tři komunisté, z 34 okresních velitelů jen osm, z 499 velitelů stanic pouze 58. Z 202 důstojníků 41 komunistů a z 6482 příslušníků bylo 1524 členů KSČ. Poslední dva údaje je nutno upřesnit. Mezi 231 důstojníky se nacházelo 29 z pohotovostního pluku a mezi 6482 gážísty 1320. Právě pohotovostní pluk se vyznačoval vysokým podílem komunistů. Do konce roku 1946 se stranický obraz na Moravě změnil. U oblastních velitelů navíc byli dva komunisté ve funkci zástupců. Počet okresních velitelů v KSČ stoupl na 25 a velitelů stanic na 171. Do strany vstoupilo dalších 28 důstojníků (vzestup na 69) a 903 gážístů (na 2427). Změny byly výsledkem organizovaného náboru komunistů v řadách SNB. Podnikli jej na Moravě, v Čechách k němu přistoupili s téměř ročním zpožděním.

Od funkcionářů politických stran či národních výborů dostávalo ministerstvo vnitra nejvíce stížností na počínání bezpečnostních útvarů. Týkaly se zejména nejisté bezpečnostní situace (hlavně v pohraničí), nízké autority SNB a narušení důvěry veřejnosti. Dále přicházela upozornění na obohacování se i na jiné trestné činy příslušníků sboru, jakož na i nízký stupeň jejich odborné zdatnosti, která se projevovala při výkonu služby. Velitelé upozorňovali na to, že příprava příslušníků neodpovídala novým a náročnějším úkolům. Přicházela však také hlášení či zprávy jiného obsahu. Jejich autoři, nejčastěji z vnitrozemských oblastních úřadoven SNB, sdělovali, že bezpečnostní situace netrpí závažnějšími poruchami, panuje už klid a pořádek.

Ukázalo se rovněž, jak je obtížné vytvořit z různých skupin příslušníků SNB skutečně jednotnou instituci. Nejen organizačně, ale také v oblasti vzájemných vztahů. Přetrvávaly rozpory mezi „starými a nově příchozími“ příslušníky a začínaly sílit neshody mezi jednotlivými bezpečnostními složkami. Šlo o vzájemné podceňování jedné (Veřejné bezpečnosti), nadřazování, ať skutečné nebo jen pocítované, u druhých (zpravodajců vůči Státní bezpečnosti, obou nad příslušníky Veřejné, tzv. uniformované, i kriminálky). Složitě vztahy navíc komplikovalo i vyostřovalo stranicko-politické rozložení, které zvlášť ovlivňovalo poměr „starých a nových“ příslušníků. Překonávání těchto sporů bylo stále obtížnější. Dokonce se některé vyhrcovaly. Komunisté v politickém zpravodajství mezi objekty svého zájmu zařadili i útvary se silným vlivem nekomunistických stran, ty se naopak bránily získáváním informací o počínání komunistů v bezpečnostních složkách. Sledovaly například stranické povyšování, diskriminaci příslušníků jejich stran aj. Rozpory, které měly otevřený nebo skrytý stranicko-politický původ či podnět, skončily po únoru 1948. Ostatní žily dál, byť v jiné podobě, ještě hodně dlouho.

Některé případy stížností i uznání práce SNB:

„Podle docházejících [zpráv] o přesně zjištěných konkrétních případech množí se v poslední době vraždy, násilná vloupání, sprosté krádeže, znásilňování žen, násilné vymáhání výhod všeho druhu z titulu partyzánské činnosti, účasti na odboji, samovolné rekvizice atd.“ (Zpráva ministerstva národní obrany 25. 9. 1945.) – Zpráva z Brna: „Policejní orgánové byli rozpuštěni a místo nich byla utvořena národní stráž. Do té se dostali mladíci na přihlášení, jsou to většinou učňové, holičtí pomocníci, dlaždiči atd... Procházel jsem táborem [internačním v Kounicových kolejích] a přistihl jsem člena národní stráže, který před obecnstvem obuškem nutil zatčeného, aby jedl výkaly. Mladíka jsem chtěl okamžitě zjistiť, postavil se proti mně s revolverem a hlásil mi, že je členem komunistické strany, že nemám do toho co mluvit.“

Plzeň 30. 5. 1945: „Policejnímu ředitelství v Plzni je k dispozici též uniformovaná a neuniformovaná policie města Plzně, 4. rota npor. Brzáka a Revoluční garda. Policejní penzisté nastoupili opět činnou službu. Státně nespolehliví příslušníci pol. sboru byli odstraněni a zajištěni. Obnovena dřívější organizace, tj. policie kriminální, policie Státní bezpečnosti a pět polic. revírů. Obyvatelstvo v městě samém chová se naprosto klidně... V pohraničním území je situace stále vážná... v okrese Plzeň venkov a polit. okresu Kralovice téměř normální chod bezpečnostní služby. Rovněž v okrese Stříbro jsou všechny četn. stanice (v počtu 20) obsazeny četníky znalými místních poměrů. Všude vcelku klid.“

České Budějovice 29. 5. 1945: „...v tomto obvodu polic. ředitelství téměř úplně klid. V městě samém zaručen nerušený chod bezpečnostní služby. Státně nespolehliví příslušníci pol. sboru byli odstraněni a zajištěni. Obyvatelstvo chová se klidně. Pol. penzisté nastoupili opět činnou službu. Repatriace pokračuje dobře. V Čes. Krumlově do 29. 5. 1945 se Němci i v uniformách SS všude volně pohybovali. Ještě v neděli dne 27. 5. 1945 uspořádala v Čes. Krumlově HJ slavnost. Téhož dne se ještě slavnosti zúčastnilo 17 členů býv. gestapa z Čes. Budějovic i s rodinami.“

Ministerstvo vnitra národnímu výboru v Domonšicích 25. 5. 1945: „... službu bezpečnostní až do konečné úpravy provádí národní výbory vlastními orgány a prostředky.“

České Budějovice 18. 8. 1945: „Jsou zde především ty [bezpečnostní orgány], které pokračují v intencích první republiky, udržují víceméně tzv. nepolitičnost a vyznačují se jak v řadách mužstva a poddůstojníků, tak i v řadách důstojníků a vyšších úředníků když ne přímo reakcionářstvím, alespoň politickou ignorancí. Jsou to větší selští synkové nebo příslušníci typicky měšťáckí. Jedná se o uniformovanou policii, o civilní policii (kriminální a Státní bezpečnost) a o četnictvo. Spolupráce mezi těmito složkami jest naprosto nedostačující, důvěra u občanstva jest podryta. Také nejasnost v kompetenci jednotlivých složek a vzájemná nedůvěra ztěžuje práci.“

Zemský odbor bezpečnosti Praha, září 1945: „Nutno ale zdůraznit, že široké vrstvy vůbec nejsou spokojeny s prací bezpečnostních orgánů. Policie jest neoblíbená – nemá plné důvěry a říká se o ní zcela všeobecně, že krade – nové sbory si důvěry dosud nezískaly. Oznámení na zrádce a kolaboranty se vyšetřují příliš pomalu a všeobecně se nadává na takzvané ‚pány nahoře‘, kteří časo podobná šetření brzdí. Vyšší státní byrokracie je vůbec velmi neoblíbená a stále lidem podezírána. I tento zjev je ve svém jádru zdravý. Nutno však viděti, že daný stav musí býti rychle likvidován. Nikdo neví, kdo je kompetentní k vyšetřování státně bezpečnostních deliktů,

zda národní výbor či SNB – nikdo přesně neví, kam si stěžovati na rozhodnutí národních výborů, neboť chybí normy. Někdy pak dochází k trapným zjevům, že se zajištěné osoby propouštějí na pokyn seshora apod. Jest zcela zjevné, že chybí velmi důležitá zákonná ustanovení – a na tuto okolnost se již poukazuje ze všech stran.“

Liberec 15. 6. 1945: „Stav mužstva policejní stráže je bezpodmínečně nutno zvýšit z dosavadních 106 mužů na 260 mužů... Kancelářské práce [v evidenci obyvatel] jsou však prováděny neodborně, a to více dobrovolníky, kteří byli k tomu účelu dosazeni národním výborem.“

Okres Šumperk 5. 7. 1945: hlášení úřadu NB: „... v dobách prvního zmatku docházelo ke zjevům velmi nevídaným a také i k rozkrádání národního majetku. Svémocné zajišťování bytů, jejich procházení nebylo možno okamžitě zamezit, neboť dobrovolníci, většinou neznalí bezpečnostní služby, nestačili na svůj úkol a řádný bezpečnostní aparát ujal se služby teprve v polovici měsíce června. V tomto směru byla již sjednána podstatná náprava a v několika případech zakročeno dokonce trestně.“

Brno – výsledek šetření komise o týrání vězňů v Kounicových kolejích, 27. 7. 1945: „Někteří viníci tohoto týrání a bití vězňů byli již protokolárně vyslechnuti a sami se k tomu doznali... Ježto však šetřením vyšlo najevo, že téměř polovina tehdy službu konajících lidí by musela být zatčena a uvězněna za zneužití moci úřední, omezování osobní svobody proti vězeňským předpisům a lehké neb těžké ubližování na těle a svádění k zneužití moci úřední a trestným činům, byli viníci po sepsání protokolu propuštěni k dalšímu konání služby, ježto bylo zjištěno, že jejich vina je lehčí než u mnohých jiných. Pak také proto, že zatčením a uvězněním tolika osob by byl poskytnut veřejnosti příliš značný materiál k protikritice a k vyvolání nepokoje.“

Ze zprávy ministerstva národní obrany 13. 6. 1945 o nedostacích v zajištění pohraničního území: „... vzniká dojem, že v pohraničním území není dosud bezpečno a český živel vrací se tam velmi zvolna... je nezbytně třeba, aby ministerstvo vnitra co nejdříve umístilo v pohraničním území své četnické a policejní orgány v plném počtu... je nutno umístit... též prapory Sboru národní bezpečnosti, které jsou nyní organizovány a které by tvořily zálohu stálé sítě četnických a policejních orgánů, určené k plnění zvláštních, rozsáhlejších úkolů.“

Ze zprávy o poměrech v SNB pro vedoucí funkcionáře v bezpečnosti, červenec 1945: „Plk. Veselý-Stainer [tehdy zemský velitel SNB] přijal do SNB i důstojníky, neohlížeje se na dosud platné předpisy v tomto směru, a zařadil je do služby. Tyto síly jsou pověřeny funkcemi, na něž nestačí. Následkem toho při provádění zatýkání, vyšetřování, zabavování majetku, konání domovních prohlídek apod. dochází ke konfliktům s občanstvem a činnost bezpečnostních orgánů je ostouzena. Je již více stížností občanů na to, že členové SNB se obohacují při služebních výkonech a bylo nutné mnohé z nich zajistit (Žatec, Most, Českomoravská vysočina). Ze všeho jednání plk. Veselého-Stainera jako zodpovědného velitele SNB v Čechách je zřejmo, že vnáší do řad bezpečnostního sboru... zmatek. Dosavadní uniformované sbory díky svému odbornému vzdělání jsou oporou místních národních výborů a byly by s to zajistit zcela samy naprostý pořádek a bezpečnost. Neodvažují se však zakročit proti nově přijatým členům SNB, i když se dopouštějí nepřístojností, protože ti se vykazují zmocněním svých velitelů.“

Nespokojenost s poměry v Bezpečnosti projevovali také komunisté. Vyjadřovali ji v osobních rozhovorech s členy stranického vedení nebo za tuto oblast odpovědnými pracovníky na ministerstvu vnitra, stížnosti zasílali i písemně. Témata jejich kritiky se neomezovala na věcné záležitosti, ale týkala se také komunistů na vedoucích místech v bezpečnostních složkách. Nejčastější kritika směřovala na (už zmíněnou) nedostatečnou očistu bývalých policejních sborů a s tím spojenou vysokou účast jejich příslušníků v SNB i ve velitelských funkcích. Druhým tématem se stávala zanedbávaná stranická práce v SNB. Konkrétně se volalo po organizovaném získávání nových členů strany z řad gážístů i velitelů. Kritika dopadala na vedoucí funkcionáře v Bezpečnosti, na ministerstvu vnitra, v zemských i oblastních úřadovnách. Nespokojenci je považovali za osoby, které strana do funkcí vyslala, a chápali je jako představitele, mluvčí, zmocněnce strany. Výtky se nevyhnuly ani ministru, ani jeho nejbližším spolupracovníkům v bezpečnostní oblasti. Kritika se objevila už v prvním poválečném roce a v následujícím období se udržovala, přidávala se k ní další sporná témata. Nespokojenost zaznívala už z nejvyšších míst (od Gottwalda) a také v Moskvě se podívovali nad slabými pozicemi komunistů ve vedoucích funkcích ministerstva vnitra a v některých složkách Bezpečnosti. Předsednictvo ÚV KSČ v červenci 1948 přisuzovalo odpovědnost za neúspěšnou personální politiku v SNB v letech 1945–1948 Václavu Noskovi.²¹

Po stručné informaci o počátcích utváření Sboru národní bezpečnosti se budeme věnovat dvěma jeho politickým složkám – státně bezpečnostní a zpravodajské. O jejich vnitřní organizaci a personálním obsazení se zmíníme pouze v nejnnutnějších případech. (Těmito tématy se dosud nejpodrobněji a nejpřesněji zabývá Jiřina Dvořáková – *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*.)²² Obě složky měly v celostátním měřítku sice ústřední orgán – odbor „Z“ či sedmý odbor ministerstva vnitra, avšak ty už fungovaly jako dva samostatné útvary od sebe oddělené až navzájem izolované. Existovala ústředna StB a zpravodajské ústředí. V nižších člancích se tento stav ještě prohluboval. Zemské národní výbory vytvořily zemské úřadovny StB, jim podřízené úřadovny oblastní a jejich pobočky. Zpravodajskou službu vykonávalo oddělení II (ZOB – II, v červnu 1947 změna názvu na Zemská úřadovna zpravodajská – ZUS). Rovněž

²¹ Z návrhu na provádění bezpečnostní politiky, předloženého příslušnému oddělení ÚV KSČ (r. 1945): „... pověřit určité soudruhy, kteří budou všechny příkazy strany spolehlivě plnit – otázka personální politiky na ministerstvu vnitra vůbec – postupné obsazování důležitých funkcí našimi soudruhy – kontrolu ve všech odborech, kde přednostové jsou proti stávajícímu řádu – na důležitá oddělení prosazovat jako přednosty soudruhy neb alespoň jako jejich zástupce. Personální politika vůbec – mimo prosazování našich soudruhů na odpovědná místa je nutné pěstovat politiku získávání...“

Na počátku roku 1947 připravovali vedoucí komunisté v Bezpečnosti změnu ve funkci hlavního velitele SNB, komunisty Kryštofa. Mezi důvody této změny bylo, že „s výjimkou několika jemu oddaných lidí při Hlavním velitelství není oblíben ani není populární“. Počítali s tím, že bude-li na jeho místo „dosazen generál, strana a sbor jenom získá, neboť tak bude ulomen hrot útoku a soc. dem., kteří jsou proti s. Kryštofovi (Kubát), budou do určité míry uspokojeni“. K výměně došlo mnohem později.

Pobočník zemského velitele SNB v Brně poručík František Petřík kritizoval, že se nevyužila situace po volbách 1946 k posílení pozic KSČ v SNB. Dokonce se zmiňoval o zhoršení u příslušníků předválečných policejních útvarů. Příčinu spatřoval v nepřipravenosti na útoky nár. soc. a lidové strany proti SNB a v počátečním defenzivním postoji v parlamentním bezpečnostním výboru, nemožné politické situaci v kriminální složce, „která se stala baštou nár. soc.“, v neutěšených politických poměrech v závodních radách a v odborové ►

existovaly oblastní zpravodajské odbočky (OZO) a jejich pobočky. V českých zemích byly po vertikální linii obě složky od sebe odděleny. Na Slovensku k takovému členění nedošlo.²³ Mezi oběma složkami panovaly nepříznivé vztahy, které se někdy vyhroutily v napětí a rozpory. Docházelo i ke kompetenčním sporům, neboť trvalo dlouho, než byly kompetence přesně vymezeny. Zpravodajci podceňovali, kritizovali, někteří i podezírali jednotlivce v StB z nedostatečně oddaného nebo nejistého poměru k lidově demokratickému režimu. Příslušníky Státní bezpečnosti naopak urážela nadřazenost, kterou vůči nim zpravodajci dávali najevo, na Slovensku plnil sjednocující roli obou složek VII. odbor pověřenectva vnitra („sedmička“), což se tehdy odráželo v lepší spolupráci obou složek než v českých zemích.

Zrod Státní bezpečnosti po květnu 1945 neprobíhal snadno. Vznikala nová bezpečnostní instituce, do které přecházeli pracovníci z různých zanikajících útvarů i nováčci z náboru. Na teprve vznikající, ještě nezaběhnutý útvar, nedostatečně personálně vybavený, navíc osobami bez zkušeností, se hrnuly úkoly a požadavky. Vyplynuly z probíhajících retribučních řízení, ve kterých Státní bezpečnosti příslušela řada úkonů. Ještě v září a v říjnu 1945 informovaní vysocí představitelé Bezpečnosti konstatovali, „že Státní bezpečnost nachází se v nynější době v chaotickém stavu a že je nutno bezpodmínečně a urychleně dát bezpečnostní organizační základ, kterým by se tato složka důstojně zařadila do Sboru národní bezpečnosti“.

Vedoucí V. oddělení StB v Praze popisoval 20. 6. 1945 situaci v odpovědi Komisi pro vnitřní národní bezpečnost. Ta si stěžovala na špatnou práci V. oddělení. „Toto oddělení vzniklo z poměrně malého oddělení bývalé kriminální inspekce IV při bývalém kriminálním ředitelství. V tomto bývalém oddělení jsem nikdy přidělen nebyl. Květnová revoluce a s ní nastalý masový příliv politických vězňů zastal toto oddělení naprosto nepřipravené. Podle informací, jež jsem získal po mém příchodu do oddělení, zápasilo několik úředníků marně s náhlým návalem zajištěných, kteří byli přiváděni masově. Nedalo se nic jiného dělati, nežli na pouhý jmenný seznam dodávat je do kterékoliv věznice, do kterékoliv sběrný, která byla po ruce, bez vyšetřování, bez psaní listin o zadržení. Proto z těchto dnů není možno nalézt téměř žádných spisů, není záznamů, kdo byl předveden, kým byl předveden a proč byl předveden. Tento chaotický

organizaci, které „jsou doménou starých příslušníků býv. sborů policie a četnictva reakčního smýšlení“. Kriticky se zmiňoval, že na Hlavním velitelství z 200 osob je pouze asi 17 komunistů. Navrhoval jednak rozvíjet nábor členů strany v SNB, využívat při tom osvětových důstojníků. Připomínal úspěch takové akce na jaře 1946 na Moravě. Zároveň považoval za nutné, „aby z SNB byli z vedoucích míst odstraněni všichni vyšší velitelé pracující veřejně nebo tajně proti nám“.

²² DVORÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. (Organizační vývoj zpravodajských a státně-bezpečnostních složek.)* Praha 2007, vydal Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. V roce 1990 zpracoval Zdeněk Zikmundovský studii pro odbornou komisi MV *Organizace státobezpečnostní a zpravodajské služby v ČSR v letech 1919–1938, 1945–1948*. Studie obsahuje první ucelenější údaje o organizačním vývoji uvedených složek a o úředních dokumentech, které se k tomu vztahovaly.

²³ Vnitřní odbor Z či VII. ministerstva vnitra se k 1. 7. 1946 dělil na sedm oddělení, mezi nimi bylo oddělení vnitřní obrany, zahraniční obrany (tj. zpravodajské útvary), Státní bezpečnost. V listopadu 1945 v odboru pracovalo 136 osob, v prosinci 1947 se rozrostl na 303 zaměstnanců a 99 osob přidělených ze zemských úřadoven převážně zpravodajských.

stav trval delší dobu, nežli bylo přikročeno aspoň k částečnému rozmnožení personálu. Když již byl personál tak dalece rozmnožen, že bylo možno psát se zadrženými aspoň listiny o zadržení, nebylo zde samostatné podatelny a spisovny, které by celé stohy listin o zadržení mohly zpracovat. Tyto listiny se ukládaly na hromady a zpracování muselo se odložit na dobu, až bude více personálu. S rozmnožováním personálu rostlo neúměrně daleko více práce. Nebyli již jen pouze zatčení, musela se psát i trestní oznámení se spoustou oznamujících, výsledky, zatýkání se rozrůstalo systematicky podle skupin. (Vlajka apod.) Všechny úřady, všechny větší podniky a veliké množství osob soukromých žádalo okamžité zatčení celé masy lidí. Celé oddělení se vlastně zabývalo jen zatýkáním. Na jinou práci nebyl vůbec čas. Při tomto obrovském návalu práce v nezvládnutém chaosu se poztrácelo nebo založilo mnoho spisů, které není nyní možno nalézt. V takovémto chaotickém stavu jsem převzal vedení oddělení dne 4. 6. 1945. O tuto funkci jsem se neucházel, musel jsem však uposlechnouti rozkazu. V několika dnech jsem poznal, že s dosavadním personálem a místnostmi nejen chaos nezdolám, nýbrž že zmatek v oddělení bude čím dál tím větší. Proto jsem žádal stále o nové síly a místnosti, a když jsem viděl, že je nad mé síly uvést oddělení do pořádku, požádal jsem o zproštění funkce vedoucího. Moje zproštění bylo odmítnuto. Dosáhl jsem sice rozmnožení stavu zaměstnanectva i částečného rozmnožení místností. To však daleko nestačí, aby původní stopy zmatku byly odstraněny a aby stále vzrůstající agenda mohla být aspoň částečně vyřizována. Nejde již jen o zatýkání, výsledky a vyšetřování, nýbrž dále o zpracování celé laviny různých udání, jež denně vzrůstá, žádosti o zajištění, veliké množství žádostí o propuštění, umístování stále vzrůstajícího počtu vězňů, zřizování stále nových sběrů, odsun vězňů na práce, zápas s infekčními nemocemi jako skvrnitým tyfem, spálou, záškrt, které řadí ve sběrnách, vyřizování tisíců intervencí soukromých osob, velkého množství dotazů nadřízených úřadů, politických stran, takže vedoucí oddělení a hlavní referenti pro zodpovídání těchto intervencí a dotazů se k vlastní práci vůbec nedostanou atd. Musel jsem celé oddělení přeorganizovat a rozdělit aspoň provizorně na referáty, které by aspoň trochu odpovídaly určitým skupinám zajištěných, všechna moje práce jest však marná, poněvadž naráží na naprostý nedostatek zaměstnanců a místností. Ještě stále jest vysoký denní přírůstek vězňů (dne 18. 6. 1945 72 vězňů, dne 19. 6. 62 vězňů), který při dosavadním počtu zaměstnanců není naprosto možno zpracovat. V celé této přímo obrovské práci byl jsem podporován pověřencem pro vedení polic. jednotek Markem, který mi uvolnil z ostatních oddělení tolik zaměstnanců, kolik mohl z toho mála, kterým sám vládne. Z těchto přidělených osob byly téměř denně skoro nejlepší síly opět překládány do pohraničí. Celé pohraničí (policejní úřady) bylo obsazováno pouze ze stavu polic. ředitelství v Praze. Další pohromu lze ještě očekávat při obsazování takzvané druhé etapy, tj. menších měst v pohraničí. Za tohoto stavu leží ve zdejší podatelně celá spousta spisů nezanesena, nepřidělena a protože různých udání neubývá, nýbrž přímo lavinovitě přibývá, bude tento stav stále horší.“

Organizace se dotýkala už v roce 1945. Na ministerstvu vnitra fungovala oddělení pro StB v odboru „Z“, zemské úřadovny, oblastní úřadovny (24 v českých zemích) a jejich pobočky, které byly zřizovány podle potřeby. Na Slovensku roli ústředny plnila „sedmička“ pověřenectva vnitra, jí podléhalo 20 odboček StB, které se uvnitř členily na zpravodajskou a státní bezpečnostní složku.

Cinnost Státní bezpečnosti přesněji než výnos o organizaci z 1. března 1946 vymezoval „Prozatímní organizační řád státně bezpečnostní služby“. Ministerstvo vnitra jej vydalo až 23. října 1946. Zobecňoval zkušenosti delší než roční práce dosud řízené prostřednictvím dílčích směrnic. Na předním místě výčtu hlavních úkolů stánu lo vyšetřování a stíhání trestných činů proti státu včetně hospodářské špionáže. Dále řád vyjmenovával ochranu ústavních činitelů a spoluúčast při správním řízení politického významu (např. evidence cizinců, potvrzování národní spolehlivosti, vydávání pasů, záležitosti spolkové, tiskové aj.). Původní návrh organizačního řádu neobsahoval v takovém rozsahu spoluúčast při správním řízení. Od funkcionářů StB přicházely náměty i požadavky na upřesnění a rozšíření působnosti. V červnu 1946 doporučoval zemský velitel StB Jaroslav Prosser, aby StB aktivně spolupůsobila v dalších oborech. Šlo o obory, které napomáhají při plnění úkolů a při získávání důležitých poznatků. Konkrétně doporučoval rozšířit činnost o agendu spolkovou, sledování veřejných shromáždění a projevů, pasových záležitostí, evidenci obyvatel a cizinců. Většina námětů se do organizačního řádu dostala.

Rozsah působnosti byl široký a různorodý, soustřeďoval se na dvě oblasti. Jednak na stíhání a vyšetřování trestných činů protistátního charakteru, a to na základě „zpravodajsky získané a zhodnocené zprávy“. Druhá oblast zahrnovala šetření a vyjadřování vyžadovaných stanovisek či hodnocení osob a organizací z hlediska bezpečnosti státu. Organizační řád také vymezoval vztah StB k jednotlivým bezpečnostním složkám, zejména ke zpravodajské službě. Určoval povinnost Státní bezpečnosti sdělovat zpravodajským útvarům všechny své poznatky zpravodajského charakteru a ihned splnit požadavky zpravodajských orgánů a o výkonu je informovat. Ostatní bezpečnostní složky měly povinnost hlásit StB všechny jevy a skutečnosti, které se dotýkaly nebo mohly dotýkat státního zájmu. Povinností stanic SNB bylo plnit požadavky úřadoven StB a řídit se jejich pokyny. Státní bezpečnosti byla určena role výkonného útvaru, který uplatňuje svou pravomoc, jakmile protistátní činnost dostoupí do stádia, kdy je možné „ji zahrnout pod jakýkoliv trestněprávní předpis“. Postavení jednotlivých složek Bezpečnosti vymezené organizačním řádem zohledňovaly nespokojenost, nesrovnalosti a spory. Přesněji definoval už existující stav a poskytoval mu „úřední či zákonný podklad“. Přiznával nadřazenost zpravodajství vůči Státní bezpečnosti jako výkonnému orgánu a její vyšší postavení vůči ostatním bezpečnostním složkám.

Téměř celé dva poválečné roky zaujímalá důležité a přední místo v práci Státní bezpečnosti retribuční a očista veřejného života. StB prováděla šetření pro soudní procesy podle retribučního dekretu a na její orgány se obracely úřady a organizace s konkrétními požadavky. Chtěly vyšetřit národní a politickou spolehlivost osob, u kterých se požadované potvrzení ukázalo jako problematické. Vyjadřovala se i k řadě dalších případů týkajících se válečné minulosti, s nimiž souvisely i spory, někdy velmi vyhrcoené, které vznikaly mezi občany při posuzování minulosti obviňovaných. Orgány StB v této věci odevzdaly značný a uznávaný díl práce. Drtivá většina jejich šetření a výsledná stanoviska se vyznačovala úsilím o objektivní postup a závěr. Rovněž dbaly na to, aby i ostatní složky Bezpečnosti (zejména Veřejná) si počínaly stejně a dodržovaly stejná pravidla. Příčina těchto pozitivních výsledků spočívala především v tom, že na této činnosti se největším dílem podíleli příslušníci, kteří do StB přešli z předválečných policejních útvarů. Počínali si jako zkušení pracovníci, kteří dodržovali zásady „svého řemesla“. Tím přispěli k tomu, že v očistě veřejného života vůbec a v retribuční zvláště, ve vyrovnávání s velmi živou minulostí se politické a osobní zájmy neprosazovaly v ještě větším rozsahu.

Během čtyř či pěti poválečných měsíců probíhala v obnovené republice první etapa odsunu občanů německé národnosti, kteří do srpna 1945 měli československé státní občanství, tzv. „divoký odsun“. Na odsun většinou dohlížely rudé gardy.

Na jaře 1947 už téměř končila, přesněji měla končit retribuční zátěž Státní bezpečnosti a měla ji vystřídat jiná činnost. Její zaměření, které se zrodilo na poradách vedoucích komunistů v Bezpečnosti, vyjádřil ve výčtu konkrétních úkolů přednosta ústředny StB Jan Hora na poradě vedoucích zemských a oblastních úřadoven StB 27. února 1947. Nezpochybňoval dosud proklamované poslání Státní bezpečnosti – hájit zájmy státu a bránit jeho lidově demokratické zřízení před nepřáteli, tedy mělo se však změnit těžiště jejích zájmů.

Od Němců a jejich domácích spojenců (tehdy se před ukončením nalézala retribuce i odsun Němců) se okruh zájmu rozšiřoval o občany (osoby), instituce, organizace otevřeně či skrytě činné v domácím veřejném životě. Obrazně řečeno o „nepřátele zřízení“ z domácího prostředí. A nebylo vyloučeno ani prostředí vládní koalice. V době, kdy byly nové úkoly na poradě vyhlášeny, vyznívaly víc jako signály o možné budoucnosti než jako přímý pokyn k rozvinutí činnosti tímto směrem. Právě tehdy se projevovala snaha komunistů rozšířit činnost StB o dohled nad společností. Státní bezpečnosti by připadlo sledování jevů, událostí neskrýtých, veřejných – schůze, tisk aj. Pro splnění nových úkolů však ještě nedozrál čas, bránila tomu dosavadní platná zákonná úprava, která takový dohled neumožňovala. A zejména vnitropolitická scéna ještě k takovým zásahům nedozrála. Aktivita „reakce“ sice podle vedoucích komunistů v Bezpečnosti stoupala, avšak nedosahovala takového stupně, který by vyžadoval ráznější opatření.

Už utváření státně bezpečnostní složky provázely spory o její politické ovládnutí. Nacházely se však ještě v zárodečném stavu. Bezpečnostní komisi ÚV KSČ v prvních měsících udivovalo, že národní socialisté neprojevovali o tuto novou složku přílišný zájem. Zřejmě podléhali vlastní představě o její dočasné, přechodné existenci pouze na dobu retribuce. (Původně měla retribuce trvat rok, poté se prodloužila do května 1947.) Poté, co si uvědomili svůj omyl, se však do sporů o StB zapojili s velkou intenzitou. Lidová strana naopak o zastoupení svých členů ve velitelských funkcích StB příliš neusilovala. Počet lidovců mezi veliteli StB byl velice nízký, a to ještě na nižších úrovních. Obdobně tomu bylo i s jejím zastoupením mezi příslušníky StB. Mnohem více energie její funkcionáři v oboru bezpečnosti věnovali tomu, aby zabránili stranickému zneužívání této složky, a kritice jejího nezákonného počínání. Představitelé Demokratické strany se pokoušeli prolomit do velitelské skupiny „sedmičky“. Bez úspěchu. Mnohem více svých příznivců, ne však většinu, měla strana na oblastních úřadovnách. Sociální

V letech 1945–1948 se rodily základy nové Bezpečnosti. Politický systém na principu Národní fronty zpočátku znemožňoval, aby všechny bezpečnostní složky monopolně ovládli komunisté, ale politický směr byl všudypřítomně zřejmý. (Přísaha SNB 7. 8. 1945 v Karlových Varech)

demokraté nejdříve vycházeli z přesvědčení, že bezpečnostní složky má ovládat politická levice. Ale již po volbách 1946 se snažili o to, aby se pod levicí neskrývala jen komunistická strana. Podařilo se jim ještě další rok udržet a někdy upevňovat svou pozici v bezpečnostních složkách, ale poté politická diskriminace v Bezpečnosti, prováděná komunistickými funkcionáři na ministerstvu a na velitelských místech, dopadla i na jejich členy. Tehdy se sociální demokraté zařadili či připojili k ostatním nekomunistickým stranám v boji proti komunistickému zneužívání Bezpečnosti i za nápravu poměrů nejen ve státní bezpečnostní složce.

Od počátku o plné ovládnutí Státní bezpečnosti usilovali komunisté. S nelibostí sledovali, jak do této složky už při jejím zrodu pronikají v nemalém počtu příslušníci předválečných policejních útvarů. Většina jich sloužila i v protektorátních sborech a někteří z nich vstoupili do KSČ, někteří do jiných stran. Mnoho jich zůstalo mimo politické strany. Komunisté doufali, že kromě bývalých policistů, kteří do řad StB vstoupili v roce 1945–1946, zesílí vliv účastníků odboje získaných nábořem. První zkušenosti dopadly pro ně nadějně, ale konečný výsledek jejich očekávání nesplnil. Obsadili většinu vedoucích funkcí v ústředně, na ministerstvu vnitra, místa velitelů na Moravě a Slovensku, v Čechách byl velitelem sociální demokrat. Nemohli se pochlubit ani obsazením míst všech oblastních velitelů. Mezi nimi se nacházelo několik nestraníků. Ani mezi příslušníky Státní bezpečnosti si nevytvořili takové pozice, které by vytvářely prostor

pro monopolní nebo alespoň bezproblémové, snadné ovládání a pro stranické využití. Ve skutečnosti byla pro komunistické plány situace ještě složitější a obtížnější. Ve správním i odborném aparátu (či štábech) na velitelstvích StB, i těch s velitelem-komunistou v čele, měli silné až převažující zastoupení příslušníci bývalých policejních složek. Většina z nich patřila mezi členy nebo příznivce nekomunistických stran a někteří se netajili svým odporem ke komunistům. Ve zprávách o situaci ve Státní bezpečnosti, jež dostávalo ústředí KSČ i ministerstvo vnitra, si komunisté stěžovali na nepříznivé politické poměry. Poukazovali na rozpory mezi „starými“ a novými, porevolučními policisty. Za tímto jevem se pod politickým motivem skrýval znatelný rozdíl mezi odborností „starých“ a nezkušeností „nových“. Dále vytýkali neschopnost velitelů-komunistů využít bezprostředně poválečné příležitosti k posílení stranických pozic v StB, které by zajistily bezproblémové ovládání na všech stupních. Kritikové poukazovali rovněž na nepříznivý důsledek centralistického řízení této složky. Omezovalo až téměř vylučovalo možnost bezpečnostních referentů ONV, až na ojedinělé výjimky komunistů, zasahovat do vnitřních záležitostí StB.

K nejostřejším kritikům patřil přední funkcionář politického zpravodajství v zemském a poté v ministerském útvaru – Štěpán Plaček. Do jeho hodnocení Státní bezpečnosti a politických poměrů v ní se promítaly rozpory úřadu, který vedl, se státně bezpečnostní složkou. Ty byly trvalé a silné. Komunisty ve vedení ministerstva vnitra včetně ministra činil odpovědnými za slabiny ve stranickém ovládání StB, neboť nevyužili poválečné očisty bývalých policejních útvarů k vyřazení příznivců nekomunistických stran. Rovněž neprojevovali pochopení pro příchod „nových kádřů“, neprosazovali je do velitelských nebo jiných vyšších míst v Bezpečnosti. Upozorňoval též na to, že při tehdejší organizaci ministerstva vnitra může uplatňovat vliv i odbor Va (Veřejná bezpečnost) v čele se sociálním demokratem Františkem Vyhnánovským.

Zápas o Státní bezpečnost se v poválečném půlročním období jejího zrodu a organizační a personální výstavby teprve ohlašoval. Komunistům se tehdy nepodařilo tuto politickou bezpečnostní složku plně ovládnout, ale svého záměru se nevzdali. V následujícím roce konflikty mezi stranami pokračovaly, zesílily a některé se dostaly na veřejnost.

K výraznějším změnám v mocenském souboji o Státní bezpečnost a ve sporu o její stranické zneužívání došlo v roce 1947, zejména v jeho druhé polovině. Konflikt se stal součástí mocenského střetu, který vyvrcholil v únorovém státním převratu, ve kterém Státní bezpečnost vystupovala jako důležitý aktér – na straně komunistů.

Z hlášení „Poziční a politická situace na Státní bezpečnosti v Praze“, listopad 1946 (informace funkcionáře KSČ): „Po květnové revoluci 1945 byla ustavena úřadovna Státní bezpečnosti v Praze. Tato sestávala z příslušníků býv. K IV/2, tj. odd., které za okupace mělo oficiální název ‚k dispozici gestapu‘. Příslušníci tohoto oddělení byli používáni gestapem k zatýkání, sledování a vyšetřování, jakož i k hlídání bytů osob zatčených gestapem. Několik za svoji horlivost a úspěchy ve službě bylo vyznamenáno (viz heydrichiáda). Dalšími členy státně bezpečnostního aparátu jsou býv. orgánové státně bezpečnostního oddělení z prvé ČSR, kteří velice horlivě a intenzivně pracovali v zájmu agrární politiky proti levicovému směru v ČSR. K tomuto oddělení bylo přiděleno 250 nových příslušníků SNB.

Při nástupu nových členů do tohoto oddělení bylo jim naznačeno tehdejšími přednostou uvedeného oddělení, že nejsou vítáni a že budou až na další považováni za nezané hosty. V dúsledku tohoto názoru, veřejně přednostou prohlášeného, dívali se i staí příslušníci tohoto oddělení pod zorným úhlem řečeného výroku a začali se zcela izolat od nových příslušníků SNB.

Politická situace na Státní bezpečnosti byla ovlivněna starým duchem z prvě republiky. Postupně kolektivní práci a spontánním úsilím podařilo se novým členům vybudovat kádr dobrých pracovníků, kteří svojí neúnavnou práci situaci na Státní bezpečnosti zvládli v intencích lidové demokratické formy. Výsledkem tohoto úsilí bylo odstranění přednosty tohoto úřadu, jakož i několika vedoucích úředníků jednotlivých referátů, kteří se neztotožňovali s novými poměry v našem státě. Během tohoto vývoje převážná část nových příslušníků odešla, ať již z důvodů existenčních, nebo pro stále útoky a neshody se staršími příslušníky a v několika málo případech pro provinění se ve službě.

Nový přednosta tohoto úřadu získal si svým vystupováním a jednáním vůči všem členům obliby a plné důvěry. Nastálými změnami bylo umístěno několik nových členů na zodpovědná místa, z kterých se dala usměřňovat celá pozice na Státní bezpečnosti. Možnosti, které z celkové situace vyplývaly, nebyly využity v plném rozsahu, jak by se očekávalo a jak bylo povinností. Byly určité předpoklady, že situace se na Státní bezpečnosti bude stále více upevňovat. Ale jak se dnes ukázalo, reakce, která využila nedůslednosti v práci těchto nových příslušníků Státní bezpečnosti, začala úspěšně ovlivňovat některé jedince, zejména ty, kteří zastávají určitá místa pro úspěšnou práci v úřadě a pro zvládnutí politické situace v tomto úřadě vůbec. Snad tento úspěch reakce, který již dnes jest pronikavý, byl zaviněn mimo jiných důvodů i tím, že v řadách příslušníků SNB zavládl boj o udržení některého výhodného místa a mezi kádrem vznikla osobní nedůvěra. Z celkové situace vzbuzuje jednání některých jedinců, že ať již vědomě nebo nevědomě se odchýlili od linie, kterou měli v zásadě prosazovat tak, jak to činili v počátku.

V závěru lze podotknout, že celková situace na Státní bezpečnosti jest taková, že neučiní-li se náprava, budou ty pozice, které se kolektivem vybuďovaly v zájmu strany, zdiskreditovány a zneužity ať již vědomě či nevědomě v zájmu reakčních elementů.“

Druhou bezpečnostní složku, takzvaně politickou – zpravodajství – se komunistům do jara 1946 naopak podařilo zcela ovládnout. Kromě obsazení vedoucích funkcí v příslušném útvaru ministerstva vnitra si, možno říci, vytvořili ve státním či samosprávném aparátu vlastní zpravodajskou službu. V českých zemích založili Zemský odbor bezpečnosti, jehož druhým odvětvím (oddělením) byla zpravodajská služba (ZOB-II). Státním zpravodajským institucím vládl evidenční odbor ÚV KSČ vedený Karlem Švábem, který byl podřízen Rudolfu Slánskému. Odbor fakticky plnil funkci zpravodajské centrály v republice. Nadřazené postavení všichni vedoucí zpravodajských útvarů-komunisté uznávali a respektovali.

Zpravodajství, zejména politické, zaujímalo první místo v kritice a útocích nekomunistických stran. Jak v počtu kritických hlasů i útoků, tak ve stupni ostrosti. Odpor, který se odehrával v parlamentu, vládě, Národní frontě a ve sdělovacích prostředcích přinesl první úspěch. V zákonu o SNB kritikové prosadili zrušení ZOB-II. Komunisté však ustanovení zákona uskutečnili způsobem, který neodstranil jejich nadvládu nad zpravodajstvím. Zpravodajství bylo zdrojem sporů i jiného druhu. Jednalo se o koncepci, pracovní

metody a organizaci. Střetly se návrhy zpravodajců, kteří před válkou nebo v exilu působili v armádě a přenášeli svoje zkušenosti a představy do civilní služby. Jejich koncepce se neuskutečnila, ale sporná témata zůstávala, byť v jiné podobě a už i mezi komunisty-zpravodajci.

Od května 1945 se utvářela zpravodajská služba ministerstva a pověřenectva vnitra a zemských národních výborů. Zpočátku se na jejím formování významně, až rozhodující měrou, podíleli předváleční zpravodajci, převážně vojenští, např. vedoucí jednoho z odborů ministerstva vnitra, od července 1945 komunist, Bedřich Pokorný. Úkoly a organizaci vymezovaly „Pokyny o prozatímní východiskové organizaci politického obranného zpravodajství“ z července 1945. Pokyny ukládaly zemským národním výborům a Slovenské národní radě okamžitě budovat řídicí orgány zpravodajské služby v rámci své působnosti a nižších článků (oblastních, okresních, městských). Pokyny rovněž, byť nepřímo a v obecné poloze, určovaly směr činnosti. Zpravodajství se mělo zabývat „sbíráním, hodnocením a dodáváním zpráv politického a obranně zpravodajského významu“. A narýsovaly jasné hranice zájmu: „Nezabývá se zpracováním a sbíráním materiálů z dob okupace, ale živým politickým děním přítomnosti.“ Toto časové omezení bylo jednou z odlišností, kterými se zpravodajství tehdy ještě oddělovalo od Státní bezpečnosti, i když některé obecné úkoly definovaly obě složky podobně nebo i stejně. (Např. zpravodajská činnost spočívala v pátrání, tj. získávání informací o trestných činech protistátního charakteru, proti ústavním činitelům, hospodářské špionáži apod. Úkolem Státní bezpečnosti bylo tyto činy vyšetřovat a stíhat.)

U vedoucích funkcionářů obou složek postupně vykristalizovaly názory specifikující jejich poslání a odlišnost. Zpravodajství mělo podle nich působit preventivně, odhalovat přípravy trestných činů a zabráňovat jim. Státní bezpečnost nastupovala ve chvíli, kdy k trestnému činu došlo anebo byla zpravodajsky prokázána jeho příprava. V tehdejší odborné terminologii se zpravodajská činnost označovala jako operativní a z toho se odvozoval i název útvaru – operativa. Státní bezpečnost zajišťovala u trestných případů realizační činnost (realizaci). Uspořádání vztahu těchto složek, jejich organizační zařazení, se jak do roku 1948, tak i v následujících letech upravovalo a výrazně měnilo.²⁴

Ministerstvo vnitra vydalo brzy k pokynům dodatek č. 1. Rozváděl úkol obsažený už v pokynech: Začít „s postupným, soustavným budováním důvěrnických sítí“. Dodatek ukládal vybudovat širokou zpravodajskou síť důvěrníků a informátorů. A to urychleně, v okresech a městech do 15. srpna 1945 (důvěrník pro každou ulici, ve velkoměstech do konce roku), na venkově jeden dva důvěrníci pro každou osadu. V dalších čtrnácti dnech se měl počet důvěrníků zdvojnásobit. Podle autorů dodatku měla poté následovat další fáze, ve které důvěrníci budou vyzváni k získávání spolehlivých informátorů.

²⁴ Ze zprávy, kterou na poradě o činnosti StB předal zemský velitel v Čechách J. Prosser: Do konce roku 1946 zpracovala StB 412 tisíc spisů, zatčeno 9621 osob, udáno 15 370 osob a u 11 014 provedeny různé zásahy (domovní prohlídky, razie aj.). Poměry v StB se ustalují, „nelze však tvrdit, že se všude [služba] vykonává tak, jak to poměry vyžadují. Brzdou tohoto výkonu jsou dosud nezpracovaná udání podle retribučních dekretů, takže státní bezpečnostní službě ve své podstatě, tj. i její prevenci, jsou do jisté míry orgánové StB odcizovány“. Dále kritizuje, že činnost StB se omezuje jen na obvod města, ve kterém se oblastní úřadovna a její pobočky nacházejí. Přednostové úřadoven musí svými styky s funkcionáři národních výborů a bezpečnostních složek získávat poznatky pro výkon služby. „Tím se jen upevní vzájemná důvěra. Je nezbytně nutné, aby stálým vzájemným stykem orgánové zpravodajství a StB si sdělovali získané poznatky a upozorňovali se vzájemně na vady ve výkonu služby.“

Důležité rozhodnutí pro další vývoj Bezpečnosti padlo při sestavování vlády na jaře 1945. Ministrem vnitra se stal komunist Václav Nosek a jmenování komunisty ministrem vnitra nenarazilo na odpor představitelů ostatních politických stran. Otvíral se prostor pro budování pozic komunistů v bezpečnostních složkách. (8. 6. 1945, prezident Edvard Beneš a Václav Nosek v Pelhřimově)

Pro každý domovní blok jednoho (ve velkoměstech do konce roku) a na vesnici dva až šest v osadě účelně rozmístěné. Tvůrci si od této koncepce důvěrnické sítě slibovali, že „bude zajištěna ve všech prostorech zpravodajská součinnost, souvislost a nepřetržitost ve sledování prostředí a dodávání zpráv“.

Na vypracování této koncepce zpravodajské činnosti se podíleli především příslušníci předválečné zpravodajské služby, hlavně armádní. Koncepce narazila na kritiku, dokonce na odmítnutí. Vytýkali jí, že dělá ze zpravodajství „veřejnou záležitost“, ačkoliv šlo o službu, jejíž výsledek závisel na přísně utajené konspiraci. Druhý argument odpůrců se týkal charakteru důvěrníků a informátorů. V jeho pojetí spatřovali příliš volný vztah ke zpravodajským orgánům, nesvázaný povinnostmi, což činilo celou síť bezbřehou, rozmělněnou a málo či zcela neúčinnou. Třetí výtku poukazovala na plošné budování zpravodajské sítě. Snaha sledovat všechny a všechno neodpovídala totiž poslání zpravodajské služby. Tímto způsobem mohlo zpravodajství získat v nejlepším případě více či méně přesné informace o názorech a náladách obyvatel včetně odpůrců režimu. Ale nebylo schopno – podle kritiků – v potřebném rozsahu plnit roli prevence, tzn. odhalo-

vat a zabraňovat přípravě trestných činů. Požadovaná všeobsahující, a tedy bezbřehá síť důvěníků a informátorů postrádala zájmové oblasti a instituce, na které se zpravodajská služba zaměřovala.

Druhý a třetí argument zůstával sporným bodem mezi zpravodajskými funkcionáři další tři roky. Spory sice pokračovaly, byť v jiných souvislostech, avšak nejdůraznější kritiku koncepce přinesl sám život, praxe. Netrvalo dlouho a potvrdilo se, že v plánovaném rozsahu je zpravodajská služba neuskutečnitelná a nevyužitelná nebo nepoužitelná. Dosud se neobjevily dokumenty, které by zachycovaly osud koncepce, do jaké míry a zda vůbec se uplatnila, nebo jaké úsilí se vynaložilo k její realizaci.

Někteří komunisté-zpravodajci uvedenou koncepci odmítali (zejména v ZOB-II), jiní v představě a plánu na úplné ovládnutí této služby stranou ji nejdříve zcela nezatracovali. Buď z ní vycházeli, nebo v návrzích spatřovali prvky „všeobsáhlého dohledu nad společností“. K těm druhým patřil Karel Šváb, který v aparátu ÚV KSČ měl na starosti právě tajné a politické složky Bezpečnosti. Někteří si důvěnický systém pochvalovali a pochybovali o správnosti přechodu od důvěnické k agenturní síti ve vybraných objektech zájmu.²⁵

Z návrhu K. Švába z července – srpna 1945: „Domnívám se, že je nutné a možné, abychom celý tento aparát politického zpravodajství plně ovlivnili a kontrolovali. Nynější stav je ten, že jak v Čechách (Hršel), tak na Moravě u ZNV máme pol. zpravodajství pod naším vlivem. Aby však mohla být vybudována celá síť, jak ji uvádí výnos min. vnitra, musí být v každém krajském sekretariátě pověřen jeden soudruh, jehož úkolem by bylo:

- 1/ Vyhledati a doporučovati naše spolehlivé, avšak málo známé soudruhy pro zpravod. odbočky jak na země, oblasti, okresu a v městě.
- 2/ S těmito udržovati styk a tyto instruovati.
- 3/ Vyhledati a doporučovati neplacené informátory a důvěníky a tyto instruovati.
- 4/ Být ve stálém styku s ústředím. Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi důvěrnou a odpovědnou práci, která nemůže za žádných okolností být projednávána před širším fórem, musí každý krajský sekretář tohoto soudruha sám instruovati.

Podaří-li se nám v podstatě tento nově budovaný státní zpravodajský aparát ovlivnit tak, aby valná většina jak správ. úředníků, tak neplacených informátorů byla z našich řad, vznikne z toho řada výhod:

- 1/ Obranná politická zpravodajská služba bude vedena od svých nejnižších orgánů až do min. vnitra lidmi, kteří budou záměrně sledovati každé hnutí reakce

²⁵ Ze záznamu o pohovoru s tehdejšími pracovníky ZOB-II. Vojtěch Kozel (17. 1. 1963): „V době, kdy jsem působil ve Washingtonově ul., jsem byl vedoucím skupinky lidí, a to s. Josefa Zikmunda, Aloise Šlechtý, Kopecké O., Karla Šišky. Já sám jsem tehdy měl konspirovanou úřadovnu v pobočném sekretariátě okr. výboru KSČ Prahy 14, která byla umístěna v Nuslích údolí. Naše skupina měla na starosti vytvořit síť důvěníků v přiděleném úseku Prahy, a to v Praze 12, 13, 14 a 15. Tyto jednotlivé okresy byly rozděleny mezi jmenované pracovníky. Tito jmenovaní pracovníci budovali síť důvěníků jak v civilních objektech, tak i v závodech. Mimoto jsme měli za úkol navštěvovat uzavřené schůze nár. soc., soc. dem. a lidovců a o průběhu těchto schůzí a obsahu jejich jednání vypracovávat zprávy. Úkolem naší skupiny bylo všeobecně sledovat politické dění i dění pokud se týkalo hospodářství a výroby na závodech, které byly v přiděleném obvodu. Pokud se týká závodů, zaměřovali jsme se hlavně na závody, které byly ještě v rukách soukromých majitelů anebo na závody, kde ►

a republice i straně nepřátelských živlů. Tím bude alespoň zčásti paralyzován nynější stav, kdy hlavou zpravodajské služby je Bartík, který rozhodně není politicky tím mužem, kterému bychom mohli důvěřovati.

2/ Tím, že předsedové ONV (neb bezpečnostní referenti) mají možnost nahlížeti do zpráv zpravodajských orgánů, budou dobře informováni o záležitostech, které mohou při výkonu své funkce znamenitě uplatnit.

3/ Vhodně a rozumně vedenou spoluprací našich stranických orgánů s orgány politického stranického zpravodajství můžeme využití tohoto státního aparátu, který na jedné straně pomůžeme vybudovati, pro naši práci. Spojíme tím praktické s užitečným, neboť budeme-li mít oči a uši všude, budeme mít také předpoklady k upevnění a stálému rozšiřování naší moci.

Při tom nutno ještě jednou zdůrazniti naprostou důvěrnost všech uvedených sdělení a nutnost velmi opatrného a rozumného postupu bez písemného materiálu. Podstatná část naší práce na tomto poli se musí dít formou osobní instrukáže a zasvěcení soudruzi musí býti pečlivě spolehliví.

Po vykonání a vybudování zpravodajské sítě mohou tito soudruzi na krajských sekretariátech zůstat i nadále ve funkci, neboť doporučuji zřídit u každého kraje stálý „bezpečnostní referát“, který bude mít řadu veřejných i neveřejných úkolů, které ještě navrhnu. Proto nechť krajské sekretáře věnují výběru těchto soudruhů největší pečlivost, neboť v otázce vnitřní bezpečnosti máme před sebou ještě řadu úkolů, které musíme řešiti taktně a rozhodně.“

Diskuse mezi vedoucími komunisty v Bezpečnosti, týkající se zpravodajské služby, trvala. V letech 1945–1948 se názorová různost projevovala zejména v organizaci, politickém zaměření činnosti a ve způsobu stranického ovládní a využívání zpravodajských útvarů. Námety či vyžádané návrhy, které se v této věci dostávaly do ústředí KSČ (nejvíce do evidenčního odboru), respektovaly jednu důležitou a neotřesitelnou zásadu: Politické zpravodajství musí sloužit straně, působit jako její nástroj v boji o rozšiřování mocenských pozic, později o mocenský monopol. Například návrh z ledna 1946 konstatoval, „že skutečně velkoryse organizované a dobře fungující zpravodajství je důležitým, ne-li rozhodujícím faktorem při udržení a rozšíření mocenského postavení strany“. Jiný návrh ze srpna 1946 doporučoval vytvořit zvláštní stranické výbory, složené z komunistů-příslušníků všech zpravodajských složek ve všech vyšších instancích, přičemž „tyto výbory by přijímaly stranické direktivy pro zpravodajskou práci svých složek“. Právě zpravodajské výbory a styční zpravodajci by tvořili „takový aparát, který by zaručil straně řídící postavení nad všemi zpravodajskými složkami“. Do praxe návrh na zpravodajské

převládá vliv strany nár. soc. Já sám osobně jsem popsáný systém činnosti v té době vzhledem k dané situaci považoval za správný a za účinný, a proto mě překvapilo, když snad koncem r. 1946 nebo začátkem r. 1947 se od tohoto systému práce upustilo a vybudovaná síť důvěníků se přestala obsluhovat.“

Karel Kropáček (22. 12. 1962): „Naše práce spočívala především ve vytvoření důvěrnických sítí v pražských továrnách i domech, abychom pomocí těchto důvěníků mohli jsme prováděti šetření a vypracovávat různé ustanovky, asi tak, jak to provádí dnes 7. správa MV. Později jsme dostávali již úkoly těžší, jako proniknutí na různé schůze a konference jiných polit. stran, jako nár. soc., lidovci apod., odkud jsme nosili poznatky o tom, co se na schůzích mluvilo a kdo jaké výroky proti KSČ na těchto schůzích pronášel. Současně jsme měli též za úkol přinést různé propagační materiály, které byly na schůzích a konferencích rozdávány.“

výbory neprošel. Funkci, která mu byla připisovaná, plnil evidenční odbor a bezpečnostní komise ÚV KSČ, v krajích rovněž komise a příslušný tajemník. Zajišťovali stranické řízení a využívání zpravodajství přímo, bez prostřednictví utajovaných výborů.

V činnosti útvarů politického zpravodajství v poválečném roce převažovalo, nebo dokonce dominovalo hledání, odhalování válečných zločinců, příslušníků nacistických okupačních institucí, kolaborantů a zrádců. Sedmý odbor ministerstva vnitra připravil pro Václava Noska odpověď na kritiku odboru, která zazněla v bezpečnostním výboru parlamentu. Odpověď obsahovala 57 nařízení, směrnic, oběžníků vydaných odborem od jeho vzniku v květnu 1945 do září příštího roku. Týkaly se jak stíhání osob za trestnou činnost za okupace, tak hledání pohřešovaných českých a slovenských občanů. Např. autoři uváděli oběžník „Pohřešované československé děti“ (popis 890 dětí), oběžník Zločin Lidice a Ležáky, Pátrací oběžník čs. komise pro vyšetřování válečných zločinů ve Wiesbadenu (1812 osob), Seznam příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě. Bedřich Pokorný, tehdy vedoucí činitel odboru, si připisoval zásluhy své i úřadu za to, že se podařilo nalézt a dopravit přes osm set osob stíhaných pro válečné zločiny a jiné trestné činy na území Československa. Podobnými výsledky se chlubili rovněž funkcionáři ZOB-II.

S touto činností byla spojena kritika využívání výpovědi vězňených příslušníků nacistických zpravodajských služeb a poskytování výhod ve věznici některým z nich. S kritikou vystoupili funkcionáři nekomunistických stran. Zpravodajci ministerstva vnitra a ZOB-II se snažili získat obraz o organizaci gestapa, Sicherheitsdienstu a o jejich fungování a také přehled o jejich spolupracovnících z řad československých občanů. Rovněž usilovali o poznatky o odboji, o postupu proti němu a při tom se zajímali o počínání účastníků odboje. Komunisté zase sledovali osudy vlastních odbojářů, činnost svých ilegálních organizací, ústředního vedení a také zrádců ve vlastních řadách a výpovědi funkcionářů nacistických institucí se stávaly vhodným zdrojem poznatků. Někteří z nich vypovídali velmi ochotně, přičemž vytvářeli obraz, jako by většinu odbojových organizací měli pod kontrolou. Ministerstvo vnitra vydalo 2. ledna 1946 pokyny ke „zpravodajskému vytěžení“ příslušníků gestapa, Sicherheitsdienstu a Abwehru. Kritizovalo nevyužívání tohoto pramene a nařídilo, že žádný příslušník těchto institucí nesmí být postaven před soud, „dokud nebyl podroben zpravodajským odborníkem důkladnému hloubkovému výslechu a nebyl zpravodajsky vytěžen“.

Pokyny rovněž obsahovaly dotazník, třicet formulovaných otázek, na které měl vyslýchaný odpovědět. Směřovaly k jednomu – k získání jmen Čechů ze všech „oblastí národního života, které se propůjčily ke spolupráci s gestapem, SD a Abwehrem“. Za zpravodajsky nejúčelnější se považovalo dát příslušníkům těchto služeb „příkaz, aby odpověděli co nejpodrobnější formou hlášení na všechny uvedené otázky“, a to formou vlastnoručně psaných doznání (poskytnout jim „dostatek konceptního papíru a inkoustové měkké tužky“). Tvůrci pokynů vyzvedávali veliký význam této akce. Ukládali: „K této práci nechť jsou gestapákům poskytnuty vhodné stoly a podložky pod papír a nebudíž šetřeno žádnými prostředky, aby se svého úkolu mohli zhostit co nejsvědomitěji. Jde o velmi závažnou a cennou akci a materiál bude mít i cenu historickou. Nechť najde u všech orgánů tuto akci řídících a provádějících nad ní dozor plné pochopení a pozornost, jaké zasluhuje. Je to akce, která probíhá současně na území celého státu a přinese jistě velmi cenné nové poznatky a překvapující odhalení.“

Praxe, která se už dříve používala v některých zpravodajských útvarech (zejména v ZOB-II), se rozvinula do naléhavé a jednorázové akce velkého rozsahu. Nejen

na nejvyšší úrovni – v ústředí a zemských úřadovnách, ale i v úřadovnách oblastních a jejich pobočkách.

Výslechy prováděli a písemná doznání nejdříve dostávali komunisté. Ve většině případů též rozhodovali podle stranických směrnic o jejich dalším využití. Pouze někteří příslušníci nacistických policejních složek neuposlechli příkaz k vyplnění dotazníku s jedenácti otázkami. Mnozí očekávali, že jejich ochota zapůsobí na výsledek šetření, na obsah žaloby i rozhodnutí soudu, nebo že se alespoň zlepší poměry jejich vězeňského pobytu. Někteří se nabízel k této spolupráci sami a několik se jich dostalo do kategorie univerzálních svědků, na žádost vyšetřovatelů poskytovali svědectví k osobám či událostem, které se vyskytovaly v případech jiných vyšetřovatelů. Jejich svědectví byla ovlivněna už zmíněnou snahou prokázat, že měli odboj pod kontrolou, a také například přirozenou snahou svou tehdejší činnost vylíčit v lepším světle nebo vyhovět zájmu o některé osoby, který vycítili či poznali u vyšetřovatele.

Kritizované poskytování výhod vazebně vězněným příslušníkům a spolupracovníkům gestapa a nacistických zpravodajských služeb se ve více případech potvrdilo. V pozdější době poskytovali informace i svědectví komisím, které zkoumaly nezákonnost a výrobu politických procesů. Jedna z mnoha výpovědí (J. Koleta, 2. 1. 1963): „Ale je mi známo, že dr. Plaček některým vyšetřovaným poskytoval úlevy, na základě kterých se snažil z nich vytěžit co nejvíce poznatků. V případě Smichowského [pražská SD] zašel až do extrémů, kdy mu umožnil volný pohyb po budově a používal ho k psaní německých překladů apod. Smichowskému donášeli do budovy příbuzní jídlo a jednou týdně se chodil domů vykoupat v doprovodu Josefa Plechatého.“

K „vytěžování“ příslušníků a spolupracovníků nacistických zpravodajských útvarů vedly komunisty čtyři hlavní důvody:

- 1/ Potřeba zjistit údaje o ilegální činnosti strany za okupace, nasazených agentech, spolupracovnících okupantů z vlastních řad. Propagace odbojové činnosti plnila v politickém zápase o nové členy a voliče důležitou roli a komunisté naopak dbali na to, aby černá místa v jejich odboji včetně počínání některých jejich funkcionářů, přinejmenším problematické záležitosti, nepronikla na veřejnost a stranu politiky nepoškodila.
- 2/ S vysokým oceňováním vlastního odboje souviselo i úsilí o oslabování významu a činnosti odbojových skupin a osob spojených s prezidentem Benešem a s institucemi exilové vlády. Zvláště se zajímali o účastníky domácího odboje, kteří v poválečné době zastávali důležité funkce v nekomunistických stranách nebo ve veřejném životě. Z podnětu komunistického ústředí byli zpravodajští pracovníci speciálně pověřeni přísně tajnými úkoly – opatřit výsledkem vězněných nacistů, soustředěných na skrytém místě, zmíněné údaje.
- 3/ Komunisté nejen ve zpravodajství byli přesvědčeni, že z různých důvodů ještě nebyli odhaleni všichni kolaboranti včetně spolupracovníků složek nacistické policie. Od „vytěžování“ vězněných příslušníků těchto složek si slibovali v této věci nápravu. Výsledek akce byl slabší, než očekávali, ale některé takto získané údaje přesto posloužily jako podnět k retribučnímu řízení. Jiné však uchovali pro budoucnost, k využití při politickém nátlaku na „odhaleného“.
- 4/ Do zpravodajské služby přicházeli v poválečných měsících noví pracovníci vysílání sem buď přímo, nebo se souhlasem komunistických institucí. Neměli žádné zkušenosti a někteří ani představu o práci v tomto oboru. To se týkalo i vedoucích funkcionářů v zemských i oblastních úřadovnách. Výslechy předních činitelů

gestapa i dalších složek se dotýkaly také pracovních metod jejich institucí. Některé byly považovány za obecně platné pro zpravodajskou práci, a tedy se nabízela i možnost jejich uplatnění. Stalo se tak např. v zavádění tzv. kontrolních sítí nad ilegálními organizacemi.

Od přelomu let 1945–1946 se činnost zpravodajských složek postupně odkláněla od okupační minulosti, a zaměřovala se naopak stále víc na současný politický život. Dověřilo se plné ovládnutí vedení zpravodajského útvaru ministerstva vnitra komunisty (nucený odchod přednosty odboru pro politické zpravodajství, nekomunisty Josefa Bartíka) a ZOB-II budovala svou agenturu a rozvíjela úsilí o pronikání do nekomunistických stran. V období před parlamentními volbami (květen 1946) teprve začala obstarávat materiál, který měl politicky kompromitovat funkcionáře těchto stran. V souvislosti s tímto posunem v pracovním zaměření se objevily úvahy, návrhy a také spory mezi komunisty o organizaci, pracovní metody a personální vybavení zpravodajství. Konkrétně o politický a sociální profil příslušníků. V návrzích a úvahách se promítala tendence, která určuje roli zpravodajství jako obecného dohledu nad společností.

Například návrh z ledna 1946 vyjmenovává deset oblastí, které měla zpravodajská služba sledovat (jednotlivé vrstvy občanů – dělníky, živnostníky, studentstvo, kruhy výtvarníků, umělců, kolem filmového průmyslu, kruhy církevní a diplomatické), činnost i soukromý život významných osob politického a hospodářského života, činnost politických stran, různých organizací včetně charitativních, otázky spojené s obranou země, činnost všech důležitých ústředních úřadů (ministerstev, prezidentské kanceláře). Podobný rozsah „sledování“ obsahovaly návrhy jak těch, kteří byli pro zpravodajství stranické, tak příznivců politického zpravodajství státního.

Rovněž existovaly návrhy na stranické a státní hospodářské zpravodajství. „Návrh na zřízení sítě průmyslového zpravodajství pro ÚV KSČ“ vycházel z nutnosti, aby komunistické vedení bylo pravidelně informováno „o všem hospodářském dění po stránce výrobní, výrobních nákladů, docilovaných zisků, osobního složení jednotlivých závodních orgánů, nálady zaměstnanectva, útoků „reakce“ atd.“ Široký rozsah sledování byl určen 11 důležitými místy, jako ústřední úřady, generální ředitelství, závody s větším počtem zaměstnanců (nad 2000). V rámci zpravodajského odboru ministerstva vnitra působilo oddělení hospodářského zpravodajství. Jeho úkolem bylo zorganizovat a soustředit zpravodajskou službu „v zájmu státní a národní bezpečnosti z hlediska hospodářského“ pro potřeby ministerstev a vlády. Kromě toho mělo v programu ovlivňovat v rámci své působnosti veřejné mínění prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků.

Rozsah zájmů zpravodajské služby se setkával s nelibostí jiných bezpečnostních složek a docházelo mezi nimi ke sporům. Rozvědka požadovala, aby politické zpravodajství nepůsobilo v zahraničí a nevysílalo své agenty i pracovníky mezi emigranty. (Po únoru 1948 tato praxe ještě pokračovala.) Nejvíce sporů však panovalo mezi zpravodajci a Státní bezpečností. V roce 1945 chyběla přesně vymezená kompetence mezi oběma složkami a zpravodajci zasahovali často do činnosti, která příslušela StB jako výkonnému orgánu v trestních věcech protistátního charakteru. Zvláště těžce se funkcionáři StB smířovali s monopolizací zpravodajské činnosti zpravodajskými orgány a připravovali

v roce 1946 opatření, která by umožnila účast StB na zpravodajské službě. Zemská ústředna StB v Čechách vyzvala tajným pokynem oblastní odbočky, aby jejich příslušníci předkládali návrhy, jak a kdo by měl zpravodajskou službu vykonávat. V září 1946 vedoucí oblastní odbočky ZOB-II v Písku oznamoval: Všichni členové zdejší StB navrhovali, „aby zpravodajskou službu konali příslušníci SNB a StB. O ZOB-II nikdo z nich nic nepsal a prostě nebrali nás ve svých návrzích vůbec v úvahu“. Nesrovnalosti se snažil alespoň částečně vyřešit výnos Hlavního velitelství SNB (20. 1. 1947) a zákon o SNB z června 1947.²⁶

V poválečném roce se vytvořila základní struktura Národní bezpečnosti. Ustavily se její jednotlivé složky a jejich vnitřní organizace, jakož i její vedoucí orgány. Způsob budování Bezpečnosti v lidově demokratickém zřízení a rozložení politických sil však nevytvářely příznivé podmínky pro její stabilitu. Již v uvedeném období se ohlásily spory, které ji provázely ve vyostřené podobě další dva roky. Šlo o spory dvojího druhu. Za prvé panovaly spory mezi vládními politickými stranami, podnětem byl zápas o jejich pozice v Bezpečnosti a obrana proti stranickému zneužívání Bezpečnosti. Konkrétně a přesněji: Hlavní motiv zápasu spočíval v úsilí komunistické strany o ovládnutí některých, tzv. politických složek Bezpečnosti a vytvořit z nich svůj nástroj. Ostatní politické strany již v prvním poválečném roce proti této snaze vystupovaly, nepodařilo se jim však zabránit tomu, aby komunisté svůj záměr ve dvou složkách uskutečnili. Zcela ovládli zpravodajské útvary, pohraniční pluky a obsadili důležitá velitelská místa v dalších složkách jak na ministerstvu vnitra, tak na nižších stupních. Naopak nedosáhli plně svého záměru ve Státní bezpečnosti a s velmi neuspokojivým výsledkem jejich úsilí skončilo v ostatních složkách – Veřejné bezpečnosti a kriminální službě. Nekomunistické strany se odporu nevzdaly, dále jej stupňovaly. Zdroje dalších sporů, které přerůstaly do otevřených konfliktů, jež plodily prvky destabilizace, nepominuly.

Spory, které provázely Bezpečnost od jejího zrodu, panovaly rovněž mezi jednotlivými jejími složkami. Docházelo k rozporům jak mezi tzv. politickými útvary a ostatními částmi SNB, tak mezi politickými složkami. I tyto spory, propuknuvší už brzy po květnu 1945, trvaly další dva roky, byť v jiné podobě.

Zápas o Bezpečnost, jehož kořeny sahaly do prvních dnů osvobození Československa, se od počátečního stupně „mírných nesrovnalostí a sporů“ rozrůstal, až se vyhroutil v otevřené konflikty. Ty ovlivňovaly nejen poměry v bezpečnostních útvarech, ale stále silněji působily na vnitropolitický život. Staly se součástí mocenského zápasu o další směřování a vývoj republiky a hrály v něm jako významný útvar státní moci důležitou roli.

²⁶ Autor zprávy z 19. 9. 1946 z Písku dále uváděl: „Celá věc na mne dělá dojem, že StB chce strhnout výkon zpravodajské služby na sebe a soustředit ji do rukou důstojníků a příslušníků SNB, kam organizačně přináleží. Ježto uvedená okolnost se dotýká úzce nás všech, dávám to na vědomí s podotknutím, že zprávu mně dal náš důvěrník z StB a je plně pravdivá.“

BEZPEČNOSTNÍ KOMISE POLITICKÝCH STRAN

Všechny vládní politické strany si vytvořily v ústředí i v nižších organizacích bezpečnostní komise. V jejich ústředních aparátech i v některých krajích existovaly samostatné útvary nebo zde působili jednotliví bezpečnostní referenti. Členy bezpečnostních komisí v ústředí byli jak vedoucí a pracovníci bezpečnostních oddělení a straničtí tajemníci, tak i poslanci bezpečnostního výboru parlamentu a odborníci z řad funkcionářů bezpečnostních útvarů.

Členy ústředních bezpečnostních komisí byli tito známí funkcionáři politických stran: komunisté – K. Šváb, J. Vodička, Kokeš, B. Pokorný, O. Závodský, J. Pavel, O. Kryštof, Z. Toman. Stranicky odpovědný za bezpečnost byl generální tajemník R. Slánský. Na podzim 1947 nastoupil jako referent „pro bezpečnost“ do ústředního sekretariátu KSČ J. Pavel.²⁷

Členové národně socialistické komise: F. Ambrož, Z. Marjanko, G. Loubal, F. Havel, K. Dušek, K. Palát, M. Kučera, O. Hora, A. Čížek, F. Klátil, A. Bartoš, A. Hřebík, J. Bláha, K. Heer, M. Šolský, V. Knotek. V roce 1947 se složení komise včetně předsedy změnilo. Stranickou odpovědnost za Bezpečnost měl generální tajemník V. Krajina.

V sociálně demokratické bezpečnostní komisi byli V. Erban, J. Kubát, L. Tůma, J. Prosser, F. Vyhnanovský. Stranickou odpovědnost nesl zástupce generálního tajemníka V. Erban.

V bezpečnostní komisi Komunistické strany Slovenska byli: O. Valášek, R. Viktorín, V. Sedmík, T. Baláž, D. Okáli, K. Bacílek, stranicky odpovědný V. Široký.

Členy komise lidové strany byli poslanci bezpečnostního výboru, např. Bunža.

Bezpečnostní komise politických stran měly stejné nebo velice podobné úkoly. Sledovaly poměry v bezpečnostních složkách, získávaly přehled o stranickém rozvrstvení členů, a zejména funkcionářů, tj. o obsazení velitelských míst. Upozorňovaly příslušné

²⁷ Bezpečnostní komise ÚV KSČ se členila na užší a rozšířenou. Prvá měla šest členů, druhá 17. V obou funkcích předsedy zastával J. Vodička, místopředsedy J. Kokeš. Komise si vytvořila síť subkomisí, jejichž vedoucí bývali přizváni na schůzi rozšířené komise. Subkomise: personální (vedoucí Vodička), pořádková (Kryštof), kriminální (Görner), požární (Rott), pro správu národní bezpečnosti (Machula), pro StB (Černý), ideová (Franěk), finanční stráž (Spáčil), odborová (Benedikt). Měla také 17 spolupracovníků, kteří se scházeli jednou za měsíc na instrukcích a k projednávání problémů. Spolupracovníci, kteří tvořili rozšířenou komisi, byli funkcionáři z několika oblastních velitelství, bezpečnostního výboru parlamentu, ZNV, velitelství SNB a předsedové subkomisí.

stranické orgány na politické zneužívání Bezpečnosti, např. na povyšování příslušníků podle stranické legitimace, na jejich bezdůvodné přemísťování. Případy perzekuce svých stranických kolegů hlásily ústředí, domáhaly se pomoci, intervence, nápravy, získávaly informace o poměrech v bezpečnostních útvech, jež sloužily jako podklad k politickým jednáním, zákrokům na ministerstvu vnitra, v parlamentu a často i k zveřejnění v tisku. Rovněž usilovaly o posilování pozic své strany mezi bezpartijními příslušníky SNB, hlavně v jejích řídicích, velitelských funkcích. Kromě toho v rámci komisí nebo jako útvary samostatné působily i zpravodajské subkomise či odbory.

Podobnou roli jako bezpečnostní komise plnil v komunistické straně i evidenční odbor v ústředí a jeho spolupracovníci na nižším stupni. Národně socialistická strana měla zpravodajský referát, v sociální demokracii také působil informační útvar. Zpravodajské útvary se neomezovaly pouze na obstarávání zpráv o bezpečnostních složkách, ale také se zabývaly poměry v ostatních politických stranách, jejich záměry. Rovněž shromažďovaly informace o politické situaci, o náladách a názorech obyvatel.

Autoři původního návrhu na vytvoření bezpečnostní komise v ústředí KSČ svoje doporučení zdůvodňovali nutností sjednotit a koordinovat postup komunistů na vedoucích místech v různých bezpečnostních útvech, neboť nespolupracovali, často si nedůvěřovali a někdy se i vzájemně potírali. Takový stav podle autorů nahrával „reakční byrokracii“ a velitelům, kteří brzdili a bránili revoluční výstavbě bezpečnostních složek. Komise měla projednávat všechna důležitá rozhodnutí, jako např. výnosy ministerstva vnitra a zemských velitelství SNB, personální otázky, organizační změny apod. Členy komise se měli stát zástupci ministerstva vnitra, všech složek Bezpečnosti, zemských velitelství SNB, jakož i zástupci Slovenska.

Okresní komise nebo aparáty politických stran svolávaly členy na schůze či porady do svých sekretariátů, nahrazovaly tak neexistenci jejich organizací v bezpečnostních útvech. Příslušníci ozbrojených sil obdrželi v poválečné republice volební právo i povolení aktivně se účastnit politického života. Národní socialisté začali s vytvářením stranických organizací v armádě a Bezpečnosti, proti tomu se ale postavili komunisté, zřejmě z obavy, že by takové organizace přenesly stranickopolitické konflikty na půdu institucí, které v zápase o moc byly důležité a mohly se stát klíčovým faktorem. A také proto, že by jejich přítomnost a aktivita ztížila, nebo dokonce vyloučila úspěch komunistického plánu na ovládnutí a využití bezpečnostních složek, zejména těch nejdůležitějších v mocenskopolitickém střetu. Zákaz utváření stranických organizací sice nakonec komunisté prosadili, avšak sami toto opatření nedodržovali. V některých bezpečnostních složkách působily jejich ilegální stranické organizace. Například ve zpravodajských útvech v ústředí (předseda Karel Smíšek) i v obou zemských odborech a v sedmém odboru pověřenectva vnitra. Tyto organizace udržovaly styky se skupinami soudruhů v oblastních i okresních útvech. Některé organizace měly svoje instruktory z příslušného oddělení stranického aparátu a kromě toho se v oblastních úřadovných scházely frakce KSČ, tzv. důvěrnické sbory.

V ostatních bezpečnostních útvech ministerstva vnitra „stranické organizace neexistovaly a komunisté-členové SNB byli členy organizací strany v místech svého bydliště. Linie strany byla přenášena do SNB pomocí osvětových důstojníků, kteří byli téměř všichni členy strany, a pomocí komunistů, kteří byli dle potřeby svoláváni v krajích a okresech. Bezpečnostní oddělení ÚV se nevměšovalo do výkonu služby SNB

a také se nikdo s těmito otázkami do tohoto oddělení neobracel. Hlavní obsah práce spočíval v získávání příslušníků SNB, zejména velitelů, do strany a mobilizaci příslušníků SNB proti snahám reakce zneužít SNB proti lidu a převést ho do starých četnických kolejí. – O nejdůležitějších otázkách rozhodoval Slánský jako generální tajemník strany.“ (Josef Pavel 16. 10. 1956 R. Barákovi.)

Ze záznamu o pohovoru s Josefem Čechem v komisi ministerstva vnitra 8. 1. 1963: „Já když jsem přišel na ZOB, tak tam se tvrdilo, že tam žádná stranická organizace nemůže být. Ale my jsme se domluvili, organizaci jsme tam udělali, dokonce školení. Docházelo tam k názorům, že je to ilegálně, ale to se všechno pak nějak vyřešilo. Já se pamatuji, že ještě někteří soudruzi jako Kahovec, byli tam tehdy už i Tůma-Pich, Samec a další, že jsme tu organizaci postavili, že jsem byl v tom výboru. Nikdo nás neřídil přímo z tohoto oddělení. Pak tam několikrát byl Závodský. Na našich výborových schůzích. Členských schůzí jsme tam měli hrozně málo. Oni tam také byli [v ZOB] nějací sociální demokrati – pár.“

V listopadu 1945 bezpečnostní komise ÚV KSČ schválila směrnice pro činnost krajských komisí a doporučila pověřit schopného člena funkcí bezpečnostního referenta. Komisím v kraji vymezila postavení řídicího orgánu pro činnost komunistů ve všech bezpečnostních složkách a poradního sboru krajského tajemníka. Komise měla zřídit evidenci členů strany v Bezpečnosti a vedoucích činitelů jejích orgánů.

S návrhem na ustavení bezpečnostních referentů a komisí a jejich činnosti v sociální demokracii přišel Jaroslav Prosser a v roce 1946 už existovala síť bezpečnostních referentů a komisí v krajích a okresech, završená komisí ústřední.

Z výpovědi J. Prossera 26. února 1948 na ministerstvu vnitra. K této věci dosti obšírně řekl: „Jako předseda bezpečnostní komise strany a později místopředseda této komise měl jsem ve straně na starosti otázky týkající se bezpečnosti vůbec, a to po stránce linie politické. Z tohoto důvodu, aby strana byla dobře o otázkách v této souvislosti vždy informována, vybudoval jsem, resp. na můj návrh vybudoval ústřední sekretariát tzv. krajské bezpečnostní referenty. Tito referenti měli za úkol podávat straně veškeré hlášení týkající se těchto otázek po stránce politické, a to:

- 1/ Hlásiti veškeré případy překládání příslušníků naší strany event. návrhy na jejich použití, event. povyšování. K tomuto podávám ještě to vysvětlení, že se toto hlášení, event. návrh měl předkládati s tím, aby strana mohla zahájit příslušné jednání buď s ministerstvem vnitra nebo Komunistickou stranou Československa o ponechání těchto příslušníků na svých místech, resp. přemístění podle přání osobního, resp. podle přání tamější organizace strany.
- 2/ Taktéž v případě uprázdněných míst měl býti předložen návrh, kdo by z příslušníků strany mohl na toto místo přicházeti v úvahu, event. jakou kvalifikaci ten který uchazeč měl.
- 3/ Všechny věci, které podle názoru orgánů strany nebyly prováděny dobře, a to hlavně týkající se očisty národa, resp. případů, které z nějakých příčin se buď vůbec nevyšetřovaly, nebo se zdálo, že nejsou vyšetřovány tak, jak by si zasloužily (kolaborantství, šmelinářství apod.).

4/ Hlášení těch případů, kdy byli vyšetřováni příslušníci Čs. soc. dem., hlavně funkcionáři, a s jakým výsledkem šetření skončilo, neb tato okolnost byla rozhodující pro event. ponechání jich na místech, resp. jejich odvolání. Jest samozřejmé, že kdyby nastal nějaký případ nesprávného vyšetřování, že taktéž mělo toto býti hlášeno, aby strana mohla zaříditi v takovém případě příslušnou nápravu.

Bezpečnostní komise strany (ústředí) dle těchto zpráv pak vstupovala ve styk s ministerstvem vnitra, resp. v případech, kdy došlo k rozporu mezi KSČ a soc. dem. stranou projednávalo tyto záležitosti se zástupci strany KSČ nebo intervencí s ministerstvem vnitra. Též stanovisko bezpečnostní komise bylo, pakliže jej použila, vzato na pořad jednání parlamentního klubu Čes. soc. dem. k případné interpelaci.

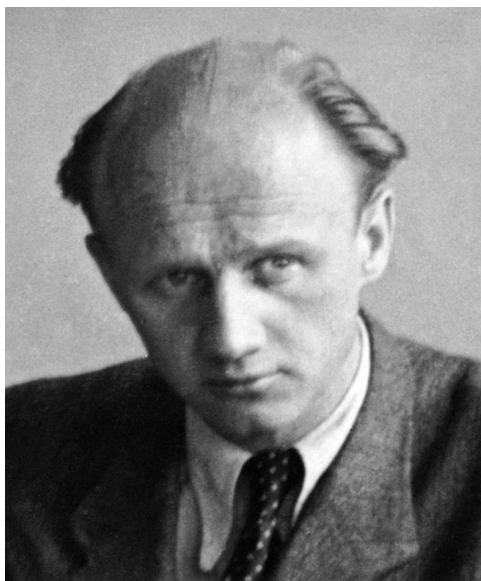
Pokud se týká přešetřování případů, na kterých strana měla zájem, pro tyto se muselo vyžádati souhlasu ministerstva vnitra, v kterémžto případě ústřední sekretariát vstupoval ve styk buď s kabinetem p. ministra, nebo s přednostou VII. odboru, popřípadě s přednostou ústředny Státní bezpečnosti. Pokud se týká vysvětlení, kde tito referenti brali své informace, mohu prohlásiti, že tyto dostávali po lince stranické, přičemž nezasahovali přímo do výkonných složek, avšak domnívám se, že v podobných případech jednali nejčastěji s bezpečnostními referenty ONV.“

Podobný systém bezpečnostních a branných referentů v krajích a okresech si po parlamentních volbách v květnu 1946 vytvářela také národně socialistická strana. Její okresní a krajská vedení jmenovala referenty a uložila jim ustavit pracovní výbor ze stranicky aktivních příslušníků Bezpečnosti nebo armády. Úkolem referenta bylo podávat měsíční hlášení o počtu členů a přehled o činnosti za uplynulý měsíc včetně výsledků propagační aktivity a jejího vlivu na myšlení ostatních.

Od přelomu let 1946–1947 se „pracovní zaměření“ komisí počalo měnit, rozšiřovalo se i o zpravodajskou činnost. V rámci komisí (nebo jako samostatné útvary) působily i zpravodajské složky či odbory stranických aparátů. Snažily se získat co nejvíc informací o dalších politických stranách, zejména o komunistické. Ofenzivní nástup komunistů do mocenského boje v druhé polovině roku 1947, jehož součástí byl i zápas o Bezpečnost, vyvolal přirozenou reakci nekomunistických stran. Jejich politická aktivita se zvyšovala, jejich odpor vůči stranickému zneužívání Bezpečnosti sílil a zároveň věnovaly stále větší pozornost chystaným opatřením a akcím v Bezpečnosti a jejich zneužití.

Ze sociálně demokratického podnětu se sešli 4. října 1945 zástupci bezpečnostních komisí všech českých politických stran. Důvody setkání vysvětloval jeden z jeho iniciátorů Jaroslav Prosser, předseda komise svolávající strany: „... různé nedostatky, kterými trpí dnes jak služba bezpečnostní, tak i vzrůstá nespokojenost mezi příslušníky bezpečnostní služby všech složek. Nedostatky a též nutnost přikročit k řešení bezpečnostních otázek si vyžadovaly“ – podle Prossera – „svolat tuto poradu“. Za nejbližší hlavní úkol koordinačního výboru vyhlásil program celostátní bezpečnostní konference (za účasti Slováků), která by se zabývala organizací bezpečnostní služby. Účastníci se zřízením koordinačního výboru souhlasili a shodli se na prvním organizačním opatření. Ve výboru bude každá strana zastoupena třemi členy. Na příští schůzi (11. října) schválili podrobnější organizační pravidla, způsob jednání a také hlavní témata, kterými se výbor měl zabývat. Předseda schůze (Jaroslav Prosser) uváděl přípravu zmíněné bezpečnostní konference, určení témat, kterými se měla zabývat, a také dekretem prezidenta o SNB, který se zpracovával.²⁸

*Člen ústřední bezpečnostní komise,
komunista Osvald Závodský (1910–1954).*

Na druhé schůzi členové výboru jednali o přípravě celostátní bezpečnostní konference, jejíž závěry či stanoviska měly být zahrnuty do chystaného memoranda ministrově vnitra. Druhým diskutovaným tématem se stal zpracováváný dekret prezidenta o SNB. Diskusi na toto téma podnítl Jan Vodička požadavkem, aby ministerstvo vnitra v případě závažných připomínek přípravu přechodně odložilo. Mimo jiné i proto, že „KSČ má k dekretu některé připomínky“.

Za čtyři dny předsednictvo koordinačního výboru navštívilo ministra Václava Noska. (Nezúčastnil se zástupce národně socialistické strany.) Rozhovor se soustředil na některé aktuální problémy Bezpečnosti, převážně dílčí. K významnějším náležela ministrova pochybnost, že dekret o SNB se již nestihne vydat do 28. října, díky tomu jej poté přijme parlament jako zákon a ministerstvo bude hledat opatření, která by tuto dobu překlenula. Ministr rovněž navrhl, aby s osobami vězněnými na základě retribučního dekretu, ale zatím neodsouzenými, bylo zahájeno správní řízení.²⁹ Žádal koordinační výbor o podporu při přijetí zákona, který se připravuje.³⁰

²⁸ Na ustavující schůzi koordinačního výboru byli přítomni J. Vodička, K. Šváb (za KSČ), O. Hora (za nár. socialisty), Jaroslav Zelenka (za lidovou stranu), J. Prosser (za sociální demokraty a výjimečně všichni členové jejich bezpečnostní komise). Vnitřní uspořádání výboru – předsednictvo složené z předsedů stranických bezpečnostních komisí a jednatel Karel Pokorný (sociální demokrat). Každý měsíc se bude střídát předsedající schůzí a po tu dobu vykonávat funkci předsedy výboru. (Předsedajícími se stali postupně místopředsedové výboru – Prosser, Vodička, Havel, Zelenka). Schůze se konaly čtrnáctidenně. Uvedené body obsahoval jednací řád schválený 16. října. Rovněž jmenoval pořadí v zastoupení funkce předsedy – soc. demokrat, komunista, nár. socialista a lidovec. Schůze výboru se scházely na sekretariátě sociální demokracie.

²⁹ Ze záznamu o návštěvě předsednictva koordinačního výboru u V. Noska 15. 10. 1945. „Pan ministr dále sdělil, že ve velkém počtu internovaných je značný počet osob, u nichž jest sice třeba potrestání, avšak tyto osoby nedopustily se takových trestných činů, které by zakládaly skutkovou podstatu podle některého ustanovení retribučního dekretu a podle obecných trestních norem potrestány býti nemohou. Poněvadž však je nutno už kvůli veřejnému mínění, aby tyto osoby potrestány byly, ministerstvo vnitra zamýšlí zákon o organizaci ►

Ministr Nosek informoval také o stavu, v němž se nacházel příprava dekretu o SNB. Osnova byla v připomínkovém řízení. Ministr ujistil, že návrh poskytne koordinačnímu výboru, aby mohl „podat svoje připomínky a zasáhnout do jednání“. Hned druhý den (16. 10.) předložil Jan Vodička na schůzi výboru zástupcům stran připomínky své strany k osnově dekretu. Obdobně si počínali na následujících schůzích i členové ostatních stran.

Osnova zákona o StB zaměstnávala koordinační výbor až do konce jara 1946. Diskuse se sice týkala jednotlivých paragrafů, ale pronikaly do ní i spory obecnějšího a závažného rázu. Dramatickou diskusí procházely zvláště sporné body. Patřilo k nim zachování či zrušení ředitelství Národní bezpečnosti, ustavování a pravomoc ústřední komise pro Národní bezpečnost jako poradního orgánu ministerstva vnitra. Nejzávažnějším rozporem se stalo ustanovení o Státní bezpečnosti a politickém zpravodajství.³¹ Nejprve komunisté a později i sociální demokraté si stěžovali na průtahy a požadovali urychlené projednání a také přijetí osnovy parlamentem. Jejich písemné výzvy k ukončení diskuse vedly k návrhu (lidovců), aby byly předloženy k projednání aspoň ty části, ve kterých jsou jednotné formulace, aby byly doplněny seznamem nadále sporných paragrafů.³² Jednání pokračovalo a koordinační výbor schválil návrh osnovy 28. února 1946, s doporučením, aby v doprovodném dopise byly zaznamenány některé další (i nesouhlasné) připomínky.

Účast na přípravě osnovy zákona o SNB zabírala nejvýznamnější část činnosti koordinačního výboru. Následoval útlum, příčiny tohoto vývoje spočívaly v politické oblasti. Od října 1945 se spory o Bezpečnost mezi politickými stranami přenesly na parlamentní půdu a velmi se zostřily. Natolik, že to znemožnilo koordinaci v bezpečnostních věcech. Rozpory zejména mezi komunisty a národními socialisty se množily, útočná a většinou oprávněná kritika komunistického počínání trvale ovlivňovala obsah bezpečnostní politiky Národní fronty a jejích ústavních institucí. Národní fronta ztrácela schopnost rozpory úspěšně překonávat.

V cílevědomém úsilí o ovládnutí bezpečnostních složek měli komunisté ve srovnání s ostatními stranami účinnou výhodu a také náskok. Ministrem vnitra, pod které Bezpečnost spadala, byl po celé předúnorové období komunista Václav Nosek. Pověřenci stejného resortu byli rovněž komunisté, nejdříve Gustáv Husák, po něm Július Viktory. Ke změně došlo po volbách v květnu 1946, kdy vítězná Demokratická strana požadovala právě toto pověření, narazila však na odpor komunistů. Spor řešili kompromisem, shodli se na nestraníkovi Mikuláši Ferjenčíkovi.

politické správy použít v rozšířené formě tak, aby tyto osoby mohly býti administrativně potrestány tresty na svobodě nebo peněžitými tresty nižšími, než jsou uvedeny v retribučním dekretu. Uvedl, že dalším důvodem vydání takové normy jest snaha vlády, aby v internačních táborech nebyly vězněny osoby bez trestu, aby tak nehrozilo nebezpečí případných žalob na náhradu škody proti státu pro bezdůvodné věznění. Pan ministr žádal, aby koordinační výbor při vydání shora uvedené normy ministerstvo vnitra podporoval.“

³⁰ Druhý den po návštěvě u V. Noska koordinační výbor reagoval na ministrův námět a ustavil komisi právníků, expertů jednotlivých stran. Komise měla vypracovat stanovisko k osnově dekretu o ochranné vazbě připravovaného ministerstvem. (Dekret přijat nebyl, záležitost vyřešil dekret o trestání některých provinění proti národní cti z 27. 10. 1945.)

³¹ Koordinační výbor jednal 22. 2. 1946 o sjednocení Státní bezpečnosti a zpravodajství. Zástupci strany národně socialistické, sociálně demokratické i přítomný zástupce odborů se vyslovovali pro jednotný výkon této služby. Zástupce národně socialistický souhlasil, „aby se o zpravodajské službě nemluvalo [v zákonu] vůbec a aby byla pojata v rámci státní bezpečnostní služby“. Naopak zástupce zpravodajského oddělení (Veselý)

Představitelé Demokratické strany očekávali, že pověřenec udělá v Bezpečnosti, ve které získali rozhodující vliv komunisté, pořádek. Zejména doufali, že „zkrotí“ stranickou angažovanost jimi obsazeného sedmého odboru pověřenectva, tj. státně bezpečnostního a zpravodajského. Kalkulace nevyšla, přesněji dopadla opačně. Komunisté už se pevně usadili ve vedoucích funkcích, neotřesitelně zakotvili v sedmém odboru, takže Mikuláš Ferjenčík fakticky pozbyl možnost provádět zásadní personální změny. Hlavně se však dostal do nezáviděníhodného postavení – ocitl se ve vleku komunistů, v závislosti na jejich zprávách. Oni rozhodovali, jaké zprávy obdrží pověřenec a které, zvláště důležité, poskytnou příslušným stranickým funkcionářům na Slovensku (např. Viliamu Širokému) nebo v Praze (Karlu Švábovi). Mnohé informace dostával pouze předseda sboru pověřenců Husák, se kterým se např. radili o postupu v politické krizi na Slovensku na podzim 1947 a plnili jeho pokyny, jak později vedoucí VII. odboru přiznali. Na ministerstvu vnitra zřídili v roce 1947 zvláštní slovenský referát. Mezi pracovníky odboru, jejich bratislavskými kolegy, se šířil názor, že referát vznikl proto, aby bylo kam umístit Bedřicha Pokorného, opouštějícího místo vedoucího odboru „Z“. To byl však pouze jeden důvod, spíše využitá příležitost. Do popředí mocenského zájmu komunistů se po – pro ně nepříznivých – výsledcích v parlamentních volbách 1946 dostaly poměry na Slovensku. Zaměřovali se na změnu rozložení stranickopolitických sil, konkrétně na rozštěpení Demokratické strany nebo na její vyřazení z politického života vůbec. V chystaných krocích příslušela důležitá role právě Bezpečnosti, zejména při konstrukci tzv. protistátního spiknutí.

Na ministerstvu vnitra panovaly dosti složité poměry, kritikové Bezpečnosti však přesto vyčleňovali z útoku ministra Noska. Ještě když v bezpečnostním výboru parlamentu v říjnu 1946 útočili na praktiky Bezpečnosti, netajili se chválou, že „pan ministr je skvělý, věříme, že sbor [SNB] jeho vedením získá plnou důvěru“ (Ota Hora). Podobně vyslovovali důvěru ministři, kteří Noska znali z londýnského exilu, např. Jaroslav Stránský a Prokop Drtina. Když kritizovali praktiky Bezpečnosti, vyslovovali názor, že o problémech ministr nemůže vědět. Odvolávali se na exilové zkušenosti a byli přesvědčeni, že k nezákonným nepřístojnostem v jeho resortu dochází za jeho zády. Měli částečně pravdu v tom, že Václav Nosek zřejmě nebyl předem o všech nepřístojnostech informován, nebo se děly až s jeho opožděným souhlasem. Lépe informováni byli naopak Rudolf Slánský a Karel Šváb ze sekretariátu ÚV KSČ.

„odůvodňuje nutnost polit. zpravodajství jakožto samostatné složky“. Výbor přijal stanovisko ke Státní bezpečnosti a politickému zpravodajství. Vycházel ze spojení obou složek: „Ministerstvo vnitra vykonává úkoly státně bezpečnostní služby a politického zpravodajství ústřednou StB a politického zpravodajství, jež jest jeho zvláštním oddělením a není organizační součástí sboru.“ V příští schůzi (25. 2.) výbor potvrdil rozdělení SNB na tři složky: pořádkovou, kriminální a státně bezpečnostní.

³² Ústřední sekretariát KSČ zaslal 1. února 1946 koordinačnímu výboru dopis. Účastníci schůze (4. 2.) z něj vyvodili, že komunisté se nedostavili proto, že „nemíní se dále na jednání koordinačního výboru zúčastnit“. Odmítli o osnově jednat, neboť musí být návrh projednán zástupci všech stran. Navrhli požádat KSČ, aby se jednání zúčastnila. Po telefonickém rozhovoru se zástupce dostavil. Mezi výtkami komunistů se nacházela nespokojenost s pomalým projednáváním osnovy. 21. února stejnou výtku měl i přípis sociální demokracie, „sleduje její [osnovy] urychlení, souhlasí s jejím zněním a je pro předložení této jako vládního návrhu parlamentu k projednání“. O týden později výbor obdržel přípis odborového vedení. Jeho požadavky mohly být zahrnuty už jen do průvodního dopisu k osnově zákona o SNB.

Nekomunističtí ministři a jiní příslušní funkcionáři však neznali komunistický mechanismus rozhodování o záležitostech Bezpečnosti, jehož součástí Nosek jako resortní ministr a člen předsednictva ÚV KSČ byl. Důvěra projevovaná ministrově vnitra nekomunistickými poslanci a ministry však postupně vyprchávala a v polovině roku 1947 zcela opadla. Pouze občas ještě doznívaly neurčité poznámky v podobě otázek, zda je o pokračujících akcích některých bezpečnostních složek ministr informován.

Změnu postoje k ministru vnitra způsobila především zesílená aktivita komunistů v boji o monopolní moc, zahájená v druhé polovině roku 1947. Od té doby skončil čas ministrova „hájení“.

Václav Nosek respektoval politiku Národní fronty v tom smyslu, že na několika vedoucích místech ministerstva vnitra zůstávali příslušníci nekomunistických stran. Zpočátku dokonce i ve Státní bezpečnosti a zpravodajství. S jeho postojem však nesohlasili někteří komunisté v Bezpečnosti, zejména v politickém zpravodajství (např. Štěpán Plaček) a počet nekomunistických pracovníků a funkcionářů v Bezpečnosti a ve zpravodajství se z různých důvodů snižoval. V úřadě se jich nakonec udrželo jen několik, avšak mimo Bezpečnost, nebo na politicky nedůležitých místech. Avšak ani tento stav skupinu komunistů neuspokojoval a v ministrově počínání spatřovali nedůsledný stranický postup.

Zatímco kritiku nekomunistických stran oceňovali vedoucí funkcionáři Bezpečnosti, a především zpravodajství jako koncentrovaný „útok reakce“, která má z počínání komunistů strach, Václav Nosek prožíval kritiku zcela opačně. Znepokojovala ho a chtěl ji omezit, případně se jí vůbec vyhnout. Od svých podřízených, i komunistů, vyžadoval, aby se vyvarovali činů, které by ke kritice podněcovaly, poskytovaly kritikům záminku. Vedoucí funkcionáři Bezpečnosti se snažili jeho přání vyhovět a tlumili „radikální nadšení“ skupin komunistů, zvláště v politickém zpravodajství. Ministr sám projevil ochotu k ústupkům, a dokonce naznačil náklonnost k řešení, které by jeho resort zbavilo těch „problematických“ bezpečnostních složek, hlavní příčiny útoků. Růst politického napětí a konfliktů mezi komunisty a nekomunistickou opozicí od poloviny roku 1947 však vedlo k zásadní korektuře Noskova postoje. Ofenzivní nástup komunistů k dosažení monopolní moci přisoudil důležité poslání bezpečnostním složkám a politickému zpravodajství ovládanému komunisty. Ty působily jako třetí, byť většinou ještě skrytá, mocenskopolitická síla a Nosek jako přední funkcionář strany musel obhajovat všechny kroky „soudruhů v Bezpečnosti“. Náležely k nim i důsledky realizace usnesení vedoucích a pokynů bezpečnostní komise KSČ a ohlas na ně. Podle nich příslušní funkcionáři zemských i okresních institucí měli usilovat o to, aby všechna velitelská místa v Bezpečnosti obsadili komunisté. Za tím účelem prováděná reorganizace a personální přesuny podněcovaly funkcionáře nekomunistických stran k velmi ostrým útokům, na které Nosek odpovídal a obvinění odmítal.

Ústřední bezpečnostní komise KSČ se od počátku věnovala udržení a rozšíření stranických pozic v útvech SNB. Avšak v její činnosti převažovaly problémy, které do parlamentu, vlády a Národní fronty vnesla kritika ostatních stran. Aparát, tzv. sekretariát komise, zaměstnávaly intervence, vyřizování stížností komunistů ve sboru. Od poloviny roku 1947 se dotýřela vnitřní struktura komise a upevňovalo spojení s komisemi krajskými a okresními, byla zdůrazňována jejich podřízenost ústřední komisi, povinnost plnit její pokyny a usnesení.

Tento proces se urychlil po nástupu Josefa Pavla do bezpečnostního a branného oddělení ÚV KSČ, později na místo vedoucího tohoto oddělení.

našel 2. XI. 49 *II/3* *11*

Osvald Závodský
Praha II., Žitná 23

V Praze dne 26.11.1948

Ministerstvu vnitra
sektor III-A
k rukám Dr. Karla Š e r n é h o
z d e

Předmět: Žádost o přijetí do služeb ministerstva vnitra.
Přílohy:

Níže podepsaný narozen 27.10.1910 ve Svinově,
okr. Blatov, dom.přifalšnost Ostrava, obl.obda,
ženatý, povoláním úředník, bytem v Praze II., Žitná 23,
žádá o přijetí do služeb ministerstva vnitra. Veškeré
doklady, pro přijetí potřebné, přikládá.
Verí, že jeho žádost bude kladně vyřízena.

J. Kovář

MINISTERSTVO VNITRA
- 1 XII 1948
Dělo: 7
Příloh: 1
Číslo: 1948/112-48-11/114

26

MINISTR VNITRA

Číslo 8131/1949-BP/1. Praha dne 15. července 1949.

DEKRET O JMENOVÁNÍ

Vláda republiky Československé jmenuje Vás rozhodnutím
ze dne 7. července 1949

podplukovníkem

ve 4. platové stupnici v osobním stavu důstojníků správních
sborů národní bezpečnosti (II. služební třída)

s účinností od 1. února 1949

Ministr:
J. Kovář

Pan
Osvald Závodský,
major SNB
Praha.

46

MINISTR NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI
REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ

V Praze dne 29. srpna 1950.

Č.j. 9539/50-BP/I

Soudruh
plk. SNB Osvald ZÁVODSKÝ,
ministerstvo národní bezpečnosti,
Praha.

Ustanovuji Vás dnem 1. září 1950
velitelem Státní bezpečnosti.
Nepřijímá Vám, abyste se ujal výkonu své
funkce.
Vaše nové platové zařazení bude provedeno
zvláštním výnosem.

Ministr:
L. Kovář

VYŠŠÍ SOUD
JNSKÉ KOLEGIUM

gřích o.s.
Č.j. 11/53
00637

Ro z s u d e k.

J m é n e m r e p u b l i k y.

Nejvyšší soud, vojenké kolegium v Praze, projednal
v hlavní líčení, konaném ve dnech od 21. do 23. prosince
1953 trestní věc obviněných:

1/ Osvalda Závodského,
nar. 27.10.1910 ve Svinově, býv. velitele státní bezpečnosti,
syna živnostníka, posledně bytem Praha-Letná č. 86,

2/ Ivo Milena - Imricha Millera,
nar. 2.2.1911 v Brně, býv. velitele státní bezpečnosti,
syna učitele a býv. funkcionáře sionistické organizace
HACHSBER-HACHSBER, posledně bytem Praha II. Petrákova 1,

3/ Oskara Valašského - Wetzlera,
nar. 29.2.1912 v Trnavě, býv. velitele zahraniční rozvědky, syna
obchodníka, posledně bytem Praha VII. Třída krále Jiřího čp. 86,

4/ Vladimíra Smolky - Kurta Smolky,
nar. 16.9.1907 v Jabloně n. Vlt., býv. majora SNB, syna velkostat-
káře, posledně bytem Praha VII. Třída krále Jiřího čp. 86,

5/ Bedřicha Pokorného,
nar. 6.3.1904 v Brně, býv. zástupce velitele StB, syna živnostníka,
posledně bytem Praha-Střešovice, Čukrovarnická č. 43,

Důkazy mocenského vzestupu Osvalda Závodského a jeho ortel smrti: od jeho vstupu do SNB přes povýšení do hodnosti podplukovníka po jmenování velitelem StB neuplynuly ani dva roky. Závodský byl však odsouzen během čistek v bezpečnostním aparátu v roce 1953 v inscenovaném procesu k trestu smrti, a popraven byl dokonce po Stalinově a Gottwaldově smrti.

Ze svědectví J. Pavla poskytnutých rehabilitačním komisím: „Tak jsem v září 1947 nastoupil na sekretariát strany. Prostě ten boj o politickou moc se přesunul hodně na pole o složky, oni chtěli ty pohotovostní útvary dostat z pravomoci Noska. Jak jsem tam přišel, došlo ke kontraverzi k metodám práce, protože tohle oddělení se zabývalo povyšováním, takovou víceméně líbivou politikou a tak. Vodička byl zasloužilý člověk, ale o něm bylo známo, že už tehdy trpěl sklerózou, zabýval se významáváním apod. Tenkrát se začaly vytvářet tzv. komise. Dávali jsme to dohromady na krajích a vůbec ve složkách, a tak jsme pomalu dostávali přehled o stavu. Tehdy se na tom podílely mladé kádry (jmenuje Padrůňka, na další si podle jmen nevzpomíná). Pomocí nich jsme zjistili, že i když máme ministra vnitra a máme některé pozice, tak ale nemáme ty rozhodující. To vyvolalo, abych tak řekl, přímo takovou pogromovou náladu, tehdy ještě Gottwald zuřil a pak přišli na mne. Těžko bych za to býval nesl odpovědnost, protože špičky sice byly naše, ale to, co mělo provádět případy a operace, tak to naše nebylo. Tak to vlastně začalo. Začal boj o pozice strany v bezpečnostních složkách. Šlo o to dohnat, co bylo zanedbáno.“

„Ihned po nástupu do bezpečnostního oddělení jsem poznal, že bezpečnostní oddělení, pokud jde o politickou práci, prakticky neexistuje, že je to oddělení intervenční, které řeší jen osobní stížnosti, žádosti o povýšení, o byty příslušníků SNB atd. Podal jsem o tom Slánskému zprávu, ale náprava se nestala.“

„Bezpečnostní oddělení se nevměšovalo do výkonu služby SNB a také se nikdo s těmito otázkami do tohoto oddělení neobracel. Hlavní obsah práce spočíval v získávání příslušníků SNB, zejména velitelů, do strany a mobilizovat příslušníky SNB proti snahám reakce zneužít SNB proti lidu a převést ho do starých četnických kolejí.“

Od podzimu 1947 v činnosti bezpečnostních komisí KSČ dominovaly tři úkoly prvořadě důležitosti. Vyplynuly z politické linie ÚV KSČ – ofenzivního nástupu k mocenskému monopolu a z přesvědčení vedoucích komunistů, že vrcholí zápas o ovládnutí Bezpečnosti.

Za prvé šlo o personální záležitosti. Konkrétně o úsilí obsadit komunisty co nejvíc funkcí, nejlépe všechna velitelská místa v Bezpečnosti na všech stupních. Za druhé – soustředit se na boj proti „reakci a nepřítelům lidové demokracie“, vystupňovat jej jako cílevědomé a organizované tažení. Pod pojem „reakce“, a zejména „nepřítel lidové demokracie“ už komunistické vedení zahrnovalo přední funkcionáře i orgány ostatních vládních stran. Třetí okruh úkolů, časově omezený, se pojil s účinností zákona o SNB. Jednalo se hlavně o záchranu zpravodajské služby a o její ovládnutí komunisty a také o umístění a politické využití kolem sto dvaceti pracovníků zrušené osvětové služby. Z počínání komunistické strany, z jejího boje o ovládnutí Bezpečnosti nebylo obtížné vyvodit závěr, že se KSČ připravuje na blížící se rozhodující mocenský střet. Funkcionáři, zejména ve vedení nekomunistických stran, tyto názory i přesvědčení sdíleli. Se stupňujícím se politickým napětím a množícími se rozpory v Národní frontě připisovali i vedoucí komunisté stále větší význam právě Bezpečnosti. I pro ty, kteří ještě počítali s rozhodujícím parlamentním střetnutím, tj. ve volbách, vystupovala Bezpečnost jako významný, ne-li klíčový faktor pro případ nutnosti neparlamentního řešení. Mimo jiné i proto, že si nebyli zcela jisti postojem armády, zvláště důstojnického sboru. Od podzimu 1947 bezpečnostní komise ÚV KSČ svůj boj o Bezpečnost vystupňovala a vedoucí komunisté v ní ji vtahovali do probíhajícího vnitropolitického mocenského zápasu.

Ze zápisů schůzí bezpečnostní komise ÚV KSČ: 9. ledna 1947, usnesení: „Obsazování referentských míst na hlavním a zemských velitelstvích, určování oblastních a okresních velitelů v Čechách a oblastních velitelů na Moravě děje se po dohodě a za souhlasu bezpečnostního oddělení ÚV KSČ. Za kádrovou politiku ve sboru ručí bezpečnostní oddělení ÚV; za účelem zjištění přesného stavu příslušníků SNB-členů strany bude ustavena pracovní brigáda, která vyhotoví přesné výtahy ze soustředěných členských listů pro evidenci bezpečnostního oddělení.

14. května 1947: Diskuse o situaci na hranicích. Shoda přítomných: vytvořit jednotný pohraniční sbor, do kterého zapojit finanční stráž. Zástupci této stráže byli proti tomu, aby skutečně jednotný sbor podléhal ministerstvu vnitra.

Červen 1947: Organizace komisí bezpečnostního oddělení ÚV KSČ: „Bezpečnostní komise ÚV je řídicím orgánem bezpečnostní politiky strany a jejím rozhodnutím jsou podřízeny bezpečnostní komise krajské, spolu s personální komisí provádí personální a kádrovou politiku ve SNB...“

Nejbližší úkoly po zasedání ÚV KSČ 4.–5. června 1947: „Spolu s personální komisí pokračovat v zajištění velitelských míst na oblasti, okresích i stanicích; provést příslušné změny vedoucí k zajištění patřičného vlivu v jednotlivých útvech hlavního velitelství, organizovat vypracování prováděcích nařízení k zákonu o SNB a zavázat si rozhodný vliv při jejich vypracování... přednostním úkolem [kriminální subkomise] je navrhnout taková personální opatření a provádět kádrovou politiku, která by vedla ke zlepšení pozic strany v této složce... ve spolupráci se soudruhy z ministerstva financí provádět důslednou personální a kádrovou politiku [ve finanční stráž].

25. června 1947: A. Gregor „upozorňuje na nutnost shromáždit včas materiály proti exponovaným nár. soc. i materiály proti příslušníkům [této] strany (i když tyto případy byly už vyřešeny), neboť nár. soc. určitě zahájí útoky proti min. vnitra jako odvetu za naši kampaň proti min. spravedlnosti.“

9. července 1947: „... poslanci, členové bezpečnostního výboru, budou zapojeni do aktivní práce mezi příslušníky bezpečnostních sborů...“ J. Vodička: „Ústředí strany staví otázku obsazení velitelských míst v Praze jako eminentně nejdůležitější. Proto bylo s. Slánským usneseno, abychom silně obsadili pražské velitelství...“

13. září 1947: Poslanec Kokeš o politické situaci a úkolech: „Současná situace je vyjádřena nástupem reakce proti lidově demokratickému zřízení – jejím cílem je zlikvidovat lidově demokratický režim. – Naše práce: našich orgánů v lidově demokratickém aparátu, tj. národních výborů, ministerstva vnitra atd. – dbát o zachovávání a respektování zákonů vydaných v lidově demokratickém zřízení – přikročit urychleně k přemísťování příslušníků sboru z vnitrozemí do pohraničí... Zařídít přemísťování tak, aby na každé stanici byl alespoň jeden komunista s úkolem zpravodajským a kontrolním – organizovat na hlavním velitelství a zemských velitelstvích jednotlivé akce k potírání reakce.“

8. října 1947 – referát Kokeše podle referátu R. Slánského na konferenci poslanců a sekretářů 6. 10. 1947: „Veškerá naše práce musí se soustředit na boj s reakcí naší i zahraniční a musíme se postarat o využití státního aparátu, který máme v rukách, k tomu, abychom nedovolili zesílit, naopak čím dál tím více ji musíme likvidovat.“

Úkoly bezpečnostní komise ÚV KSČ do května 1948 [do voleb] na základě usnesení ÚV KSČ 27.–28. 11. 1947. Hodnocení a závěry vyjádřené v referátě K. Gottwalda znamenaly výrazný krok v komunistickém tažení za mocenský monopol.

Obsahovaly jakousi výzvu, která oznamovala nejbližší cíl politické činnosti strany: očistit strany Národní fronty od „reakce“. Šlo o nekomunistické strany a zejména jejich vedoucí orgány a funkcionářské sbory. Některé body ze seznamu úkolů bezpečnostní komise ÚV KSČ, vyplývajících z usnesení ÚV KSČ v listopadu 1947:

„Proti rozvratníkům, sabotérům a agentům domácí i cizí reakce v celém státě vést neúprosný boj nejen politickými, ale i administrativními prostředky.

Proti komu boj vedeme? Proti nepřátelům lidově demokratické republiky, a to: a) proti německé páté koloně, b) proti zahraničním nepřátelům vyslaným na naše území, c) proti vlastní reakci; na Slovensku luďáci a spiklenci, v českých zemích kapitalisté, velkostatkáři a zaprodanci západu. Kdo boj povede? Po politické stránce KSČ, po administrativní stránce: a) ministerstvo vnitra, b) národní výbory, c) ministerstvo financí a další ministerstva. Jakými prostředky a jak bude boj veden? a) Veškerý úřednický aparát, který je k dispozici našim ministrům a národním výborům, na prvním místě je to SNB, finanční stráž, kontrolní orgány, b) všemi stranickými prostředky, c) bude veden po linii třídního boje.“ Konkrétní úkoly: „Zostřít boj proti šmelině, zapojit SNB – na ministerstvu vnitra a pověřenectvu vnitra provést, event. dokončit takové personální a organizační změny, které by zaručily, že tento aparát bude sloužiti opravdu lidově demokratickému zřízení. Hlavně věnovati pozornost nyní Slovensku. Provést potřebné změny ve všech složkách SNB, a to tak, aby velitelská místa byla obsazena soudruhy. Nutno jednati i o reorganizaci pohraničních útvarů v tom smyslu, aby byly lépe obsazeny spolehlivými veliteli, vyzbrojeny a vycvičeny a aby byly velmi pohyblivé. Provést reorganizaci kriminální složky, a to jednak vyškolením spolehlivých kádřů z uniformy, jednak přeložením na místa, kde nemohou nepřátelé lidové demokracie škoditi, a jednak disciplinárním a trestním stíháním sabotérů docílití jejich odstranění.

Je nutno zapojiti všechny stanice SNB do boje proti nepřátelům lidové demokracie, a to tak, že i tyto stanice dostanou rozkazy po těchto trestných činech pátrat a vyšetřovat je.

Nutno provést reorganizaci a osobní změny u finanční stráže.

Zaříditi evidenci a sledování osob, které se s cizinci stýkají. Musíme být opatrnější. Do průmyslových okrsků a do továren nedovoliti vstup cizincům.

Nutno zavésti sledování představitelů naší reakce, kteří se rekrutují hlavně z bývalých vedoucích funkcionářů agrární strany, stříbrňáků, národních demokratů a luďáků na Slovensku. Tito lidé se scházejí a je možné proti nim použití zákona na ochranu republiky. Z těchto řad se rekrutují šířitelé nepravdivých zpráv, sabotéři výstavby hlavně ve státním aparátě a velcí šmelináři. Nutno docílití zavření několika skupin. Je proto nutno, aby jediná schůze veřejná, event. i členská našich partnerů nezůstala nenavštívena bezpečnostními orgány. Trestné výroky budtež stíhány před soudem, jinak budiž použito § 3 a 4 zákona o organizaci politické správy č. 125 z r. 1927.

Veškeren tisk nutno bedlivě sledovati a stíhati články trestné podle zákona na ochranu republiky. Navrhovati zabavení novin, v křiklavých případech nutno zabavení provést podle zákona 125 z r. 1927 ministerstvem vnitra a ONV. Vydati o tom pokyny ONV.

Tvrdě zasáhnouti proti sabotérům ve státním aparátě, a to v ministerstvech, na zemských úřadech a nižších stolicích. Několik příkladných potrestání. Z důvodu sabotáže, popřípadě pasivní rezistence je možné velmi mnoho zpátečníků ze státního aparátu vyházeti.

Nutno provést zákon o SNB, tj. připravit všechny doplňující zákony a nařízení,

abychom pomocí tohoto zákona mohli odstraniti ze SNB živly protilidovědemokratické. Ustavit komisi ze soudruhů 5–10, která tento úkol zvládne.

Nutno zřídit zvláštní kontrolní orgány ministerstva vnitra, které by na podřízených stolicích osobně zjišťovaly, zda se vydaná nařízení plní. Této kontroly je zapotřebí do té doby, než opravdu na ONV a nižších velitelstvích SNB bude vše klapat podle našich nařízení. Tyto kontroly jsou důležité i proto, aby bylo možné zasáhnouti proti těm reakčním živlům, které brzdí vývoj na úřadech národních výborů.“

Pracovní plán bezpečnostní komise ÚV KSČ z listopadu a prosince 1947 určoval termíny a instituce odpovědné za splnění úkolů. Vyznačoval se několika charakteristickými rysy. Za prvé odpovídal tehdejšímu směřování komunistické politiky, přesněji potvrzoval ofenzivní nástup KSČ k dosažení monopolní moci, a to všemi prostředky parlamentními i mimoparlamentní cestou. Za druhé uložil komunistům povinnost využít všech nástrojů, které ovládali, a ovládnout další, pomocí kterých lze uskutečnit mocenské záměry. Za třetí – v pracovním plánu komise převažovala, nebo dokonce dominovala administrativní a represivní opatření, z nichž některá jsou běžná v systému monopolní moci (např. sledování, dohled na schůzích, cenzura). Za čtvrté – realizace vyjmenovaných úkolů posilovala tendence vedoucích komunistů v bezpečnostních složkách, aby Bezpečnost vystupovala jako samostatná síla na politické scéně a po svém uskutečňovala záměry KSČ.

Komunistické počínání v Bezpečnosti od podzimu 1947, zejména už viditelné úsilí o její ovládnutí a zneužívání k vlastním politickým záměrům se nemohly nestát hlavním podnětem aktivizace ostatních stran. I jejich bezpečnostní komise nebo jejich vedoucí činitelé se zaměřovali na politické zpravodajství. Dosavadní převažující intervenční činnost a stížnosti na perzekuci nekomunistů v SNB se nadále udržovala, ale do popředí vystupovalo získávání informací o poměrech v bezpečnostních složkách. Konkrétně šlo o stranické rozložení příslušníků a velitelů a o funkce na ministerstvu vnitra, a zvláště o sledování přípravy chystaných komunistických kroků, akcí směřujících jak k ovládnutí sboru, tak k aktivní účasti jeho složek v politickém střetu.

Nejdále pokročili v národně socialistickém ústředí. Právě národní socialisté učinili pokusy o vytvoření jednotné fronty odpůrců komunistické aktivity v ozbrojených složkách. V září 1947 svolali vedoucí funkcionáři (Petr Zenkl, Vladimír Krajina a další) poradou s politicky spřízněnými generály armády. Informovali je o napjaté situaci a hrozbě možného komunistického puče. Snažili se zjistit, jaký postoj by v takovém případě generálové zaujali. Komunisté se však o poradě dozvěděli a posílilo to jejich představy o možnosti zneužití armády v rozhodujícím mocenském střetnutí. Reagovali vlastními opatřeními, zvláště útvar obranného zpravodajství. Vypracovávali přehledy o politické orientaci důstojníků a dále vybírali některé posádky, které by v případě střetu mohli využít ve vlastní prospěch. Rovněž uvažovali o způsobech izolace generálů a důstojníků, u kterých se dala předpokládat podpora protivníka.

V následujících měsících (říjen – prosinec 1947) se národním socialistům podařilo seskupit nekomunistické strany pro společný postup proti komunistickému počínání v bezpečnostních složkách. Dohodli se na schůzce v Karlových Varech s nejvyššími činiteli Demokratické strany (s Lettrichem a dalšími), v prosinci skončila se stejným výsledkem schůzka se sociálními demokraty Laušmanem, Vilímem a Tymešem. S lidovou

stranou probíhaly rozhovory častěji a dříve, v těchto měsících však zaujímalo bezpečnostní téma přední místo.

Vedoucí komunisté se od svých informátorů a zpravodajců o setkáních a dohodách dozvěděli a reagovali na ně. Nejostřeji na tzv. pakt Laušman–Zenkl. Začali zveřejněním zprávy v tisku a hlavně následovala tzv. telefonická kampaň. Podnět vyšel z komunistického ústředí. Rozhořčení sociální demokraté (většinou „skrytí“ komunisté) volali ústřední sociálně demokratický sekretariát a protestovali i s nadávkami proti „paktu“ a proti Laušmanovi. Ten sice o setkání s národními socialisty vedení své strany stručně informoval, ale o dohodě v bezpečnostních věcech nehovořil. Oba aktéři – Zenkl a Laušman – v prohlášeních „pakt“ popřeli. Sociálně demokratičtí účastníci setkání, kteří už žili v exilu, schůzku a její výsledky později však potvrdili. Podívovali se tehdy též, proč totéž ještě neučinili národní socialisté. V prosinci 1947 jednali představitelé sociální demokracie a národních socialistů právě proti narůstající aktivitě Bezpečnosti, zejména proti stále patrnějšímu úsilí komunistů zcela ovládnout nejdůležitější složky bezpečnostního aparátu a zneužít je k nastolení mocenského monopolu vlastní strany.

Sociální demokraté (např. Blažej Vilím) přisuzovali „paktu“ s národními socialisty velký význam v dalším vývoji událostí, které vedly k únoru 1948. Právě v tímto paktu hodnotili podání demise ministrů tří stran (národně socialistické, lidové a slovenské Demokratické) v únoru 1948 jako velkou chybu. Vytýkali představitelům demisujících stran, že se na tomto kroku dohodli bez předběžného jednání se sociálními demokraty, kterým své rozhodnutí sdělili až posléze jako definitivní krok.

V sociálně demokratickém vedení převládal tehdy názor, že rozpory, které ve vládě a parlamentu tehdy vznikaly, se mají řešit jednáním v rámci Národní fronty. Takový postup se shodoval s názory prezidenta Beneše, se kterým sociálně demokratičtí zástupci během vládní krize na toto téma jednali.

Národní socialisté dotvářeli síť okresních a krajských bezpečnostních a branných komisí. Získali vlastní spolupracovníky a pracovníky příslušného útvaru v ústředním aparátu a také se upevňovali a rozšiřovali vedoucí postavení a podřízenost této oblasti generálnímu tajemníkovi Vladimíru Krajinovi. K jeho nejbližším spolupracovníkům a iniciátorům mnoha kroků stranického postupu vůči Bezpečnosti patřili Karel Heer a Milíč Šolský. Na přelomu listopadu a prosince 1947 rozhodli Vladimír Krajina a jeho poradci o orientaci na zpravodajskou činnost, podobně jako ji již dlouhou dobu praktikovali komunisté. Neměly ji vykonávat bezpečnostní komise strany, ale důvěryhodní funkcionáři, vybraní pro zvláštní úkoly. Mělo jít o dva důvěrníky – z Bezpečnosti a z armády – kteří by si získávali informátory. Přestože se jednalo většinou o členy nebo předsedy obou komisí, vznikala jakási nová informační struktura, do značné míry samostatná nebo izolovaná, bez přímé svázanosti s komisemi a jejich běžnou činností.³³

Na poradě krajských tajemníků své strany 5. prosince 1947 se Vladimír Krajina zmínil o tom, co se v té věci připravuje. Nařídil, aby urychleně tajemník „vyhledal a mně oznámil dva důvěrníky, jichž úkoly ti byly také naznačeny“. Požadované návrhy nedocházely

³³ Pražské oblastní zpravodajské oddělení hlásilo již v listopadu 1945, že národně socialistická strana bude je vlastní zpravodajskou síť. Mezi inspirátory a vedoucími jmenovala Vl. Krajinu a P. Zenkla. Zaměřovala se podle zprávy na úřady a pronikala do závodů. Z dalšího popisu sítě vyplynulo, že se jednalo o pokyn ústředí nár. soc. strany utvářet závodní stranické organizace „v těchto objektech, což naznačuje přípravu k proniknutí zpravodajců“ do těchto organizací. Zpráva uváděla tři centra zpravodajská – v ministerstvu vnitřního obchodu,

podle očekávání. Již za dva dny dostali opozdilci Krajinův dopis. „Poněvadž dosud nedošla žádná zpráva, žádám Tě, abys tomuto příkazu vyhověl neprodleně. Mám za to, že důležitost této věci byla dostatečně odůvodněna, a poznamenáváme, že věc spěchá a je krajně naléhavá.“ Následovalo oznámení, že se chystá porada těchto důvěrníků. „Jest tedy bezodkladně nutné, abys jména mně obratem oznámil a důvěrníky připravil, aby se mohli uvedené porady najisto zúčastnit.“³⁴

V přibližně stejné době jednali o vytvoření zpravodajské skupiny funkcionáři komise mladých národních socialistů. Podle agenturní zprávy odboru z ministerstva vnitra (ze dne 4. 12. 1947) hovořil agent (F-2, Vlasta) 11. listopadu s Janem Musilem. Ten na pokyn vedoucího odboru mladých národních socialistů připravoval návrh na zřízení informační služby. Jan Musil, ustavený už jako vedoucí služby, předložil zásady její organizace a působnosti. Návrh obsahoval čtyři části: politické zdůvodnění, zásady, hlavní zájmy a organizace.

Z návrhu organizace a působnosti předpokládané zpravodajské služby národně socialistické mládeže:

Článek čis. 1. Tento návrh vznikl z dojmu posledních politických událostí, kdy se stupňuje terorizující tlak KSČ a KSS na ostatní strany a život naší republiky.

Článek čis. 2. Zásady informační služby a všech informátorů:

- a) Informátor musí být člověk naprosto spolehlivý politicky (v našem smyslu) a logicky myslící.
- b) Důvěrník určitého počtu informátorů si musí vybírat své spolupracovníky pečlivě. Ať se řídí zásadou, že je lepší jeden schopný informátor než tři špatní.
- c) Důvěrník informátorů po pečlivém uvážení musí vyhlídnutého člověka (nejlépe svého dobrého známého nebo přítele) přesvědčiti, že přestoupením z naší strany do KSČ nebo vůbec jenom vstoupením do KSČ (jedná-li se o člověka, který není v žádné straně a s naší stranou sympatizuje) bude konat dobré služby nejenom naší straně, ale též celému národu tím, že bude určitým lidem (důvěrníkům informátorů) zasílat své pozorování v organizacích KSČ, v závodních organizacích KSČ, seznamy aktivních komunistů a jiný informační materiál.
- d) O činnosti naší informační služby smí vědět jen velmi málo lidí v našem úsředí mimo důvěrníky inf. a informátorů samých. Tito nesmí nikomu nepovolanému (ani našim straníkům) sdělovati podrobnosti o naší informační činnosti.

Článek čis. 3 Hlavní zájmy informační služby.

- a) Alespoň dvakrát do měsíce (podle potřeby též vícekrát) musí posílat informátor svá pozorování důvěrníku o každé schůzi organizace KSČ, každé schůzi závodní organizace KSČ a zasílat též seznamy aktivních komunistů, komunistických funkcionářů a zasílat zprávy o pátrání po zatajovaných zbraních, výbušninách a jiném vojenském materiálu a zasílat též své i cizí dokumentární fotografie,

v úřadovně primátora P. Zenkla, třetí v Legiobance. Utváření agenturní sítě a center komunističtí zpravodajci vyvodili ze zakládání národně socialistických organizací v podnicích a úřadech. V následujícím roce se nevykytly informace o jejich existenci a činnosti.

³⁴ Krajský tajemník nár. soc. strany v Mladé Boleslavi v dopise 21. 1. 1948 V. Krajinovi oznamoval: „V příloze tohoto dopisu zasílám Vám úplný seznam zvlášť vybraných příslušníků SNB, naprosto spolehlivých stoupců strany. Jsem přesvědčen, že se na ně můžete spolehnout a že jakýkoliv Váš příkaz určitě splní.“

případně film a jiný potřebný informační materiál (tiskopisy, kresby funkcionářů KSČ, jejich poznámky atd.).

- b) Náš informátor se musí snažit se stát jejich funkcionářem, případně bude-li dobrý úředník (úřednice) dostat místo v ústředí KSČ a sekretariátu KSČ.

Článek čís. 4 Organizační stránka informační služby.

- a) Nejvyšším orgánem informační služby je její předseda, který předsedá libovolnému počtu poradců (odborníků pro tuto práci). Jedině tento sbor má právo za souhlasu předsedy vydávat instrukce důvěrníkům informátorů, kteří je předávají informátorům.
- b) Důvěrníky informátorů vybírá jednak sbor poradců, dále pak osoby k tomu sborem určené.
- c) Důvěrník je důvěryhodný a spolehlivý bratr nebo sestra, který kolem sebe shromáždí libovolný počet spolupracovníků-informátorů. Ten také získává důvěryhodné a spolehlivé spolupracovníky-informátory.
- d) Své zprávy a informační materiál zasílá informátor svému důvěrníku informátorů (nikdy ho nesmí titulovat na obálce nebo na veřejnosti nebo před komunisty „bratr“ nebo „sestra“, nýbrž jen „pan a paní“), který tyto zprávy a informační materiál zasílá nebo pošle do našeho ústředí poslem (je to bratr nebo sestra, který-á má náhodou cestu na náš ústřední sekretariát) do kanceláře informační služby. V kanceláři informační služby se shromažďuje všechen informační materiál, zprávy, seznamy aktivních komunistů, seznamy našich informátorů atd. atd. Tam se také třídí a jsou k dispozici jen sboru poradců, předsedovi, našim poslancům. V této kanceláři mohou pracovat jen úředníci a úřednice schopní a spolehliví, kteří nebudou nikomu sdělovat nic o práci v kanceláři informační služby.

Představa a projekt zpravodajské služby mladých národních socialistů se uskutečňovaly pomaleji, než se původně očekávalo. Ne všichni byli ochotni se zúčastnit. Nechyběla ani odmítnutí zdůvodněná tím, že takovou formu odporu považovali členové za neúčinnou a požadovali od své strany ráznější protikomunistické činy své strany.

Komunisté se o chystané poradě na téma zpravodajské služby dozvěděli. Oblastní úřadovna StB v Uherském Hradišti už 21. ledna 1948 hlásila ministerstvu vnitra (Štěpánu Plačkovi) o ustavování krajských důvěrníků národně socialistické strany v armádě a též v Bezpečnosti. „Věc [jmenování a činnost] byla přísně důvěrná a nesměla být svěřena ani nezasvěceným funkcionářům strany.“ Za osm dní zemská úřadovna StB v Brně oznamovala konání schůze 21. ledna 1948 a žádala, aby byla schůze sledována a podána zpráva. Zpráva dále uváděla jména vyslaných důvěrníků a potvrdila jejich účast, neboť dva si 20. ledna vzali dovolenou. Druhý den putovala do Prahy další zpráva, že oba důvěrníci ze Zlína odjeli. Odbor „Z“ ministerstva vnitra věnoval poradě malou pozornost, nepřisuzoval jí zřejmě tak velkou důležitost, jakou ji přisuzovaly krajské úřadovny a jakou ve skutečnosti měla. Na to si zemská úřadovna StB v Brně později stěžovala. Přesto již druhý den (22. ledna) podávala zprávu svého agenta (E-3) o schůzi krajských důvěrníků SNB a armády v ústředním sekretariátě strany NS. Zpráva se týkala hlavně průběhu schůze z hlediska organizačního. Obsah jednání zachytila jen okrajově, a zejména chyběla jména účastníků, pouze se omezovala na popis svého důvěrníka. Avšak už v průběhu únorového státního převratu se pozornost upřela na tuto poradě. Její účastníci byli

postupně zajištění, vyslýchání a postavení před soud. Někteří skončili ve vězení. Zájem o soudní líčení projevoval zvláště Alexej Čepička, tehdejší ministr spravedlnosti. Mělo sloužit jako jeden z důležitých důkazů, že „reakce“ připravovala puč.

Z výpovědí účastníků porady 21. ledna 1948 a vedoucích funkcionářů národně socialistické strany lze stručně rekonstruovat její průběh. Použita jsou pouze svědectví nebo výpovědi všech nebo většiny, jejichž obsah se shodoval nebo přibližoval. Výsledky se uskutečnily již po únoru a vyšetřovatelé Státní bezpečnosti už v protokolech i ve zprávách nadřazeným zcela běžně psali o budování vyzvědačské sítě.

V prosinci 1947 se V. Krajina a jeho poradci pro bezpečnostní a armádní oblast rozhodli pro svolání porady tzv. krajských důvěníků 21. ledna 1948. Setkání předcházela porada (účast: Václav Knotek z ministerstva vnitra, Milíř Šolský, v Krajinově sekretariátě odpovědný za bezpečnost, K. Heer za armádu). Účastníci vypracovali instrukce, které byly sděleny přítomným schůze. M. Šolský působil již rok denně v Krajinově sekretariátě. Podle sdělení Františka Matouše, ústředního organizačního tajemníka nár. socialistické strany: „Ptal jsem se Krajiny, jak to má s placením. Na to mi Krajina sdělil, že si to zařizuje sám, abych se o to nestaral.“ F. Matouš tento prvý případ, „kdy má být u nás zaměstnán člověk, který nebyl do služeb strany přijat a má být placen jednotlivcem“, hlásil Zenklovi.

Krátce před schůzí důvěníků oznamoval Krajina na poradě ministrů strany na Jíloví její konání. A žádal, aby se některý z nich na setkání dostavil. Nikdo se nejen nepřihlásil, naopak doporučili schůzi takového druhu nekonat, odvolat ji. V. Krajina doporučení nevyhověl. Schůze se zúčastnilo 35 krajských důvěníků (jiné údaje uváděly 40 až 50, adresy se podařilo zjistit u 35). Zastoupeny byly všechny kraje kromě kraje Praha-město, Praha-venkov a Ústí n. L.

Stručný průběh schůze důvěníků: První promluvil V. Krajina. Zdůvodnil jim jejich roli (úkoly): podávat ústředí zprávy o událostech, ke kterým dochází v SNB, o politických stranách a náladách obyvatel, o jejich názoru na národně socialistickou stranu. Zdůvodňoval důležitost jejich práce, aby „strana byla náležitě informována“. Poukázal, „že nejde o nějaké ilegální zpravodajství, nýbrž pouze o informativní službu, jakou mají již jiné politické strany. Tak prý je tomu i s ministerstvem vnitra, které má zpravodajskou službu, která slouží výhradně politickým účelům KSČ.“ (Z výpovědi Františka Valoucha.) Po krátkém projevu Krajina odešel do parlamentu.

Řízení schůze se ujal K. Heer, vyzval účastníky k diskusi a podávání zpráv „o tom, co se děje v příslušných krajích“. Nejvíce otázek bylo k personálním záležitostem. Konkrétně k povyšování a přemísťování příslušníků SNB. Diskutující se shodovali, že „dosud byli povyšováni příslušníci nejsilnější strany a přemísťování jsou na podřadná místa příslušníci jiných politických stran“. Několik připomínek se týkalo bezpečnostních referentů místních národních výborů, mělo se usilovat o obsazení těchto funkcí příslušníky národně socialistické strany.

V průběhu diskuse vyvolávala pracovnice Krajinova sekretariátu (Milena Šeborová) účastníky postupně podle krajů. Odcházeli do přízemní kanceláře, kde jim neznámý tajemník (K. Heer nebo M. Šolský) dával instrukce pro jejich činnost. Výsledky svých zjištění měli sdělovat telefonicky (číslo 626-42 nebo 622-42, klapka 242 na jméno Milena přímo do Krajinova sekretariátu nebo písemně na krycí adresu (Rudolf Juza, Praha XII, Italská 17 nebo Aleš Kočí, Karel Heer, Praha XIX). Každý krajský důvěník

obdržel krycí číslo, kterým své informace podpisoval nebo používal při telefonickém hlášení (např. Rudolf Doležal, K. Vary, značka 06, Cyril Pouchlý, značka 30, František Lacina, značka 38, oba kraj Zlín).

Pouze někteří jim uložený úkol splnili a poslali do Krajinova sekretariátu jednu dvě zprávy. Rovněž jen někteří učinili první kroky k doporučenému vyhledávání informátorů v okresech. Zřejmě ojedinělý byl nesouhlas sdělený ústředí národně socialistické strany s informační činností, prezentovanou na lednové poradě. Údiv a nesouhlas přišel od krajského tajemníka v Brně. Za měsíc po instruování důvěníků jejich začínající činnost podle získaných směrnic přerušily a ukončily únorové události 1948.

Na poradě 21. ledna se vyptávala Státní bezpečnost P. Zenkla i F. Matouše. Oba vypovídali shodně, zmiňovali se o setkání (19. 1. 1948) národně socialistických vedoucích funkcionářů na Jílovišti. P. Zenkl (10. 5. 1948) řekl: „Vzpomínám si, že při této schůzce se dr. Krajina zmínil o tom, že má svolánu jakousi poradou neb schůzku s členy SNB, které se on sám účastní, a navrhoval, aby se této schůzky účastnil ještě i někdo jiný z představitelů strany. Tento návrh Krajinův, resp. tato jeho žádost byla hned několika osobami, mezi jinými i mnou, odmítnuta a dokonce byl dr. Krajina vyzván, aby schůzku odvolal, a co víc, bylo mu ještě řečeno, že nebude-li časově možné schůzku odvolat, že nesmí býti konána a účastníci že se mají vrátit domů.“

Lednová poradka krajských důvěníků se stala podnětem k přípravě politického procesu. Svým rozsahem i počtem obžalovaných zaujímal přední místo v seznamu devíti tzv. protistátních věcí, které Státní bezpečnost doporučovala vyřídit před parlamentními volbami v květnu 1948. Ještě v únoru bylo zatčeno sedm pracovníků ústředního sekretariátu nár. socialistické strany, tři krajsí tajemníci této strany a 30 příslušníků SNB – účastníků lednové porady. Další zatýkání pokračovalo, 27. února zaslala ústředna Státní bezpečnosti zemským úřadovnám získané informace o poradě s pokynem: „... vzhledem k vážnosti případu, jak se zde jeví okamžité zajištění všech krajských politických tajemníků nár. soc. strany a vojenských [bezpečnostních] důvěníků, které oni jmenovali... rovněž osob, které byly činny nějakým způsobem při poradě... a osob, na jejichž adresy docházely zprávy podávané vojenskými důvěníky“. Před soudem stanulo tzv. Krajinovo zpravodajské ústředí, kolem poloviny z téměř padesáti obžalovaných soud zprostil obvinění. Ostatním vyměřil ve srovnání s pozdějšími rozsudky relativně nízké tresty.

Od počátku vyšetřování kvalifikovaly orgány Státní bezpečnosti lednovou poradou jako přípravu či počátek zpravodajské činnosti a jako protistátní čin. Pojmenovaly ji „Krajinova zpravodajská kancelář“. Nejdříve ji charakterizovaly jako případ „zneužití moci úřední a snad také spoluúčasti na vyvědačství, neoznámení vyvědačství“. Za slovy „snad také“ se skrývalo konstatování: „Ač jsou náznaky, chybí dosud činitel cizí moci.“ Neprokázané vyvědačství pro cizí moc nahrazovali výrobci procesu krkolomnou konstrukcí. „Je to prokázané vyvědačství“, tvrdili v případě M. Šolského, V. Knotka a K. Heera, kteří pracovali pro poslance Krajinu, Horu a Čížka. Z čeho vykonstruovali obvinění z vyvědačství? „Lze ovšem zpravodajsky dovozovat, že lze hledat činitele cizí moci tam, kam se po útěku uchýlili zmínění poslanci“ a také Knotek. Kromě této konstrukce jako důkaz zpravodajské činnosti využívali zveličování významu tajných praktik běžně používaných zpravodajskými službami (krycí čísla, adresy, individuální jednání s účastníky o jejich úkolech ap.). Ve skutečnosti šlo o rozšíření poznatků o udá-

V cílevědomém úsilí o ovládnání bezpečnostních složek měli komunisté ve srovnání s ostatními stranami účinnou výhodu a také náskok i na Slovensku. Pověřenci resortu vnitra byli komunisté, nejdříve Gustáv Husák (na fotografii z roku 1946), po něm Július Vítkory.

lostech, politickém dění, poměrech v SNB a činnosti komunistů i jiných stran. Snaha o vytvoření informační sítě ve straně směřovala k rozšíření poznatků. Jednalo se vlastně o činnost, kterou provozovaly, byť v menším rozsahu, všechny politické strany. Nejširší informační aparát a síť měla komunistická strana, vlastní síť informátorů v ostatních stranách a ve společenských organizacích a státních institucích. V ústředním sekretariátě i v krajích fungovaly k tomu účelu zřízené dva odbory – evidenční a pro práci v nekomunistických stranách. Svou činností zasahovaly do života ostatních stran. Kromě toho plně využívala státních zpravodajských útvarů pro své politické cíle, což bylo proti zákonu.

V lednu 1948 „objevili“ zpravodajci ministerstva vnitra druhé „informační zpravodajské“ středisko v národně socialistické straně. Podle zprávy agenta (F-2) se skrývalo pod hlavičkou oddělení pro vědeckou politiku. Vzniklo v Brně a v lednu 1948 jej budovali i v Praze. Komunisté-zpravodajci „povýšili“ dokumentační skupinu národně socialistické strany na zpravodajské středisko. Jako důkaz uváděli dopis (který předal agent) tohoto znění: „Po vánoční přestávce budeme znovu pokračovat v dokumentační práci. Vyzýváme Vás, abyste si přišli pro úkoly do Prahy, a to v nejbližších dnech.“ (Dopis z 29. 1. 1948 byl rozeslán 36 osobám.) Konstruovaná „zpravodajská činnost“ se nemohla ani rozvinout, „zabránil“ tomu únor 1948.

Role komunistů ve zpravodajské službě na Slovensku se nelišila od českých zemí. Kromě toho komunisté ovládali také útvary Státní bezpečnosti a zcela ovládli ústřední vedení obou složek – VII. odbor pověřenectva vnitra. Stejně tomu bylo i v armádním obranném zpravodajství (OBZ). Ve Veřejné bezpečnosti si udržovala převažující vliv Demokratická strana. Její vedoucí a zainteresovaní funkcionáři se snažili a pokoušeli proniknout do pro ně dosud neprodyšných zpravodajských složek. Pokoušeli se, a ne zcela bezúspěšně, získat zde své informátory a nejlépe dosadit své členy. Získávání informací se neomezovalo na zpravodajské útvary, ale obstarávali je obvykle stranickou cestou i z jiných institucí. Slovenští demokraté se zaměřovali na počínání komunistů v bezpečnosti, hlavní zájem projevovali o „sedmičku“ pověřenectva vnitra.

Ze zprávy o výpovědi Thurza, předsedy kontrolní instituce na Slovensku, 21. a 22. 3. 1948: „V tom prípade, ak by bola DS vedela prosadiť svoju politickú váhu, škpt. Kukliš mal sa stať prednostom VII. odboru Pov. vnútra. Za tým účelom už Kukliš viedol zpravodajské oddelenie na DS, zriaďoval kartotéky, zoznamy apod. Za tým účelom mali nasadených dôverníkov v úradoch a tiež v KSS. Dr. Thurzo udáva, že najväčší záujem celého vedenia DS bol sústredený na VII. odbor Pov. vnútra a na všetkých jeho príslušníkov. Podľa jeho vedomia získavať potrebný materiál a informácie, ako aj dosadzovať ľudí na VII. odbor Pov. vnútra mal na starosti škpt. Kukliš. Pri jednej príležitosti, na miesto a čas si dr. Thurzo nepamätá, viedla sa debata, pri ktorej požiadali aj dr. Thurzu o spoluprácu a vtedy sa konkrétne jednalo na návrh dr. Lettricha. Bolo im nutné získať personál VII. odboru, ktorý je zamestnaný v dialnopickej ústrednej. Dr. Thurzo vie, že sa toto dr. Lettrichovi a Kuklišovi podarilo previesť, o čom mal taktiež dr. Thurzo presné poznámky.“

Také bezpečnostní komise sociální demokracie v druhé polovině roku 1947 zvýšily svou aktivitu. Mělo to několik příčin, například uvádění zákona o SNB do praxe a především stupňující se komunistické úsilí o ovládnutí bezpečnostních složek a jejich stranické zneužívání. Kromě těchto motivů, které vycházely z celkové vnitropolitické situace, přibyl i další, vnitrostranický a důsledek brněnského sjezdu sociální demokracie, především korekce dosavadní politiky, včetně personální: do čela bezpečnostní komise nastoupil Josef Kubát, známý člen bezpečnostního výboru parlamentu, kde vystupoval velmi kriticky proti poměrům v Bezpečnosti zaváděným komunisty a proti jejímu stranickému zneužívání, a složení bezpečnostní komise se změnilo. Události na politické scéně a hlavně v bezpečnostních složkách se odrazily v poměru sociální demokracie ke komunistům a k jejich počínání v ofenzivním nástupu k monopolní moci. Personální změny na ministerstvu vnitra a v Bezpečnosti dopadaly i na sociální demokraty. Postihovaly jak členy ve vysokých funkcích, tak ty na místech nižších. Ústředí sociální demokracie sestavilo seznam svých členů odstraněných z důležitých míst v bezpečnostní službě. Obsahoval 22 jmen s poznámkou „chybí ještě několik set dalších a drobnějších případů“. Mezi postiženými byl i František Vyhnanovský (odstraněn z místa bezpečnostního odboru MV), dále šéf kriminální ústředny MV (Dršina), šéf zemské kriminální ústředny v Čechách (Anděl), devět členů z osobního oddělení Bezpečnosti.

Ve sporech o Bezpečnost se počali sociální demokraté sblížovat s nekomunistickými stranami a tato tendence se odrazila ve vztahu Vilím – Krajina a zejména již zmíněném „paktu Zenkl – Laušman“. Přesto těžištěm činnosti bezpečnostních komisí sociální demokracie zůstávala opatření spojená s uskutečňováním zákona o SNB, politická práce s příslušníky strany v Bezpečnosti a ve vyšších funkcích a odpor proti jejich perzekuci.

V prosinci 1947 začali vytvářet i sociální demokraté informační systém, do kterého byli zapojeni i jejich příslušníci v Bezpečnosti. Již dříve jejich funkcionáři na ministerstvu vnitra (Vyhnanovský, Hoblík) a v Bezpečnosti (Prosser a další) poskytovali informace o poměrech a událostech nejen na svých pracovištích. Předávali je z vlastního rozhodnutí nebo na vyzvání příslušných pracovníků ústředního stranického sekretariátu. Příjemcem zpráv obvykle byl Ladislav Tůma, který fakticky vykonával funkci bezpečnostního tajemníka. Blažej Vilím některé informace dostával přímo, jiné mu předával Ladislav Tůma. Informační síť měla fungovat jako druhá cesta. Pronikala do krajů a okresů a na jejím

utváření se podíleli straničtí poslanci, kteří ve svém volebním kraji byli pověřeni úkolem jakéhosi ústředního instruktora. Informátoři měli podávat zprávy o politické situaci, o činnosti ostatních stran a o důležitých událostech. Zvláštní pozornost měli věnovat poměrům v Bezpečnosti, zejména počínání komunistů. Výstavba informační sítě začala opožděně, nepodařilo se ji zformovat v předpokládané struktuře. V důsledku toho se plně nerozvinul očekávaný tok informací. Převládaly ty, které poskytovali sociální demokraté ve funkcích na ministerstvech a v jiných centrálních institucích. Myšlenka na vytváření informačního systému se zrodila jako reakce na už fungující síť komunistické strany. Nejen posílání, ale i rozsah, výsledky a účinnost sociálně demokratické sítě stejně jako dalších stran se odlišovaly od komunistického zpravodajského systému. Nedosáhly a ani neměly možnost dosáhnout komunistické aktivity.

Zpravodajská služba sociální demokracie. (Agenturní zpráva – částečně prověřená.)

„V ústředním sekretariátě Čs. sociální demokracie je zpravodajskou službou pověřen dr. Ladislav Tůma. Jeho oddělení nese oficiálně název Osobní oddělení. Kromě služby zpravodajské, která je organizována tak, že strana má svoje exponenty a informátory ve všech důležitých úřadech, ministerstvech a podnicích, má ještě agendu jakéhosi smířčího soudu, případně vyřizování sporů mezi členy a členy a nečleny. Pomáhá mu Josef Šnejdr a pracuje tam též sekretářka Patejdlová. Dr. Ladislav Tůma, bývalý předseda Ústředního vysokoškolského svazu, podléhá vlivům jednak Vilíma, jednak Vojty Erbana.“

Ze zprávy o výpovědi J. Kubáta 19. 4. 1950 o utváření informačního systému: „Po založení této sítě volali hlavně Laušman a Vilím... hlavním úkolem této sítě bylo shromažďovat kompromitující materiál pro volby, chystané na rok 1948. V rámci celé strany bylo to provedeno tak, že o nutnosti zřízení zpravodajské sítě byli uvědoměni krajští a okresní tajemníci strany. Podáváním zpráv pak byli určeni bezpečnostní referenti v těchto krajích.“

Na Karlovarsku byl vytvořením této sítě pověřen Kubát. V Praze pak jako poslanec a člen bezpečnostního výboru měl Kubát několik spolupracovníků, kteří mu podávali zprávy o stavu a poměrech ve Státní bezpečnosti. Byli to: Major Prosser, dr. Hoblík, dr. Pokorný a Vyhnánovský z min. vnitra, dále pak bezpečnostní referent města Prahy dr. Šindler a dr. plk. Šefčík.“

Ze zprávy o výpovědi L. Tůmy 1. 4. 1950: „Vypovídá, že v první polovině r. 1947 si nechal představenstvem strany soc. dem. odhlasovat zřízení tzv. politických zmocněnců při generálních ředitelstvích obsazených příslušníky soc. dem. strany proto, že soc. dem. generální ředitelé neudržovali kontakt se stranou. Politické zmocněnci... podávali mu zprávy o poměrech v závodech, o vedoucích národních podnicích, o jejich práci, o průběhu výroby, o náladě dělníků a úředníků a jejich politickém složení, o vedoucích členech soc. dem., zejména jak plní politické úkoly strany. Veškeré zprávy, které Tůma dostal, předával Vojtěchu Erbanovi a Vilímovi jako svým představeným.“

Vedení Státní bezpečnosti považovalo za svou stranickou povinnost zkonstruovat zpravodajskou síť sociální demokracie. Tímto směrem se zaměřovali vyšetřovatelé a také jejich zprávy. Sledovanému záměru podřizoval své výpovědi Vojtěch Erban. S velkou dávkou zpravodajské fantazie líčil zpravodajskou síť vlastní, ale také Majera, Vilíma, Laušmana a dokonce Fierlingera. Jeho velkolepá síť zasahovala do všech ministerstev a jiných institucí i velkých podniků. Disponovala takovým množstvím in-

formátorů – podle jeho výpovědi, že ke zpracování jejich zpráv by potřeboval několik spolupracovníků. Ve skutečnosti pracovníky na vyšších místech – sociální demokraty, se kterými byl ve styku častěji nebo třeba pouze jednou a hovořil s nimi o jejich pracovních problémech nebo od něho žádali radu, pomoc, přicházeli si stěžovat – povýšil a prezentoval jako své informátory, členy jeho informační (podle vyšetřovatele zpravodajské) sítě. Mezi uvedenými „informátory“ se nacházeli jednotlivci, kteří poskytovali zprávy o poměrech na svém pracovišti, což bylo běžné ve všech politických stranách.

Nejpozději začala s výstavbou informačního systému strana lidová. Teprve v polovině února 1948 uložilo její ústředí krajským (a ty okresním) vedením „zařadit stálou zpravodajskou službu“. Tato povinnost příslušela stranickému aparátu. Od ostatních stran se lišila zaměřením informační činnosti – zaměřovala se především, až výlučně, na události spojené s parlamentními volbami. Stálá zpravodajská služba měla sledovat dění v předvolební kampani a poskytovat informace o mimořádných jevech, zejména o útocích proti straně. Směrnice sice doporučovaly některé metody (např. zasílání zpráv), které běžně používají zpravodajské instituce, ovšem zaměření na předvolební kampaň v činnosti stálé informační služby lidové strany dominovalo. Takovou aktivitu vykonávaly všechny politické strany. Výrazné zostření vnitropolitických poměrů vyvolané počínáním komunistů způsobilo, že informační zájem funkcionářů lidové strany ojediněle překročil hranice předvolebního boje.

Z dopisu krajského sekretariátu lidové strany v Mladé Boleslavi okresním sekretariátům (16. 2. 1948): „Zpravodajská služba. V době předvolební a již nyní je povinností sekretariátů zařadit stálou zpravodajskou službu. Místní organizace a všechny činovníky vyzvat k podávání hlášení o všech pozoruhodných událostech. Mohou být někdy rozšiřovány nepravdivé zprávy o našich funkcionářích, např. o změně stranické příslušnosti atd. V tom případě každou okolnost náležitě vyšetřit.“

Spojovací služba: Důvěrné a přísně důvěrné zprávy, jakož i údaje rázu organizačního, počty, výbory MO, OO a výbory odborů posílají po poslech. V poslední době docházejí zásilky značně poškozené, snad vinou vadného balení. I obyčejné zásilky řádně zalepiti a opatřiti nálepkami. Důležité zásilky balíkové opatřete pečeti. Poradte se s některým poštovním zaměstnancem, členem strany. Upozorněte na to všechny zaměstnance a funkcionáře.“

Řídící orgán v VII. odboru MV, který obdržel originál dopisu od svého agenta (T 4), dodával: „Tato důvěrná zpráva je důkazem toho, jak se ČSL připravuje na předvolební boj. Zřizováním zpravodajské služby při sekretariátech ČSL se bude snažit zachycováním místních událostí získati předvolební materiál.“

Na tomto místě je třeba zmínit, že již dříve, v roce 1946, kdy lidová strana prožívala vnitřní krizi, požádal František Hála, „druhý“ člen vedení lidovců, o službu zpravodajství. Helena Koželuhová tehdy vystoupila s kritikou vedení lidové strany. Zejména mu vytýkala přeceňování Národní fronty, spolupráci s komunisty a nedostatečný boj proti nim. Z obavy před oslabením pozice stávajících vedoucích (Jan Šrámek, František Hála) vznikla zmiňovaná Hálova žádost o pomoc zpravodajství. Došlo k tomu 16. 7. 1946 při

jednání ministra Hály s vedoucím funkcionářem zpravodajství Zdeňkem Tomanem. Toman obdržel v této věci od ministra Noska rozkaz, že „musím ministru Hálovi vyjít vstříc“.

Ze zprávy Z. Tomana ministru Noskovi (16. 7. 1946): „Pan ministr Hála se mi při rozhovoru zmínil o tom, že on i msgre Šrámek mají těžkosti v pražském kraji proto, že někteří členové strany – jako arch. Chomutovský a jistý Šrámek podporují Koželuhou a vedou kampaň proti němu i náměstkovi Šrámkovi. Prosil mě, abychom ho podporovali, že dobře víme, jak on i msgre Šrámek se chovali v Londýně a jak mají nyní pevnou politickou linii, která je přijatelná pro nás i pro SSSR.“

Dále mi pan ministr Hála sdělil, že osobní tajemník náměstka Šrámků Pecháček spolu s některými akademiky, jako Beiterem, Heinigem, Rennerem, Joe Hartmanem a Pavlištem, útočí na nynější vedení strany. Prosil mě, abych zjistil, jaké jsou to osoby, a naše poznatky mu sdělil.

Říkal, že dotyčný Šrámek se vydává za synovce pana náměstka Šrámků, ačkoliv tento s ním není v žádném příbuzenském poměru. Tento Šrámek prý v době nesvolby prohlásil, že prezidenta Beneše i msgre Šrámků by bylo třeba odstřelit. Rozvedl se se svojí manželkou, která jest učitelka, a nyní se chce znovu ženit. Pochází z Oseku u Lipně.

Arch. Chomutovský jest bývalý člen PNS a ze vzteku, že není poslancem, vede špinavou politiku proti Hálovi.

Dále mně ministr Hála prosil o zjištění informací ze soukromého života paní Heleny Koželuhoové.

Měl jsem dojem, že ministr Hála i msgre Šrámek se obávají, aby opozice ve straně v Praze nepřevládla.

Poznámka: Prosby ministra Hály budou splněny a výsledek jemu sdělen. Ve věci dr. Klášterského ihned zakročím.“

Zvýšená zpravodajská aktivita nekomunistických stran od poloviny roku 1947 byla reakcí na počínání komunistů vůbec, a v Bezpečnosti zvláště. Od ledna 1948 se přidal další motiv – blížící se parlamentní volby. Vedoucí činitelé nekomunistických stran počítali s tím, že ve volbách půjde o důležité, ne-li rozhodující mocenské střetnutí. Uvažovali i o variantě komunistického zneužití Bezpečnosti ve volbách a nevylučovali ani rozhodující střetnutí před volbami, během něhož by komunisté Bezpečnost zneužili v ještě větším rozsahu. Usilovali proto o rozšíření poznatků o událostech, o politickém dění, o poměrech v SNB, zejména o činnosti komunistů. Získané informace měly sloužit jak k obraně před chystanými útoky, tak v předvolebním zápase k vlastním útokům. Zpravodajskou činnost tohoto druhu vykonávaly všechny politické strany. Nejširší informační aparát a síť měli komunisté, buď vlastní, nebo využívali zpravodajské útvarů státní. Hlavně však jejich zpravodajský systém překračoval úzké informační poslání. Prostřednictvím rozsáhlé agentury v politických stranách a státních institucích zasahovali do života druhých stran. Nekomunistickým stranám se však nedařilo rozhodnout o účinné odpovědi na komunistický nástup k ovládnutí Bezpečnosti včas. Kromě dojednání společného postupu proti komunistické ofenzivě v Bezpečnosti zůstávaly opatrné, nerozhodné a nejednotné. Již zmíněný, ojedinělý pokus Vladimíra Krajiny a jeho spolupracovníků z ledna 1948 přišel pozdě a postrádal síly a prostředky schopné zastavit stoupající komunistické zneužívání

Již od roku 1945 do poloviny roku 1951 se uplatňovala nepsaná dohoda, podle které v KSČ za Bezpečnost odpovídal Rudolf Slánský, zatímco armáda spadala pod Gottwalda, ten si následující dva roky vzal na starost také Bezpečnost. V závěrech revizní a dvou rehabilitačních komisí ÚV KSČ a v oficiálních dokumentech do roku 1968 se však za hlavního viníka různých druhů represe označovala Státní bezpečnost a část justice. Vedoucí komunistické instituce a jejich členové (pokud sami neskončili jako oběti) zůstávali oficiálně bez viny. (Slánský s Gottwaldem na manifestaci KSČ v roce 1947)

Bezpečnosti. Její reorganizace a s ní spojené personální změny na vedoucích a velitelských místech byly v běhu.

K úkolům informačních struktur, které budovaly všechny politické strany, patřilo obstarávání zpráv o druhých stranách. Šlo o činnost prvořadě důležitosti a také obtížnosti. Informace, které sekretariáty nebo funkcionáři stran získávali od svých příslušníků o poměrech na jejich pracovišti nebo z jejich okolí, byly zcela běžné. Obvykle neobsahovaly žádná střežená tajemství, dokonce některé zaznívaly i na stranických nebo veřejných schůzích. Do kategorie vyššího stupně závažnosti náležely informace, které poskytovali pracovníci státních i jiných institucí svým stranickým činitelům o závažných záležitostech, jež se řešily na jejich pracovištích. Jednalo se o případy důvěrné nebo přímo tajné. Informace tohoto druhu často doprovázelo poskytování písemných záznamů a jiných dokumentů, i těch, které byly označené jako tajné. Všechny strany se snažily „vidět do kuchyně“ svých koaličních partnerů, vědět, co jejich vedoucí orgány chystají, znát názory a postoje těch, kteří utvářeli politická rozhodnutí. A také získat přehled o jejich vnitrostranickém životě, hlavně v ústředí i v nižších organizacích. Informační tok poskytoval poznatky, které členové a funkcionáři všech stran zaznamenali z rozhovorů se svými spolupracovníky, členy orgánů masových organizací a národních výborů. Takové informace pocházely „z druhé ruky“, nebyly prověřené a většinou se omezovaly na údaje málo důležité. Jen výjimečně vypovídaly o rozhodujících orgánech ústředních.

Z tohoto stavu vybočovala komunistická strana. Její vedoucí funkcionáři, zejména úzký okruh dirigentů ústředního aparátu, se již od roku 1945 souběžně s výstavbou husté organizační sítě své strany věnovali získávání svých informátorů ve stranách ostatních. Uplatnili zkušenosti z Komunistické internacionály, která takové praktiky svým stranám přímo doporučovala. Českoslovenští komunisté byli tedy ve vytváření informativních bodů víceméně úspěšní. Nejdále dospěli v sociální demokracii, poté následovala strana národně socialistická, menšími výsledky se mohli chlubit v Demokratické straně a s obtížemi pronikali do strany lidové. Organizátoři informačních zdrojů projevovali nespokojenost se zaostáváním aktivity v těchto dvou „slabých“ stranách. Nicméně i z nich dostávali množství poznatků dostačující pro určení postoje k nim. Nepříznivé důsledky zaostávání se však projevily ve druhé polovině roku 1947, v době ofenzivního komunistického nástupu k dosažení monopolní moci.

Informační „tykadla“ sestávala z tajných členů KSČ vyslaných do ostatních stran. Rekrutovali je z nespokojenců s politikou vedení své strany, z funkcionářů, jejichž představy o kariéře ve své straně se z různých důvodů nenaplnovaly, z „levicově“ orientovaných funkcionářů stran. K nejdůležitějším informačním zdrojům patřila agenturní síť politického zpravodajství Bezpečnosti. Plně ji ovládali komunisté a zásobovali získanými poznatky příslušné útvary nebo funkcionáře ústředního sekretariátu ÚV KSČ. Ofenzivní tažení komunistů k monopolní moci na podzim 1947 zásadně změnilo poslání informačních sítí v nekomunistických stranách. Dosud převažovalo poskytování informací o záměrech stran a o jejich vnitřních poměrech. Šlo o víceméně pasivní roli, kterou mohli vykonávat a také vykonávali jedinci nezávisle na sobě a většinou další informátory neznali. Na podzim 1947 se činnost informátorů posunula na vyšší stupeň. Cílem bylo vytvářet organizovanou skupinu, tzv. levici v jednotlivých nekomunistických stranách. Jejím úkolem bylo přenést do strany boj proti jejímu vedení, vyvíjet na něj tlak a v případech potřeby se „levice“ měla uchopit vedení strany. Byl to přechod od pasivní k aktivní roli. Podařilo se jej uskutečnit v sociální demokracii, podobný proces v národně socialistické straně přerušila únorová vládní krize roku 1948. V Demokratické straně teprve podzimní politická

Komunistická snaha o ovládnutí Bezpečnosti vyvrcholila na podzim 1947 po nástupu Josefa Pavla do bezpečnostního a branného oddělení ÚV KSČ, později na místo vedoucího tohoto oddělení. Ovšem jen několik let po úspěšném komunistickém převratu, v roce 1951, byl Josef Pavel zatčen, zprávu o zatčení podepsal jeho někdejší soudruh J. Hora.

krize vyvolaná komunisty na Slovensku pomohla k vystoupení tzv. opozice. Neexistence organizované opozice ovlivnila průběh a výsledek slovenské krize. Po jejím skončení představovalo opozici několik ojedinělých hlasů bez širší podpory. V lidové straně se do února 1948 pomalu postupovalo od sbírání sil k vytvoření skupiny nespokojenců.

Funkcionáři nekomunistických stran věděli o tom, že v jejich řadách jsou informátoři komunistů nebo politického zpravodajství. A to jak ti „nasazení“ nebo ke spolupráci získaní, tak ti, kteří se znali nebo i názorově sblížili s komunistickými činiteli. Avšak nevěděli přesně, které konkrétní osoby komunisté do jejich řad nasadili. Dosvědčuje to skutečnost, že pouze ve výjimečných, ojedinělých případech je odhalili a vypořádali se s nimi. Stav nejistoty vedl mezi vedoucími funkcionáři nekomunistických stran k podezírání. Následovala izolace jednoho či více „podezřelých“ z rozhodování o důležitých politických věcech. Z obavy, aby komunisté nebyli informováni o politicky choulostivých problémech, jednali o nich jen ti, o jejichž důvěryhodnosti se nepochybovalo. Přibývala důležitá rozhodnutí, která se rodila na poradách mimo oficiální vedoucí orgány stran.

Tato praxe se zkomplikovala, když komunisté začali s organizováním tzv. levice v ostatních stranách. Vznikající „levice“ sice ukázala příznivce spolupráce s komunisty, ale ještě neodhalila jejich skutečné informátory. Charakter, hloubka a rozsah vazeb představitelů „levice“ na komunistický aparát zůstávaly stále utajované. „Levice“ se prezentovala jako politický směr ve straně, někteří její vedoucí ji považovali za frakci, jiní za činnost v rozporu s programem a stanovami strany. Pouze v sociální demokracii dospělo formování „levice“ do stadia, které si vynutilo řešení. Bylo to ve chvíli, kdy si „levice“ vytvořila mimo stranu organizaci (Klub demokratického socialismu), která měla vedoucí orgány a vlastní časopis (Směr). Tato situace nastala v předvečer únorové vládní krize 1948. Postup sociálně demokratického vedení rovněž ovlivnila obava z důsledků rázného zásahu pro stranu, ve které vliv „levice“ nebyl bezvýznamný. Součástí únorového státního převratu provedeného komunisty bylo ovládnutí sociální demokracie „levicí“. Na začínající pokus o utváření „levice“ reagovalo vedení národně socialistické strany opatřením proti odborovým funkcionářům, kteří se měli stát zakladateli „levice“.

Vedoucí funkcionáři nekomunistických stran si přáli nebo se snažili získávat zprávy z ústředních kruhů, orgánů a aparátu KSČ. Nepodařilo se jim ale zajistit si stálý příliv informací. Neměli spolehlivé informátory na potřebných místech a vůbec nemohli uvažovat o vytvoření nějaké „opoziční skupiny“. Tyto praktiky nepatřily k zažitým metodám politické práce, jak tomu bylo u komunistů, a ač v členstvu i ve funkcionářských sborech KSČ existovala názorová různorodost, důvěra v politiku strany a autorita jejího vedení zůstávala neotřesitelná. V komunistické straně se v letech 1945–1948 tedy nevytvořily předpoklady pro vznik opozičního proudu. I spory osobní a mocenské, běžné ve vnitrostranickém životě masové strany, přehlušovala od poloviny roku 1947 jednotná vůle: pochod k politickému cíli – monopolnímu vládnutí.

Přesto se k funkcionářům nekomunistických stran informace z ústředí KSČ donesly. Zejména národní socialisté se v důvěrných jednáních a rozhovorech chlubil, že mají své informátory v ústředí KSČ. Naopak vedení KSČ znepokojovalo zjištění, že se o některých skutečnostech důvěrného rázu nekomunistické strany dozvídaly.

Neúspěšně skončila snaha vypátrat zdroje úniku. Hledání „dodavatele“ informací bylo tím složitější, že tajní členové KSČ nasazení do nekomunistických stran poskytovali dezinformační zprávy a přitom mohli hranici „dezinformace“ překročit a říci víc, než jim bylo povoleno. Kromě toho se vyskytovaly ojedinělé případy, kdy se ke spolupráci jako dodavatelé informací nabízeli „zhrzení“ funkcionáři KSČ nebo bývalí pracovníci politického zpravodajství. Jejich přínos byl omezený a prakticky málo užitečný. Šlo o jedince vyloučené z KSČ nebo propuštěné ze zaměstnání. Neměli už vazby na své působiště, dřívější pracoviště. Jejich informace se týkaly věcí, které už nekomunističtí představitelé obvykle znali. Navíc se vedoucí funkcionáři obávali, aby dobrovolně se hlásící informátoři nebyli skrytí komunisté, a tak se trvalým stykům s nimi vyhýbali. Údaje, které někdy ze získaných informací o ústředí KSČ pronikly na důvěrných poradách nekomunistických činitelů, nesvědčily o jejich pravdivosti. Nepocházely z důvěryhodných zdrojů.³⁵

³⁵ V. Krajina na poradě tajemníků ústředí nár. soc. strany 19. 2. 1948: „Komunisté nám vyhrožují a snaží se pomocí agentů provokatérů nár. soc. diskriminovat. My nepotřebujeme agenty provokatéry. K nám sami přijdou poctiví lidé z ústředního aparátu KSČ, kteří nám hlásí všechna protidemokratická usnesení a činy.“ – Ojedinělý případ J. J., který byl členem nár. soc. strany od r. 1946 a také KSČ. Pracoval na ZOB-II, poslán do nár. soc. strany, ale propuštěn ze ZOB. Rozhodl se pracovat pro funkcionáře nár. soc. (V. Krajinu, O. Horu). Z KSČ vyloučen. Ve zprávě oblastní úřadovny StB v Praze z 31. 3. 1948: J. J. je sám dobrodružné povahy a má nepochybný značný sklon k intrikánství, takže jeho údaje nelze v mnoha bodech považovat za věrohodné.“ (Šlo o údaje o V. Krajinovi sdělené v březnu 1948 ve vazbě.)

SPORY O BEZPEČNOST

[1945–1946]

Politický život poválečného Československa poznamenaly spory o Bezpečnost. Propukly už v roce 1945 a stále se zostřovaly – pouze krátkou dobu panovala mezi politickými stranami shoda a schopnost dojít ke kompromisu. Rozpory narůstaly, byly stále ostřejší, a jeden z nich se stal v únoru 1948 bezprostředním podnětem vládní krize. S vyhročováním rozporů se měnily politické fronty a seskupení účastníků sporu. Nejdříve se scházeli straníční funkcionáři v rámci tzv. Národní fronty v Bezpečnosti, ale tři roky poté už mezi nimi existovala jasná dělicí čára – komunisté na jedné straně a jednotný protikomunistický blok na druhé.

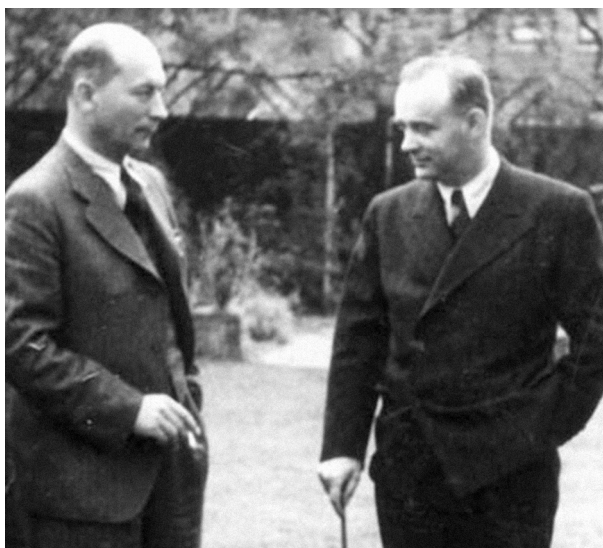
Převažovaly konflikty, ve kterých vystupovaly politické strany, jejich vliv se však promítal také nepřímě, a to prostřednictvím tzv. odborníků, kteří se klonili ke stanovisku některé politické strany nebo se podíleli na formulování jejího postoje. Rovněž se vyskytovalo mnoho různých názorů uvnitř politických stran na příčiny, charakter a řešení nepříznivé situace v Bezpečnosti.

Funkcionáři nekomunistických stran Bezpečnost kritizovali opakovaně. Spory mezi stranami se nejen množily, ale také zostřovaly. Jejich podstata stále viditelněji pronikala na veřejnost a vzájemné útoky politických stran byly chápány jako jejich zápas o pozice či ovládnutí některých bezpečnostních složek. Nekomunistické strany se snažily zabránit monopolnímu ovládnutí mocenskopoliticky nejdůležitějších útvarů Bezpečnosti komunisty a jejich stranickému zneužívání a usilovaly o účinnou kontrolu nad nimi. Komunisté naopak obvykle kritické hlasy svých koaličních partnerů odmítali, označovali je za útok na oficiální bezpečnostní politiku, za službu nepřátelským kruhům, za jejich ochranu a také za útok na komunistickou stranu. Jakoukoli kritiku odsuzovali, odpovídali na ni protiútokem a pouze ve výjimečných případech byli donuceni k ústupkům a ke kompromisům. I za této situace hledali a většinou s větším či menším úspěchem nacházeli cestu, jak prosazovat své záměry. Výsledek sporů ovlivňovaly pozice politických stran v bezpečnostních složkách. Nejvíce konfliktů a těch nejostřejších vyvolávaly poměry v politických složkách. Ve zpravodajství měli komunisté rozhodující až monopolní postavení, ve Státní bezpečnosti o získání takového stavu usilovali.

Poměry v Bezpečnosti, a zvláště počínání dvou politických složek v letech 1945–1948, zaujímaly mezi spornými a konfliktními tématy přední místo a od jiných témat vnitropolitického vývoje se odlišovaly právě svou stálostí. Jejich kritika nepřicházela jako náhodná a jednorázová, navíc politická akce, jak tehdy tvrdili komunisté, ale jako výsledek nepřetržitého pozorování zainteresovaných funkcionářů nekomunistických stran.

Bezpečnost patřila k nejdůležitějším bodům sváru v tehdejších, právě probíhajícím zápasu o charakter republiky.

Do listopadu 1945 se spory týkaly zejména jednotlivých stížností a poukazů na nepřístojné počínání některých příslušníků bezpečnostních složek. Většinou šlo o vzájem-

Josef Bartík od osvobození zastával funkci vedoucího odboru ministerstva vnitra, do něj spadalo i politické zpravodajství. Komunisté na vyšších místech v Bezpečnosti takové obsazení důležité pozice ale neuspokojovalo, Bartíka považovali za dosazeného prezidentem Edvardem Benešem. Případ Bartík se stal jedním ze stěžejních sporů v rámci Bezpečnosti. (Na fotografii Josef Bartík a František Moravec ve Velké Británii v roce 1939.)

ně nesouvisející události a jako takové se i řešily, obvykle v rámci koordinačního výboru bezpečnostních komisí politických stran nebo jednáním s resortním ministerstvem vnitra. Jednání převážně končila dohodou. V závažnější rozpory v tomto krátkém revolučním období se vyhrtily neshody kolem přípravy prezidentského dekretu o Sboru národní bezpečnosti. Názorové rozdíly se nepodařilo překlenout kompromisem, takže dekret se vůbec do vlády nedostal.

Již tehdy, v půlročním poválečném období, se dostala kritika za hranice jednání Národní fronty a ministerstva a pronikla na veřejnost. Zejména národní socialisté veřejně a oprávněně poukazovali na nezákonnosti, kterých se dopouštějí příslušníci Bezpečnosti. Šlo o ojedinělé případy, většinou se týkaly poměrů v internačních táborech a vyšetřování retribučních věcí. Kritiky, stížnosti a volání po nápravě sice přibývalo, ale mířily zejména proti přímým původcům nezákonností, nikoliv proti bezpečnostnímu sboru jako celku, přesněji proti jeho vedení. Zvláště se zcela vyhýbaly resortnímu ministru Václavu Noskovi. Změna nastala po půlroce. Od listopadu fungovalo Prozatímní národní shromáždění a kritika se přenesla na jeho půdu. Nejvíce do bezpečnostního výboru a v menší míře na plenární schůzi parlamentu. S blížícími se řádnými parlamentními volbami se spory stupňovaly a po volbách v květnu 1946 tato tendence ještě sílila.

Kritika jednotlivých sporných případů přerostla postupně v trvalý zápas o Bezpečnost, provázený velmi ostrými konflikty. Tento posun se vyznačoval dvěma novými znaky. S kritikou začali národní socialisté, konkrétně jejich funkcionáři „přes Bezpečnost“ a jim patřila role iniciátora a nejostřejšího kritika. Postupně se k nim přidávali zástupci dalších nekomunistických stran a tento trend později vedl až k vytváření sjednocené protikomunistické opozice v záležitostech Bezpečnosti. Druhý posun se týkal adresátů kritiky. Ta už mířila proti vedoucím komunistickým funkcionářům v Bezpečnosti s požadavkem jejich výměny.

Kritika jednotlivých nezákonných činů příslušníků SNB se proměnila v trvalý zápas o Bezpečnost. Střetávaly se dvě tendence, jejichž souboj stále silněji ovlivňoval vývoj na vnitropolitické scéně. Komunisté usilovali o ovládnutí bezpečnostní složky a jejich vládní partneři tomu chtěli zabránit, a zamezit tak stranické zneužívání Bezpečnosti. Zá-

pas se odehrával na všech frontách, v hromadných sdělovacích prostředcích, v parlamentu, ve vládě, v Národní frontě, na schůzích veřejných i stranických. Existovala rovněž různá témata sporů s rozdílným stupněm jejich politického významu. Všechny spory, malé i větší, měly společný základ, společného jmenovatele a tvořily součást, v té době již trvalého, zápasu o Bezpečnost.

SPOR O BEZPEČNOSTNÍHO REFERENTA

V lednu 1946 propukl spor o funkci bezpečnostního referenta českého zemského národního výboru. Funkci chtěli národní socialisté, komunisté se odmítli této pozice vzdát. Záležitost se přenesla na schůzi Národní fronty a podnítila ostrou diskusi, během níž se zejména národní socialisté odvolávali na dřívější nepsanou dohodu politických stran, podle které bude problémy Bezpečnosti řešit předsednictvo vlády (složené ze zástupců všech vládních stran) a každý jeho člen může realizaci rozhodnutí kontrolovat. Národní socialisté však svůj požadavek neprosadili a komunisté nenaznačili ani špetku ochoty k ústupu či kompromisu. Naopak ještě vyhrotili situaci, a dali tak najevo přesvědčení o svém monopolním právu na tyto funkce:

Ze zápisu diskuse Národní fronty 21. ledna 1946, kdy na programu byl referát vnitřní bezpečnosti zemského národního výboru. Předsedající úvodem konstatoval, že dosud není o věci rozhodnuto, nepodařilo se dospět k dohodě KSČ a strany národně socialistické.

Petr Zenkl: „Po volbách do zemského národního výboru uplatňovali národní socialisté nárok na tento aparát. Strana komunistická ústy posl. Kopřivy se proti tomu postavila s odůvodněním, že referát vnitřní bezpečnosti nesmí mít národní socialisté, ježto tito by chránili kolaboranty. Za tohoto stavu musí jeho strana trvat na svém požadavku, ježto byla před národem designována jako ochránkyně kolaborantů.“

Rudolf Slánský: „Žádá, aby byli pochopeni, že nemohou před volbami nejdůležitější resort postupovat druhé straně. Je to pro komunistickou stranu neúnosné.“

Vladimír Krajina: „Také národním socialistům musí být dána příležitost, aby do věci nahlédli. Konstatuje, že zjistil, že orgány bezpečnosti se vyptávají, není-li znám nějaký materiál proti Krajinovi. Musí [nár. soc.] do toho vidět. Nesmí se to dělat stranicky. Byl perzekvován za protektorátu a nerad by byl perzekvován i nyní.“

Václav Nosek tvrdil, že Krajinovo obvinění není pravdivé, kdyby však bylo, viníky potrestá.

Blažej Vilím: „... pokud ví, je nějaká dohoda v tom smyslu, aby věci vnitřní bezpečnosti byly vyřizovány v celém prezidiu.“

Jan Šrámek vyzval L. Kopřivu, aby výrok o tom, že by národní socialisté chránili kolaboranty, odvolal, stalo se.

Blažej Vilím znovu: „... svého času se všechny strany dohodly, že věci vnitřní bezpečnosti budou vyřizovány v prezidiu a že všichni členové prezidia budou mít možnost vše kontrolovat.“

Václav Nosek: „... za rozhodnutí bezpečnostních orgánů odpovídá ministr vnitra.“

Prokop Drtina: „... jeho strana žádá o pražské referáty právem, poněvadž dosud nemá resort vnitra ani v žádné zemi, ani v žádném městě.“

Václav Nosek: „... jako ministr vnitra chce mít důvěru ke všem referentům vnitra.“

Jan Šrámek: „... ministr vnitra musí mít důvěru i k jiné straně Národní fronty.“

Václav Kopecký: „... referát má zůstat v rukou strany, která má důvěru dělnictva a která má autoritu u mas.“

Petr Zenkl: „... tento výrok ministra Kopeckého rozbíjí všechno, co bylo dosud jaksi sjednáno.“

Zdeněk Fierlinger: „Musíme být šťastní, že se nám dělnictvo nebouří. Je to nebezpečné.“

Petr Zenkl: „... tato spolupráce [v Národní frontě] není tak ideální.“

Václav Kopecký: „... kdyby národní socialisté referát dostali, budou konflikty na ulici.“

Petr Zenkl: „... se proti tomu ohražuje a uvádí, že si již nedají dělnictvem hrozit. Není to jako před pěti měsíci. Také národním socialistům slibují závodní rady, že jejich podniky půjdou na ulici.“

PŘÍPAD JOSEF BARTÍK

Spor v Bezpečnosti, který lze řadit mezi spory významného charakteru, se týkal Josefa Bartíka, tehdy plukovníka, později generála. Od osvobození zastával funkci vedoucího odboru ministerstva vnitra, do kterého spadalo i politické zpravodajství. Komunisty na vyšších místech v Bezpečnosti takové obsazení důležité pozice neuspokojovalo. Josefa Bartíka považovali za dosazeného prezidentem Edvardem Benešem, někteří to chápali jako ocenění jeho zásluh v odboji a jako projev přátelství, jiní za špatný úmysl, namířený proti nim. Skutečná příčina nespokojenosti spočívala v poměrech v politickém zpravodajství a StB, konkrétně v politickém rozvrstvení jeho příslušníků. Vytvořila se zde pro komunisty vnitřně rozporná, nepříznivá a pro některé neudržitelná situace. V ústředně – odboru „Z“ – převládaly osoby jiné politické orientace. Zřejmě proto, aby Josef Bartík uklidnil komunisty, nebo ze známosti z působení u předválečné vojenské zpravodajské služby povolal sice jako svého zástupce komunistu Bedřicha Pokorného, ale většinu míst obsadil bývalými zpravodajci z první republiky nebo ze západního odboje.

Kritika poměrů v úseku řízeném Bartíkem přicházela vedoucími komunistům od zasvěcených soudruhů. Výtky se vyznačovaly dvěma společnými rysy. Kromě poukazu na nebezpečný stav a škodlivé pracovní metody šlo o upozornění, že vedoucí místa jsou obsazena důstojníky západní orientace – benešovci. Neustále zaznívaly výzvy k urychlené nápravě. Požadavky směřovaly k uspokojení komunistického zájmu na změně personálního obsazení zpočátku jen důležitých funkcí v odboru „Z“ a jeho podřízených útvech.

Ze zprávy o J. Bartíkovi a poměrech v odboru Z zaslané 1. listopadu 1945 komunistou Romanem evidenčnímu odboru KSČ, K. Švábovi: „Jeho dnešní styky jsou velmi rozsáhlé. Nejintenzivnější jsou s vyslancem Smutným z prez. kanceláře, Jaro Stránským, Ripkou, Jurajem Slávikem a jinými činiteli tohoto ražení.

Přitom jeden čas koketoval se stranou [KSČ] a několikrát prohlásil, že hodlá vstoupit do KSČ. Nyní o tom již nemluví, patrně pod dojmem šeptandy, že se po zvolení Proz. Nár. shromáždění změní režim a že dojde k rekonstrukci vlády ve smyslu, který je znám.

Má své vlastní zdroje zpráv. Ze zahraničí dostává od našich agentů zprávy a teprve to, co uzná za vhodné, dává dál svému zahraničnímu oddělení k zpracování a využití. Do poslední doby byl on jediný, který měl právo a možnost posílat agenty do zahraničí.

Má své agenty, zpravodaje a důvěníky, své vlastní kanceláře s řadou lidí – něco jako prezidium a personální oddělení zároveň. Věčně tam čeká řada lidí a návštěv. V jeho okolí jsou jen lidé na slovo vzatí, jemu naprosto oddaní. Tam nikdo z našich nepronikne, a když přece, je mustrován pohledy naprosto nedůvěřivými. Odbor Z, jehož je B[artík] šéfem, je novým odborem a přijímá stále nové zaměstnance. Tak před třemi měsíci, koncem července, měl tento odbor v ministerstvu 60 zaměstnanců. Nyní jich má 124 – z toho bylo přijato kpt. Pokorným (naši lidé) pět osob, ostatní přijal B. sám. V pravém slova smyslu sám, poněvadž ani závodní rada, ani ministr do toho nemluví. – Tak kupř. dr. Koc, dr. Snížek, dr. Nehut, dr. Kotík, všichni bývalí agrofašisté, kteří byli zaměstnáni po celý protektorát v Obilovstvu... kde jasně a nekompromisně tito pánové vystupovali jako přátelé okupantů a netajili se svými sympatiemi k fašismu. A nyní jsou ve zpravodajském odd. ministersva vnitra přijati B. ... Je zde ještě celá řádka lidí naprosto nemožných a pro lidovou demokracii neúnosných. Tak kupř. dr. Zavadil, vedoucí pátracího odd., je vyložený fašista, nepřítel nejen všeho komunistického, ale všeho lidového a demokratického. Druhý takový výtečník je dr. Karel Palát, vedoucí pasového oddělení. Vyložený fašista...

Nutno si uvědomit, že odbor Z má 12 oddělení (kromě sekretariátu), z nichž jen dvě jsou vedena komunisty: obranné – kpt. Pokorný, a zahraniční – dr. Toman. Ostatní jsou v rukou lidí Bartíkových, z toho tři z nejdůležitějších: hospodářská špionáž, odd. agenturní a pátrací a odd. pasové jsou v rukou vyložených fašistů. Přitom i v odděleních vedených Pokorným a Tomanem jsou lidé Bartíkovi, takže i tato odd. nemohou učinit nic, o čem by se B. ihned nedověděl.

Tak kupř. zatímco B. věrní lidé mají povětšinou již řádné zpravodajské legitimace a jsou i zaměstnanecky přijati a v služebním poměru, všichni komunisté až na dva (Pokorný, Toman) nemají ani legitimaci, ani nejsou v řádném zaměstnaneckém poměru. Je z toho vidět, že je vše připraveno pro ten ždaný moment, kdy by se změnil režim ve vnitru, aby mohli být bez obtíží hozeni přes palubu.

Závěr: Kdo má v rukou ministerstvo vnitra, ovládá stát. Kdo má v rukou odbor Z ovládá ministerstvo vnitra a jeho orgány, zejména orgány státní a národní bezpečnosti... toto je v rukou bartíkovců, šifra je v rukou b., dálnopis také, telefon také, pátrání také, polská otázka také; jedno je u nás a v našich rukou, Němci, SS, SA, Wehrwolf a celá ta stará historie okupace s celou řadou papírů. Vynakládáme vše na to, aby aparát pol. zpravodajství dole byl v našich rukou. To se nám daří. Zde jsem se zařadil také já s celou energií. Je nezbytně třeba, aby jeho hlava, odbor Z a jeho vedení přešlo také do našich rukou. Čím dříve, tím lépe."

Komunistickým činitelům v Bezpečnosti a také jejich stranickým představitelům se jevila jako rozhodující krok na cestě k plnému ovládnutí politického zpravodajství a StB výměna Josefa Bartíka. Počítali s tím, že by tak podnítili sérii následných personálních i organizačních opatření. Předpokládané přesuny se uskutečnily. K první a hlavní sérii přesunů dal nepřímo podnět v přesvědčivém náznaku Rudolf Slánský a angažoval se i Štěpán Plaček, tehdy vedoucí útvaru politického zpravodajství v zemském odboru bezpečnosti (ZOB-II).

V říjnu 1951 (ve vyšetřovací vazbě) vyličil Š. Plaček „případ Bartík“ podrobně, s jistým nadsazením svých zásluh. Hlavně však jako zanícený komunistický zpravodajec v něm viděl agenta a nepřítele režimu. Ze zápisu o výpovědi: „Tuto funkci [vedoucího odboru Z] Bartík vykonával přibližně do ledna 1946, když jsem odhalením jeho protikomunistické zpravodajské aktivity způsobil jeho pád. Osobně jsem s ním přišel do styku jen jednou... O Bartíkově činnosti nemám přímých poznatků až na ty, jejichž pomocí jsem ho kompromitoval, a vše, co o jeho reakčním postoji mně je známo, vím jen od druhých osob. O odstranění Bartíka usilovala komunistická strana, neboť tento v Londýně řídil pro dr. Beneše zpravodajskou práci v duchu protikomunistickém a ve spolupráci s britskou tajnou službou. Bylo proto možno říci, že na ministerstvu vnitra, v jehož čele stál komunista Nosek, je státní bezpečnost a její zpravodajství v rukou představitele buržoazie a britského agenta. Bylo proto třeba tento neúnosný stav odstranit a příznivá náhoda mi k tomu dala možnost.“ Následoval popis informace, kterou obdržel od neseriózního informátora. Š. Plaček falešný poznatek telefonicky sdělil Bartíkovi „z obavy, že snad se Bartík o věci dozvěděl“ a nenapadlo ho podezření, že obstarávají zprávy o něm. Plaček „chtěl zahladit stopu po naší snaze ho [Bartíka] kompromitovat.“ Na jiném místě a v jiné souvislosti ujišťoval: „Podnět k odstranění Bartíka vyšel ještě v roce 1945 od gen. tajemníka KSČ Slánského, který mně při jedné příležitosti přímo uložil, abych se snažil najít důkazy, jichž by se dalo použít pro odhalení Bartíka. Tehdy mi přišla na pomoc šťastná náhoda...“ Tolik vyhledávanou kompromitaci zařídilo zatčení Josefa Vondráčka (krycím jménem Pospíšil), který byl spolupracovníkem nacistické Sicherheitsdienst. Podle Š. Plačka se příběh vyvíjel takto: Vondráček „po osvobození uprchl do Bavorska, avšak brzy po tom se vrátil do Prahy, kde na MV nabídl své služby plk. Bartíkovi. Jeho nabídka byla Bartíkem přijata a Vondráček, vybaven jakousi prozatímní legitimací na jméno Pospíšil, byl používán jako agent a odevzdával svá písemná hlášení na MV Bartíkovi, dr. Zavadilovi neb některým jiným z Bartíkova aparátu. Jsa agentem MV nebyl retribučně stíhán, což patrně bylo protislužbou. Celou tuto věc jsem odhalil náhodně při pátrání po zcela jiném Vondráčkovi. Když jsem zjistil, že Josef Vondráček se ve svém bydlišti v Praze na Vinohradech vydává za zaměstnance MV, dal jsem jej zatknout. Toto provedl orgán Ladislav Zelenka, do jehož rukou se při tom dostaly kopie zpráv Vondráčkem dosud na MV odevzdaných. V oné době jsem byl vedoucím mnou založeného oddělení PZ na ZOB II v Praze a při čtení těchto kopií jsem pochopil, že máme konečně v rukou důkaz o neloajlnosti Bartíka vůči min. Noskovi, neboť tu šlo zřejmě o zpravodajství se zaměřením protikomunistickým a v opatrné formě protisovětským. Byla to řada situačních zpráv o vnitropolitické situaci a o náladách mas a pamatuji si, že tyto zprávy byly zahroceny proti Zápotockému. Dále tu byla řada zpráv udánlivě získaných pomocí Vondráčkových spojek na Plzeňsku, z Bavorska, a to od jakési organizace UNDO, což měla být demokratická odnož ukrajinské protisovětské emigrace...

Ihned po zatčení Vondráčka žádalo MV ode mne jeho okamžité propuštění. Byla to známá osoba z Bartíkova oddělení, ale dnes již nevím kdo. Příkaz však byl dán s odvoláním na gen. Bartíka. Dotyčné osobě z MV jsem popřel do telefonu, že moji orgánové Vondráčka zatkli a dokonce jsem slíbil, že se pokusím zjistit, kterou složkou byl zatčen. Mezitím se usilovně opisovaly Vondráčkovy zprávy, neboť jsme neměli na ZOB II fotokopícké přístroje. Počítal jsem s možností, že se dostaví Bartík osobně a zatčeného Vondráčka nám z budovy odvede. Rozhodl jsem se však zůstat

důsledným v subordinaci a Bartíka popřípadě v budově zajmout. O svém postupu jsem v noci uvědomil KSČ. Do rána kopie byly přepsány a byl to Karel Šváb za ústředí KSČ, jenž je ihned předložil ministrovi Noskovi s otázkou, zdali mu Bartík o těchto zprávách referoval. Ukázalo se, že jsem se nemýlil v předpokladu, že jde o tajnou činnost Bartíka, neboť ministr tyto zprávy neznal.

Mezitím jsme Vondráčka skryli v kterémsi soukromém bytě, kde byl stále hlídán. Bylo třeba ho vyslýchat na osobu Bartíka, ale nemohli jsme tak činit, jsouce Bartíkovi podřízeni. Proto provedl ministr Nosek výslech s Vondráčkem sám. Vyslýchal ho v přítomnosti Emila Hršela a můj a za přítomnosti Zelenky a dalších, a to v budově ZOB II v Praze. Zapisovatelem byl Filka. Současně ministr Nosek dal Hršelovi a mně plnou moc pokračovat v těchto výsleších v jeho zastoupení, takže všechny tyto protokoly byly v záhlaví označeny jako materiály ministra vnitra jako osoby vyslýchající a nikoliv jako materiály ZOB II. Nosek Vondráčka vyslýchal dobře a přibližně si dal vylíčit jeho agenturní činnost pro Bartíka a zcela odborně se také vyptával po Vondráčkově subagentuře. Těmito protokoly byl získán důkaz proti Bartíkovi a opíraje se o tento materiál Nosek tohoto ze služeb MV propustil. Tehdy mi ústředí KSČ osobou gen. taj. Rudolfa Slánského vyslovilo svoje uznání za docílený úspěch v odhalení Bartíka.

Vondráčka jsme tuším ještě 14 dnů drželi ve vazbě a pak jsem ho převerboval, neboť sám min. Nosek mně řekl, že bychom si konečně tohoto profesionála mohli nechat. Vondráčka jsme vzali do písemného zpravodajského slibu a ze své strany jsme mu slíbili beztrestnost za příslušnost k SD, avšak s tou výhradou, že nevyjde najevo udavačství a že nás nepodvede ve zpravodajské práci.“

Odstranění Josefa Bartíka z vedoucí funkce ve zpravodajství si Štěpán Plaček připisoval za svou zásluhu i v době svého marného úsilí o návrat do KSČ a o stranickou rehabilitaci. V roce 1963:

„Teď proč padl Bartík: Já jsem byl jednoho názoru, že Bartík musí pryč, že jako člověk, který tolik roků vedl benešovskou zpravodajskou službu, nemá v čs. bezpečnosti co dělat. Je nutno ho dostat pryč. Je to jedna z nejzajímavějších věcí, že Beneš v Londýně si nechal dělat zpravodajství od protibenešovců Ingra, Bartíka a jiných z vojenské kliky. Ministr mi řekl, že musí mít nějaký důvod. Já jsem zkoušel všechno možné. Zjistil jsem, že Bartík spolupracuje s jistým Vondráčkem, bývalým agentem SD, který mu předává zprávy proti komunistům. S tímto materiálem šel ministr Nosek k Benešovi a s tím, že trvá na tom, aby Bartík byl zbaven funkce, což se stalo.“

A v roce 1968, týden před vpádem spojeneckých vojsk do Československa, popsal autorovi událost:

„Jak došlo k zatčení agenta Vondráčka? Hledal se jiný Vondráček, a proto se věnovala v roce 1945 pozornost všem osobám tohoto jména. Úředník ZOB II Ladislav Zelenka zjistil, že na Vinohradech bydlí jistý Josef Vondráček, o němž domovník říká, že je zaměstnancem ministerstva vnitra. Tam bylo zjištěno, že takový zaměstnanec neexistu-

je. Vondráček byl zatčen a předveden ke mně. Ihned uvedl, že je agentem tehdejšího šéfa čs. bezpečnosti a zpravodajství generála Bartíka, že je původně britským agentem (průhledná lež) a že za okupace byl zaměstnancem SD stejně jako jeho bratr. (Poznámka: Jeho bratr byl později pro to popraven. Stala se zřejmě chyba. Lépe by bývalo pracovat s jeho bratrem a Josefa popravit. To je názor mnoha zpravodajců.)

Vondráček uvedl, že v pražské revoluci utekl do Bavorska a že se dobrovolně vrátil a nabídl své služby generálovi Bartíkovi, jenž je přijal.

Ve Vondráčkově aktovce jsme našli kopie zpráv, které odevzdal Bartíkovi. Byly to fantastické zprávy o jakési ukrajinské organizaci v Bavorsku, ale též protikomunistické zprávy, např. pomluvy o s. Zápotockém.

Jak byl vyslýchán Vondráček? Poněvadž jsem nemohl vyslýchat proti svému šéfovi Bartíkovi, dostavil se na mé požádání ministr vnitra Václav Nosek a byl v protokolu uveden jako vyslýchající. Jako jeho zástupce v tomto výsledku jsem byl uveden já. Vondráček přiznal, že dotyčné zprávy Bartíkovi odevzdal.

O Bartíkovi. Konečně měl ministr Nosek příležitost zbavit se Bartíka, kterého mu vnutil prezident Beneš. Bartík v Londýně perzekvoval komunisty a samozřejmě musel úzce spolupracovat s britskou tajnou službou. Nyní Nosek položil Bartíkovi otázku, zda dostal zprávy o Zápotockém od Vondráčka, a když tento přitakal, ptal se ho, proč mu je nepředložil. Bartík řekl, že tak neučinil, protože zprávy nebyly prověřeny. Nosek mu na to prohlásil, že mu nevěří, že jde o činnost proti KSČ a takto odůvodnil prezidentu Benešovi, že k Bartíkovi ztratil důvěru a že ho propouští.³⁶

Zásluhy si připisovali i další. J. Veselý v roce 1955:

„A teď tady [1945] zatím se dělaly všechny možné intriky, jak toho Bartíka, který zde seděl v 5. patře jako pánbůh a měl tam asi 150 lidí a který vedl zpravodajskou práci v Londýně, nyní se přebarvil na soc. demokrata, jak ho odstranit. On samozřejmě pracoval s pravičáky a nakonec něco prohloupil, naši šli po něm a ZOB našel nějaké jeho dokumenty a pak na ÚV – to tehdy byl vedoucím bezpečnostního s. Vodíčka. Já a Nosek jsme hovořili o tom, že je to mimořádná příležitost, jak se Bartíka zbavit a Nosek že udělá paseku. Zavolal si Bartíka a řekl mu, že to, co dělá, je přímo proti duchu lidovědemokratického státu a že ho tam trpět nebude. Tak v lednu 1946 vypadl Bartík.“ [NA, f. Komise 1955–1957/II.]

Josef Bartík byl vyslýchán k případu Štěpána Plačka 12. října 1951. Přiznal, že se s ním fakticky sešel pouze jednou a několikrát s ním mluvil telefonicky. Zatčení Vondráčka-

³⁶ Š. Plaček vypovídal k Vondráčkovi již 9. 1. 1946. Dostal zprávu o „nebezpečných dokumentech“ získaných při domovní prohlídce. Z protokolu o výsledku Š. Plačka, který prováděl E. Hršel, jeho nadřízený. Obsah výpovědi vyvolává myšlenky na připravované provokaci. Š. Plaček: Večer, resp. v noci dne 5. ledna 1946 volal mě opětovně do kanceláře telefonicky pán, jenž se představil jako Jandák a uvedl, že volá ze svého soukromého bytu z pověření p. dr. Zavadila z ministerstva vnitra, jehož jest podřízeným úředníkem. Mimo jiné uvedl, že jistému Josefu Vondráčkovi, jenž udánlivě byl zajištěn orgány, jež se vykazaly legitimací ZOB II, byly – jak zjistil v bytě zajištěného – zabaveny neznámými orgány určité listinné materiály, jež jsou takové povahy, že by mohly ohrozit přátelské styky ČSR s jednou spojeneckou velmocí, kdyby se dostaly do nesprávných rukou. Materiály jsou velmi delikátní povahy a nelze vyloučit, že by někdo ochotně dal i statisíce zejména za jeden z dokumentů. Vondráček jest spolupracovníkem SD a též spolupracovníkem IS. Pan Jandák byl velice

-Pospíšila, které vedlo k jeho odvolání, hodnotil zcela jinak: „Dr. Plaček nese velkou odpovědnost... za to, že způsobil zatčení agenta Pospíšila, neboť tím znemožnil odhalení špiónážní sítě polské a anglické výzvědné služby, která již v roce 1945 pracovala z Řezna v Bavorsku přes naše území do Polska a SSSR.“

Bartík ve funkci vystřídal jeho dosavadní zástupce komunista Bedřich Pokorný. Byl pouze pověřen vedením a na tomto místě se neudržel dlouho. Necelý rok. Ještě za něho připravovali komunisté rozsáhlé změny v organizaci politického zpravodajství včetně změn personálních.³⁷

PŘÍPAD FRANTIŠKA SCHWARZE

Případ Františka Schwarze byl zcela jiného druhu. Schwarzův vězeňský osud vyvolal u zainteresovaných zpravodajců různá podezření, šetřením nikdy nepotvrzená ani nevyvrácená. František Schwarz byl před válkou poslancem Stříbrného ligy, se kterou se však rozešel a působil poté jako nezávislý poslanec. V kritickém období 1938–1939 vystupoval proti vládní politice, za udržení Československa. V londýnském exilu patřil mezi kritiky a odpůrce Edvarda Beneše a jeho odbojové politiky. Nejdříve spolupracoval s generálem Lvem Prchalou, s ním se ale rozešel pro jeho orientaci na závislou spolupráci s Poláky. Proti Benešovi a jeho exilové politice bojovat nepřestal a „protibenešovskou linii“ nepustil do konce svého života.

Z Londýna se hned po konci války nevrátil, zřejmě z obavy o svůj další osud. Retribuční dekret se vztahoval i na ty, kteří proti exilové vládě vystupovali v zahraničí, což platilo i pro něho. Obracel se obsáhlými dopisy na politické představitele, pokračoval v kritice Edvarda Beneše a varoval před nebezpečím jeho politiky. První dopis poslal 15. května 1945, a protože zůstal bez odpovědi, následovaly další. (Z obsahu dopisu lze vyvodit, že první byl adresován Fierlingerovi, druhý některému z vedoucích komunistů, pravděpodobně Václavu Noskovi.)

Ze Schwarzova druhého dopisu: „V našem národě bohužel komunisté neprojeví takovou činnou, odvážnou a obětavou akci podzemní proti Němcům jako ve všech ostatních národech Němci ujařmených. Přesto si zachovali alespoň čistý štít jak za krize mnichovské, tak po ní. Proto jsem sám byl toho mínění, že od nich může vzejít očista od té nízké hamižnosti, zbabělosti, oportunismu, které charakterizují náš národ, zejména za této světové války, jak doma, tak ještě ve větší míře v londýnské emigraci.“

znepokojen zmizením Vondráčka a řekl, že stává nebezpečí, že celá úspěšná práce tímto jest zmařena a že bude třeba začít od počátku. Uvedl, že hned příští den hodlá o věci referovati gen. Bartíkovi.

Pan Jandák byl mnou ujištěn, že je zařízeno vše, co je v mé moci, aby bylo zjištěno, zda Josef Vondráček byl skutečně zajištěn našimi orgány. Toho času že však v sobotu v noci tuto okolnost zjistiti nemohu.

³⁷ K Vondráčkovu zatčení vypověděl Š. Plaček 7. 4. 1952: „Bartíkova agenta Vondráčka jsem dal zatknout tajně a ukrýt v soukromém bytě, kde byl hlídán, jelikož jsem vůči MV toto zatčení tajil vzhledem k intervencím pocházejícím od Bartíka, který tehdy stál v čele zpravodajského odboru MV jako náš nejvyšší představený, proti kterému akce byla namířena. Současně jsem dal ministrově Noskovi předložit kopie zpráv, které Vondráček Bartíkovi předával a které u Vondráčka zabavil operativník Ladislav Zelenka, jenž Vondráčka objevil a akci podle mého příkazu provedl.“

Nyní se však bojím, že i tato naděje zklamala, že komunisté jako účastníci Benešovy diktatury budou činiti za zla Benešových lidí spoluodpovědnými tím spíše, že je to poprvé, kdy u nás jsou ve vládě. V očích mnoha lidí může se zdát změna k horšímu proti dobám minulým právě přínosem těch komunistů.

V českých zemích se to provedlo dokonce ještě hůře než na Slovensku. V Demokratické straně jsou na význačných místech benešovci, ale praxe Slovenské národní rady ukazuje, že se nedala stlačit na vykonavatele Benešových rozkazů. V českých zemích, jak jsem již řekl, jsou potlačeny všechny směry, které byly proti Benešovi, a Benešovi byla ještě zajištěna naprostá převaha proti vám tím, že mu bylo umožněno sbírat hlasy a vysílat zástupce pod třemi rozličnými jmény: národních socialistů, klerikálů a soc. demokratů.

A tomu se, trvám, nevyhnete. Nepůjdete-li do útoku vy, budete se muset bránit. Nezapomínejte, že pan Beneš před svým odchodem z Anglie kdekoho ujistil – zanechal prý dokonce zde příslušnou politickou závěť –, že jde domů jako strážce západu proti východu, že jde do první fronty proti bolševismu.

Ostatně, i kdyby se zvenčí nezakročovalo [USA a V. Británie], pan Beneš stejně pokoje nedá, neboť nesnese vedle sebe nezávislé politické síly, jednou ke srážce stejně dojde. Čím větší pozici si zatím vybojuje, tím nepříznivější budou vyhlídky vaše.“

Nenávistné Schwarzovy dopisy namířené proti prezidentovi nezměnily nic na Benešově popularitě a autoritě ani na vztahu vedoucích komunistů k němu. Naopak se změnil Schwarzův postoj k návratu do Prahy. Jeho odpor slábl, až se počátkem roku 1946 objevil v Československu. Nepotvrzené zprávy hovořily o tom, že jakési záruky nebo jen sliby beztrestnosti pocházely přímo od Václava Noska. Pokus o jeho návrat podle Schwarz podnikl Josef Bartík. Nabídku odmítl, spatřoval v ní snahu „Benešova muže“ dostat ho do ČSR a postavit před soud. O Schwarzově příjezdu se dozvěděl Štěpán Plaček a projevil o něho zájem jako vedoucí politického zpravodajství v ZOB-II. Kromě profesní potřeby, neboť Schwarz mohl vystoupit jako svědek v procesu s Rudolfem Beranem, působila u Plačka také jeho náklonnost k „protibenešovské orientaci“. Uložil Ladislavu Zelenkovi, spolupracovníkovi, aby navázal se Schwarzem kontakt. To se podařilo a krátce nato byl nečekaně Schwarz zatčen. Úředník ministerstva vnitra ho vyzval, aby se dostavil na pasové oddělení, kde se v jeho spise nalézal zatykač. Došlo k tomu však proti Plačkově vůli a Plaček nikdy nezjistil, kdo byl iniciátorem tohoto kroku, ale bezdůvodně podezíral Edvarda Beneše.

František Schwarz se dostal do věznice oblastní úřadovny Státní bezpečnosti v Praze. Poskytl svědectví proti předsedům vlád v letech 1938–39, Rudolfu Beranovi a Janu Syrovému. Štěpán Plaček však svůj zápas o Františka Schwarze nevzdal. Odhodlal se k riskantnímu opatření – nařídil jeho převoz do věznice svého zpravodajského útvaru, „kde jsem ho jen v noci držel v cele a ve dne pod dohledem nechal v kancelářské místnosti pracovat na svých zprávách z Londýna (tzv. Schwarzův materiál)“. Zprávy obsahovaly informace různého druhu. Týkaly se nejen Benešovy činnosti, ale také kruhů blízkých britské zpravodajské službě. V seznamu osob, o kterých František Schwarz jako o podezřelých psal, se vyskytovalo jméno Vladimíra Clementise, Evžena Löbla, Eduarda Outraty, Josefa Bartíka a dalších exilových činitelů. Štěpán Plaček zpočátku měl pochyby o věrohodnosti Schwarzových sdělení, později se však jeho zdrženlivost oslabovala,

až zanikla téměř úplně. Uložil Ladislavu Zelenkovi, aby „Schwarzův materiál“ uzavřel do svého trezoru s příkazem jeho existenci a obsah přísně tajit.

Na podzim 1946 nový vedoucí odboru „Z“ na ministerstvu vnitra František Janda nařídil převést všechny osoby šetřené podle retribučního dekretu z vyšetřovací vazby Bezpečnosti do vazby soudní. Pokusy o výjimku v případě Františka Schwarze, iniciované Štěpánem Plačkem, nevyšly. Stejně skončil Noskův pokus, podnícený rovněž Plačkem, „přimět prez. Beneše k abolici trestního řízení s poukazem na to, že věc má silně charakter osobní. Beneš však odmítl“ (Plaček). František Schwarz byl přemístěn do soudní vazby v pankrácké věznici. Rozhodnutí o této změně vyvolalo u Schwarze obavy vyslovené Plačkovi, že z této věznice nevyjde živý (neboť „onen pán má velmi dlouhé ruce a je všeho schopen, je-li osobně dotčen“). Zanedlouho ve věznici zemřel. Nedůvěřivý Š. Plaček zprávu o smrti ihned oznámil ministru Noskovi. Nezatajil „mu své přesvědčení, že jde o politickou vraždu, [vždyť] několik dní předtím ještě vystupoval jako svědek proti Beranovi a Syrovému velmi ostře a v naprosté svěžesti“. Příklad vyšetřovaly justiční orgány a potvrdily příčinu smrti – mozková mrtvice.

Pro Plačka a některé jeho blízké spolupracovníky v politickém zpravodajství představoval Schwarz ještě jeden problém. Důvěryhodnost jeho svědectví. Otazník kladla jeho prosovětská a prokomunistická orientace, která nemohla nepřekvapit u politika s minulostí „krajně pravicovou“ až fašistickou. V úvahu přicházelo vysvětlení, že se chce zavděčit nejsilnější straně, která může ovlivnit jeho další osud.

Z Plačkovy výpovědi o Schwarzových názorech, které vyjadřoval v rozhovorech:

„V této době však Schwarz již ke mně měl velkou důvěru, a aniž si toho byl vědom, poskytl mi možnost daleko lepšího prověření. Začalo to politickou debatou, ve které Schwarz projevil zcela zvláštní názor. Řekl, že považuje za chybu, že SSSR uznal Benešovu vládu v Londýně a že podle jeho soudu se mělo postupovati tak jako v případě polském. Londýnská vláda se vůbec neměla uznat a do Československa s Rudou armádou měla přijet vláda složená jen z členů moskevské emigrace. Bylo by to mělo podle Schwarze ovšem za následek, že by západ zpočátku nebyl tuto vládu uznal, ale postupem doby by jí musil uznat, tak jak se to stalo v případě polském. Tak by Beneš se svými protisovětskými generály byl v Londýně zůstal na suchu. Se Schwarzovými názory jsem samozřejmě nesouhlasil a vysvětlil jsem mu všechny výhody postupu zvoleného SSSR, avšak Schwarz se nemohl úplně oprostít od obavy, že nakonec Beneš vyhraje nad komunisty a ČSR připojí k západu. Dodal, že by toto považoval za tragédii, ale že osobně má čisté svědomí, neboť během války v Londýně sovětské činitele stále informoval o protisovětských intrikách dr. Beneše a vlastně o všem, co je obsahem informací, které nám poskytl...“

Schwarzovo důvěrné sdělení o jeho stycích se sovětskými diplomaty a též se zpravodajci v Londýně ještě více podnítilo Plačka k prověření důvěryhodnosti jeho svědectví. „Když jsem se ho zeptal – napsal Plaček – koho osobně ze sovětských činitelů v Londýně informoval, sdělil mi po určitém váhání řadu jmen sovětských diplomatů, přidělených za dob války k sovětskému velvyslanectví u emigrační čsl. vlády v Londýně.“ Využil příležitosti, která se mu naskytla při jednání se sovětskými zpravodajci v Německu. Požádal je o stanovisko ke Schwarzovým sdělením. Odpověď z Moskvy potvrzovala pravdivost

zprávy o jeho stycích v Londýně i o jím podávaných zprávách. Plaček poznamenal, že „toto zhodnocení se shodovalo celkem s mým očekáváním“.

Z Plačkova svědectví z roku 1952: „V oné době jsem napsal v ruském jazyku shrnutí případu Schwarze a předal jsem tento materiál Slunajevovi s prosbou, aby ho poslal do Moskvy a tam tlumočil můj dotaz, zda by nebylo možno prozkoumat otázku, možno-li považovati za přípustné a vhodné, aby mi Moskva poskytla informaci, jak bych měl hodnotiti Schwarzovy údaje. Po několika měsících mně sovětsští činitelé sdělili odpověď. Potvrdili, že Schwarz byl skutečně informátorem jím uvedených sovětských činitelů v Londýně a že ho lze považovat za pravdomluvného. Pokud zprávy z britského pramene mohly býti přezkoumány, ukázaly se býti pravdivými, ale nelze vyloučit, že mu byly sdělovány jen proto, aby mohla býti umístěna řada dezinformací, které by měly dezorientovat předpokládané příjemce zpráv.“

Na závěr k Schwarzovu případu poznámka Plačkova vyšetřovatele z 5. dubna 1951, Plačkova výpověď na toto téma byla na 10 stránek. „Během výslechu říkal, že má strach vypovídat, a to z toho důvodu, že se jeho výpověď prý dostane do rukou generála Pavla a jeho lidem. Mnoho se o tom nechce rozšiřovat, ale projevuje určité obavy...“

SPORY U PARLAMENTU

Po ustavení parlamentu v říjnu 1945 se spory přenesly na jeho půdu, do bezpečnostního výboru i na plenární schůze. Národní socialisté s kritikou poměrů v Bezpečnosti vystoupili v Prozatímním národním shromáždění již v rámci diskuse o programovém prohlášení vlády. Poslanec Ota Hora 21. listopadu 1945 poukázal na to, že „SNB je vlastně sborem nezákonným, ilegálním“. Jeho kritika směřovala zejména proti personální politice v přijímání příslušníků a v obsazování vedoucích míst. Vytýkal propouštění odborníků – bývalých četníků a policistů – a jejich nahrazování nekvalifikovanými osobami a také přijímání nových příslušníků a obsazování vedoucích míst podle stranické legitimace, tj. komunistické.³⁸

K velice ostrému sporu o Bezpečnost došlo na půdě parlamentu v diskusi k expozé ministra Noska z 31. ledna 1946. Únorové střetnutí mělo podobu bitvy tří prohlášení. První přednesl jménem poslaneckého klubu své strany Vladimír Krajina. Konstatoval, že národně socialističtí poslanci mají „mnoho co říci, a to velmi vážného“ k Noskovu expozé. Nečiní tak, protože věří, že ministr chce řídit svůj resort v zájmu republiky. A následovala část prohlášení:

³⁸ V. Nosek uváděl několik údajů o Bezpečnosti. Za revoluce bylo zajištěno 300 000 osob včetně 20 tisíc české národnosti. K 1. 1. 1946 bylo přijato k SNB v Čechách 7600 osob, na Moravě kolem tří tisíc, propuštěny čtyři tisíce. Do pohotovostních oddílů přijato 1400 osob, propuštěno 300. Reaktivováno dosud bylo 19 důstojníků a 1732 gážístů, v SNB pracuje 1928 legionářů. Očista příslušníků bývalé policie, podáno 1438 trestních nebo kárných oznámení, dosud odsouzeno 56 osob, osvobozeno 253, ukončeno není 1079 případů.

„Máme bohužel mnoho dokladů zejména v tom, že v různých odvětvích bezpečnostní služby a zpravodajské služby nejsou poměry takové, jaké pokládáme v demokratickém státě za nutné a samozřejmé, ba vůbec za možné. Abychom přednášením těchto dokladů v plénu sněmovny nedali příležitost lidem zlé vůle zneužítí jich k nějakým počinům neslučitelným s cílevědomým sledováním zájmů národa a republiky, a abychom dokázali, že nám jde jen a jen o nápravu poměrů nepřijatelných, zdržíme se debaty o prohlášení pana ministra v plénu, žádáme o odklad hlasování o něm a předložíme příslušný materiál vládě k podrobnému přezkoumání a zjednání nápravy. Ježto věříme v dobrou vůli pana ministra vnitra, očekáváme jistě právem, že se přičiní o zjednání nápravy rychlé a radikální, a učiní tím nepotřebným, abychom věc musili přednáseti před veřejnost.“

Druhého dne, 13. února 1946, odpověděl jménem komunistického klubu jeho předseda Jaromír Dolanský. Obvinil národní socialisty z neloajálnosti, z opozičního postoje a destruktivní kritiky. Tato pozice podkopává – dle prohlášení KSČ – jednotu Národní fronty a na adresu národních socialistů zazněly i další jeho ostré výtky a obvinění: poslancům nešlo o žádnou nápravu, ale sáhli ke komedii, v předmnichovské republice nikdy nevystoupili proti ministerstvu vnitra, nyní si to troufnou proto, že Bezpečnost zatýká válečné zločince a mezinárodní špiony. Ještě týž den reagoval na Dolanského vystoupení národně socialistický poslanec František Uhlíř. Dolanského projev prohlásil za urážlivý a nevěcný, důrazně jej odmítl a slíbil další stanovisko v příštích dnech. Slib byl splněn hned následujícího dne v podobě už třetího prohlášení. Vyjádřilo překvapení, že národně socialistická strana „se stane předmětem nekvalifikovaných útoků, jež byly co slovo, to urážka a nepravda“. Opakoval záměr prvního prohlášení: zabránit veřejnému projednávání věcí, které by nesloužily ke cti národa ani státu, chtěli, aby o nich jednala Národní fronta nebo vláda a zajistila nápravu. Na závěr promluvil ministr Nosek. Uznal, že v Bezpečnosti není „všechno takové, jak by mělo být“. Požádal o sdělení závad a stížností, slíbil nápravu. Národní socialisté dosáhli svého v tom, že se kritizovanými záležitostmi bude zabývat vláda.

Národně socialistické vedení v přísně důvěrném zpravodaji (Důvěrník) informovalo své funkcionáře o motivech, cílech, obsahu a výsledku prohlášení poslaneckého klubu. Z informace: „Stanovisko našeho poslaneckého klubu, vyjádřené úterním prohlášením br. gen. taj. Krajiny, zvítězilo: na poradách představitelů Národní fronty bylo rozhodnuto, že materiál, který máme v rukou, bude předložen vládě a ta o něm bude jednat, a to je, co jsme od počátku žádali. Znamená to, že otázku nápravy našich bezpečnostních poměrů nebude řešit jednostranně jen ministr vnitra, nýbrž celá vláda, tedy i naši vlastní zástupci.

K poněkud napjaté situaci posledních dní došlo takto: Bez jakékoliv organizované akce se do rukou našich poslanců dostával postupně materiál týkající se poměrů u ministerstva vnitra, u policie atd., jak jim jej naši straníci sami posílali. Když se pak v úterý náš poslanecký klub sešel, aby zaujal stanovisko k výkladu ministra, srovnali si jednotliví poslanci svoje záznamy a zjistili při tom, že jde o materiál neobyčejně obsažný a závažný. Náš klub původně uvažoval o vyslání několika řečníků do debaty,

později však zvítězil názor, že je lépe počkat se zveřejněním tohoto materiálu a pokusit se nejprve ještě jednou o nápravu jednáním v Národní frontě. Bylo jasné, že kdybychom volili jiný postup, byli by nás komunisté obvinili z neloajálnosti a z předvolební agitace. Naše prohlášení, přečtené br. doc. Krajnou, bylo ve věci samé silné a veřejnost to také dobře pochopila.

Pokud jde o naši kritiku poměrů v ministerstvu vnitra a v policejních útvech, je namířena proti zjevům, o nichž se už ve veřejnosti dlouho mluví. Jde tu v podstatě o:

- 1) Roztržičnost v aparátu státní bezpečnosti, který je např. v Praze rozdělen na sedm složek, z nichž jedna s druhou nespolupracuje.
- 2) Obsazování všech významných míst v naší bezpečnostní službě. Je zjištěno, že tu rozhoduje výhradně legitimace komunistické strany.

Nacistické metody ve zpravodajské službě (otevírání dopisů, odposlouchávání telefonů, pokusy špiclovat obyvatelstvo).

- 1) Neodůvodněné domovní prohlídky, které se konají bez povolení a při nichž se zvláště četní příslušníci ZOB dopouštějí krádeží.
- 2) Metody některých orgánů při výsleších a užívání německých gestapáků, kteří jsou ochotni obviniti na rozkaz každého.
- 3) Kategorie osvětových důstojníků SNB, nedostatečně kvalifikovaných a vesměs komunistů.
- 4) Shromažďování materiálu proti vedoucím činitelům naší strany.

O všech těchto věcech se bude nyní jednat ve vládě. Jestliže nás sociální demokraté ve svém tisku obvinili z pokusu vyloučit z celé diskuse parlament – a tím i veřejnost – a vésti jednání ve vládě za zavřenými dveřmi, jde tu o čirou demagogii: jako loajální členové Národní fronty jsme žádali jen o to, aby Národní fronta sama rozhodla, má-li se jednat ve sněmovně nebo ve vládě. Je samozřejmé, že jestliže se v tomto vnitřním jednání nedomůžeme nápravy, předloží naši poslanci celý materiál sněmovně.

Pokud jde o komunisty, jsou pochopitelně podrážděni, protože se tu objevil materiál, kterým jsou někteří jejich čelní lidé usvědčeni z korupce a z užívání nacistických metod, a protože je dotčen obor, který si komunistická strana bedlivě střeží. Tím více proto vítáme Noskovo prohlášení, že nezastírá vady v našem policejním systému a že bude usilovat o jejich nápravu.

Výsledek celé akce byl v parlamentních kruzích komentován jako velký úspěch naší strany: ukázali jsme odvahu dotknout se jednoho z nejožehavějších problémů, zároveň jsme ukázali konstruktivní snahu vyhnout se agitaci a nakonec jsme svoje stanovisko plně prosadili.“

Národně socialistické prohlášení mělo dohru, už následujícího dne zazněly výhrady k počínání poslanců – autorů prohlášení v předsednictvu vlády. Zástupci všech stran, s postupem, který obhajoval Jaroslav Stránský, nesouhlasili a v tom smyslu se také vyslovili:

Ze zápisu o schůzi předsednictva vlády 13. 2. 1946. J. Stránský „je zmocněn svou stranou zeptati se předsednictva vlády, zda výtky, které jeho strana má proti poměrům v bezpečnostní službě, mají býti v parlamentu přečteny. Náместek předsedy vlády dr. J. Šrámek konstatuje, že postup ve sněmovně nebyl správný, ježto v plénu nemá se projednávati věci politicky zaostřené. To patří do výboru. Náместek Kl. Gottwald

výtýká straně národně socialistické, že o svých výtkách proti poměrům v bezpečnostní službě mohla jednati ve vládě a neudělala to, mohla o tom jednati v bezpečnostním výboru a také to neudělala. Včera ministr dr. H. Ripka neoznámil, že poslanci národně socialistické strany hodlají učiniti prohlášení, v němž uvádějí, že žádají odklad hlasování, a že vládě předloží k podrobnému přezkoumání materiál. Za těchto okolností nebyla by strana komunistická souhlasila s tím, aby stížnosti byly projednávány ve vládě, jako by poměry v ministerstvu vnitra nesnesly veřejného projednání v parlamentu. Náměstek dr. J. Stránský má za to, že ministr dr. H. Ripka vládu upozornil, že poslanci jeho strany prohlášení učiní. Ze zápisu bylo však konstatováno, že se mylí, což náměstek dr. J. Stránský připustil. Náměstek dr. J. Šrámek konstatuje, že formální stránka věci nesmí býti přehlížena. Tak se v parlamentu postupovat nesmí. Lze přece jednati pouze o tom, čeho se týkalo exposé, pak dlužno si uvědomiti, že některé sporné věci mají býti projednávány pouze ve výborech. Náměstek dr. J. Stránský uvádí, že jeho strana si na poměry v bezpečnostní službě bezpočtukrát stěžovala. Ministr V. Nosek konstatuje, že 50 % bezpečnostních orgánů je organizováno u národních socialistů. Náměstek Stránský přečetl poté rozsáhlé podání, v němž jest uvedena v 21 bodech řada konkrétních stížností na poměry v bezpečnostní službě. Výslovně bylo konstatováno, že podání bude předmětem vyšetřování, takže zápis jednotlivých bodů není zatím nutný. Předseda vlády má po přečtení za to, že podání obsahuje materiál pro komisi a nikoliv pro veřejné vystoupení ve sněmovně, a to ani pro takové vystoupení nepřímé. Náměstek dr. J. Stránský má za to, že v zahraničí může se viděti v tom jen známka konsolidace, obrací-li se strana, která má k ministerstvu vnitra do jisté míry poměr jaksi opoziční, k vládě. Předseda vlády konstatuje, že věc měla býti přednesena nejprve ve výboru. Náměstek dr. J. Šrámek opětně připomíná, že věc by nebyla možná, kdyby bylo řádné vedení parlamentu. Musilo by se mluvit k věci. Podle názoru ministra Noska všechny strany mluvily k věci, jen národní socialisté použili příležitosti k tomu, aby hodili svoji atomovou pumu. Sám je sice pro vyšetření věci, je však proti ministerské komisi. Poté rozvinula se debata, jakým způsobem má ministr V. Nosek v parlamentu na vystoupení národních socialistů reagovat. Předseda vlády míní, že by měl ministr Nosek prohlásiti, že nemá, co by parlamentu skrýval, že parlament je oprávněn všechno věděti a že je proto ochoten o tom jednati ve výboru. Jistě mnohé z obvinění se vysvětlí a mnohé ukáže neoprávněným. Náměstek předsedy vlády dr. J. Stránský konstatuje, že mu bylo uloženo žádati ministerskou komisi. Varuje, aby se věc vyšetřovala ve výboru, který by musel fungovati jako výbor vyšetřovací. V tom by bylo něco ministru nepříznivého. Náměstek Gottwald má za to, že mnohem nepříznivější je, když se v plénu oznámí, že se v ministerstvu dějí věci, které nesnesou veřejnosti. Má proto za to, že ministr V. Nosek musí říci, že nemá co skrývati a sám je toho názoru, že věc měla by se projednati v parlamentu. Předseda vlády doporučuje svůj návrh, ježto je žádoucí, aby věc byla zlikvidována bez zbytečného povyku. Ministr V. Nosek má za to, že vystoupení národních socialistů-poslanců je začátek konce slušného volebního boje. Náměstek dr. J. Stránský proto myslí, že věc musí býti projednána v Národní frontě. Doporučuje, aby schůze Národní fronty byla svolána na zítřek. Předseda má za to, že ministru Noskovi nelze upříti právo, aby v parlamentu reagoval a žádal, aby věc byla projednána ve výboru. Náměstek Gottwald je toho názoru, že musí konstatovat, že národní socialisté nepřišli do vlády ani do výboru, nýbrž přímo do pléna. Náměstek dr. J. Stránský přesto varuje, ježto touto cestou se nikam nedostaneme. Náměstek Gottwald má za to, že

Po ustavení parlamentu v říjnu 1945 se spory o Bezpečnost přenesly okamžitě na jeho půdu. Národní socialisté s kritikou poměrů v Bezpečnosti vystoupili v Prozatímním národním shromáždění už v rámci diskuse o programovém prohlášení vlády. Kritika směřovala zejména proti personální politice. Vytýkali především propouštění odborníků – bývalých četníků

a policistů – a jejich nahrazování nekvalifikovanými osobami a obsazování vedoucích míst podle stranické, tj. komunistické legitimace. (Ustavující schůze Prozatímního národní shromáždění, 28. 10. 1945, komunističtí poslanci, zleva: Josef Krosnář, Jaromír Dolanský, Antonín Zápotocký a Rudolf Slánský. Jaromír Dolanský byl poslancem za KSČ nepřetržitě 1945 až 1971.)

národní socialisté musí ze svého materiálu pro předsednictvo vypracovati obžalobu s daty i doklady. Předsednictvo pak věc projedná a vyšetří. Po stránce parlamentní je toho názoru, že ministr Nosek nemůže mlčet a musí říci, že nemá co skrývat a že lituje, že národní socialisté svá obvinění nepřednesli. O věci byla vedena ještě debata, jejímž výsledkem bylo, že ministr Nosek dnes v parlamentu o věci mluvit ještě nebude a že na zítřek bude svolána Národní fronta.“

Hned následujícího dne o záležitosti jednala Národní fronta. Účastníci tehdy přijali jednomyslně usnesení, v němž žádali vládu, „aby projednala příslušný materiál týkající se věcí bezpečnostních“ a o výsledku podala Národní frontě zprávu. A dále: „Vedena jsouc snahou po upřímné solidaritě všech stran, Národní fronta vyzývá všechny své složky, tisk a veřejnost, aby měly důvěru, že bude sjednána náprava ve všech resortech a odvětvích veřejné správy, kde toho bude shledána potřeba.“ Tomuto usnesení předcházela diskuse, ve které doznívala ostrá parlamentní debata.

Národně socialistická stížnost sestávala z široké škály témat. Kritizovali celkový stav a poměry v Bezpečnosti, personální politiku ministerstva vnitra, především nízkou kvalifikaci nově přijímaných příslušníků Bezpečnosti. Dále „gestapácké metody“ používané orgány OBZ a také v jejich věznicích a internačních táborech. Nechyběly odsudky sledování národně socialistických funkcionářů orgány OBZ (konkrétně poslanců Františka Klátíla a Oty Hory) a rovněž výsledky k odbojové činnosti Vladimíra Krajiny. Kritice neunikly ani vazby vedoucích funkcionářů Bezpečnosti s institucemi komunistické strany. Autoři zprávy rozebírali odbornou úroveň a činnost téměř všech vedoucích činitelů Bezpečnosti na ministerstvu vnitra i ZOBu v Čechách a na Moravě (Bedřich Pokorný, Štěpán Plaček, Emil Hršel, Josef Wolf, kpt. Sedlák, Ctibor Štolovský). Zpráva uváděla nebo byla koncipována jako výčet jednotlivých případů nezákonností nebo nepřístojností. Vyzněla jako souhrn velice ostře formulovaných obvinění Bezpečnosti, poměrů v ní i jejího řízení ministerstvem vnitra. Kritika roztržštěná do jednotlivých odstrašujících případů směřovala k tomu dokázat, že ministerstvo vnitra nezvládlo úkol – vybudovat novou bezpečnostní službu, schopnou zajišťovat potřeby státu a práva jeho občanů.

Návrh Noskovy odpovědi na kritiku národních socialistů vypracovali vedoucí funkcionáři Bezpečnosti. Řídili se zásadou, že nejlepší obranou je útok. Odmítli téměř všechna obvinění a kritiku jednotlivých případů a nasadili nejméně stejně tak ostrou řeč jako jejich odpůrci. Zvláště je zlobilo obviňování z „gestapismu“, v čemž viděli „trestuhodný zlý úmysl“. Obhajobu kritizovaných vedoucích komunistů v Bezpečnosti doplňoval námět na soudní postup proti šířiteli nepravdivých zpráv o jednotlivých osobách. Návrh odpovědi končil útokem proti Vladimíru Krajinovi, který byl považován za iniciátora a vůdčí postavu v tažení proti Bezpečnosti.

Z návrhu odpovědi ministra V. Noska, který po úpravě byl použit: „Zpráva předložená stranou národně socialistickou vytýká dnešnímu aparátu bezpečnostnímu zmatky a roztržštěnost, navrhuje likvidaci státně bezpečnostních složek zemského národního výboru a dovozuje, že na místo potřebného sjednocení bezpečnostní služby se u nás nesprávným výkladem košického programu o pojmu lidové vlády zavádí naprostá nejednotnost, nepřehlednost a roztržštěnost bezpečnostního aparátu. K vysvětlení

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.